

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

اصول بانک داری

آشنایی با اصول و مفاهیم بانکداری داخلی

محمد نیک نژاد؛ phd اقتصاد پولی

اللَّهُ أَكْبَرُ

۴	فصل اول: تاریخچه و سیر تحولات بانکداری
۵	پول و بانک
۱۱	تاریخچه بانکداری در ایران
۱۳	اهداف نظام بانکی
۱۴	نظام پولی و اعتباری کشور
۲۴	فصل دوم: اقتصاد، پول و بانک
۲۵	پول، شبه پول
۲۷	پایه پولی
۲۸	حجم پول
۲۹	نقدینگی
۲۹	سرعت گردش پول
۲۹	ضریب فزاینده پول
۳۰	استراتژیهای نظام اقتصادی
۳۳	فصل سوم: عملیات نقدی بانکداری داخلی
۳۶	نکاتی در خصوص امور صندوق
۳۷	نقل و انتقال وجوه در شعب
۳۸	تمبر مالیاتی
۳۹	فصل چهارم: تجهیز منابع پولی
۴۱	انواع سپرده
۴۲	اشخاص حقیقی و حقوقی
۴۵	دستورالعمل افتتاح سپرده قرض الحسنه پس انداز و جاری در بانک قرض الحسنه مهر ایران
۶۶	وکالت
۷۰	نحوه کسب اطلاع از حساب مشتریان و بازداشت وجوه
۷۲	فصل پنجم: تعریف و شرایط صدور چک
۷۳	تعریف چک
۷۴	شرایط ظاهری چک
۷۴	شرایط صحت چک
۷۹	شرایط رفع سوءاثر از سوابق چکهای برگشتی
۷۹	قانون صدور چک
۸۷	فصل ششم: اسناد بازرگانی
	اوراق و اسناد تجاری

سفته

واخواست

فصل هفتم: ضمانت نامه بانکی

فصل هشتم: مروری بر تخصیص منابع پولی

فهرست منابع

۹۱

۹۵

فصل اول

تاریخچه و سیر تحولات بانکداری

تاریخچه و سیر تحولات بانکداری

۱- پول و بانک :

در جوامع نخستین، تحصیل انواع کالاهای تولیدشده جهت مصرف فقط از راه تعویض کالا (پایاپای) امکان داشت و این مبادله بامشکلات بسیاری همراه بود، از جمله:

- ۱- تعیین ارزش کالا
- ۲- تعیین خریدار و فروشنده
- ۳- غیر قابل تقسیم بودن برخی کالاها
- ۴- هزینه حمل و نقل کالاها
- ۵- فسادپذیری برخی کالاها

برای حل چنین مشکلاتی بشر در ابتدا اشیاء و یا کالاهایی را به عنوان واسطه به جهت تعیین ارزش کالاها انتخاب کرد که بستگی به نوع و فراوانی آن شیء یا کالا در آن منطقه یا شهر داشت، (مثل صدف در سواحل دریا و گوسفند و گاو در نواحی کوهستانی و معتدل).

گرچه با انتخاب کالای واسطه برخی از مشکلات اساسی فوق ظاهراً حل شده بود، اما گاهی کالای واسطه نیز به دلیل غیر قابل بخش بودن، مانع انجام معاملات کوچک می‌گردید و یا به علت حجم زیاد و ارزش کم، آن نقش اساسی را که ذخیره کالای واسطه تا زمان احتیاج به معامله بایستی دارا باشد، غیرممکن می‌ساخت و در بعضی مواقع نگهداری کالای واسطه به سبب فسادپذیری امکان نداشت.

تنوع تولید و نیاز بشر به تولیدات مختلف در سیر گسترش اقتصاد کشورها موجب پیدایش یک وسیله اقتصادی مورد قبول عامه به نام **پول** گردید.

اختراع پول مشکلات موجود در مبادله کالاها را برطرف ساخت. مفهوم واژه پول دقیق و محدود نیست، گرچه از پول در مکالمات روزمره به معنی سکه و اسکناس رایج نام برده می‌شود، اما پول فقط به سکه و اسکناس رایج محدود نمی‌گردد، زیرا اسکناس و سپرده‌های قابل برداشت با چک کار یکسانی را انجام می‌دهند، درحالی که مفهوم پول به معنی اسکناس خیلی محدود است اما در مقابل، مترادف با ثروت، بسیار گسترده است زیرا اموال منقول و غیرمنقول، سهام، اوراق قرضه و مشارکت و خلاصه همه انواع داراییها را شامل می‌گردد.

پول:

اقتصاددانان، پول را بر اساس وظایفی که به آن محول شده است، به شرح زیر تعریف می‌نمایند :

- ۱- عمل مبادله را انجام می‌دهد (کالاهای عرضه شده در ازای پرداخت پول دریافت می‌گردند)
 - ۲- واحد سنجش ارزشهاست (ارزش کالاها و خدمات با پول سنجیده می‌شود)
 - ۳- ذخیره می‌شود (قدرت خرید در زمان آینده)
 - ۴- وسیله پرداختهای آتی است (معاملات در حال حاضر انجام می‌شود و تسویه آن موکول به آینده می‌گردد)
 - ۵- واحد ثبت معاملات بازرگانی در دفاتر حسابداری است.
- نقشی که پول در بازارهای مختلف مبادلات و معاملات پیدا کرد کار داد و ستد و تجارت را توسعه بخشید و موجب پیدایش حرفه صرافی گردید که عملیات آنها مقدمه کار بانکهای امروزی شد.

پول فلزی

به محض آنکه فلزات قیمتی یعنی طلا و نقره کشف شدند و محسّنات و وجوه تمایز آنها نسبت به کالاهای دیگر شناخته شد، جایگزین وسایل مبادلاتی قبلی شدند و به عنوان پول مورد استفاده قرار گرفتند. این فلزات قیمتی، نخست به صورت شمش، در بازار ظاهر گردیدند ولیکن با توجه به اشکالات ناشی از آزمایشهای لازم، که الزاماً به منظور حصول اطمینان از وزن و عیار آنها هر بار صورت می گرفت، در آن مقطع مسئولان امور در هر جامعه، دست به ضرب سکه زدند. برای این کار، آنها شمش‌ها را به سکه‌های کوچک و متنوع تبدیل و سکه‌ها را به نام خود ضرب کرده و در قلمرو جغرافیایی خویش رایج ساختند. از جمله مزایای پول فلزی در مقایسه با کالاهای واسطه‌ای قبلی می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ۱- تراکم ارزش فراوان در حجمی محدود
- ۲- سهولت حمل و نقل
- ۳- فسادناپذیری
- ۴- قابلیت تقسیم پذیری، بدون صدمه زدن به کیفیت آنها

اسکناس

از زمانهای قدیم، اسکناس به انواع و اشکال مختلف وجود داشته و در هر زمان دارای نقش و وظایف محدود و خاصی بوده است. مثلاً، در روم قبل از میلاد، بانکها اسناد کاغذی منتشر می کردند و به اشخاصی که مسکوکات خود را پیش آنها به امانت می گذاشتند، سندی به عنوان **قبض رسید** می دادند. این اسناد در بازار دست بدست می گشتند و عملاً وظایف پول مسکوک و رایج آن زمان را انجام می دادند. در قرون وسطی نیز، بانکهای هلندی و انگلیسی اسنادی نظیر آن را ابداع و بر اساس آن وصول مسکوکات فلزی قیمتی را طبق سندی، **گواهی** می کردند و این سند، انتقال اسمی مسکوکات فلزی را امکان پذیر می ساخت و در عمل، قسمتی از وظایف و نقشهای همان مسکوکات را ایفا می کرد.

در سال ۱۶۵۶ میلادی، **پالمستروخ** موسس **بانک سوئد** اسکناس را ابداع کرد و آن را به ویژه برای تنزیل اسناد تجاری به وسیله بانکها، رایج ساخت. قبل از این تاریخ، بانکها اغلب به عملیات تنزیل و قبول سپرده می پرداختند. بدین ترتیب که اسناد تجاری مدت دار را به عنوان سپرده نزد خود می پذیرفتند و موقتاً معادل وجه آنها را بعد از کسر ارزش اسمی سپرده، به صورت مسکوکات فلزی، به دارندگان آنها می دادند. این نوع اسکناس، در واقع تعهدنامه‌ای بود که طبق آن بانک تنزیل کننده یا قبول کننده سپرده، آنرا منتشر و تعهد می کرد که هر وقت حامل آن به بانک رجوع کند، بدون هیچگونه تشریفات، معادل آن را به صورت مسکوک فلزی به وی بپردازد. پس در حقیقت، این تعهدنامه در عین حال یک اسکناس قابل تبدیل به فلزات قیمتی نیز بود. این همان اسکناسی است که بعدها با طلا رابطه رسمی برقرار ساخت و از نظر حجم انتشار و موسسات منتشرکننده، تابع مقررات و قوانین پولی و بانکی گردید و از قرن نوزدهم پول رایج عمومی در اقتصاد کشورها شد.

پول تحریری

پول تحریری یا پول اعتباری به مجموع مانده حسابهای مشتریان بانکها و سایر موسساتی که سپرده می پذیرند، اطلاق می شود و معمولاً به وسیله چک یا ابزاری دیگر از حسابی به حساب دیگر قابل انتقال است. بخش مهمی از داد و ستدها و مبادلات از طریق پول تحریری صورت می گیرد و بخش دیگر آن با اسکناس و مسکوک انجام می شود، لذا سپرده‌ها هم می توانند به نوعی وظایف پول را انجام دهند.

پول الکترونیکی

پول الکترونیکی در واقع یک عدد (شامل بیت‌های دیجیتالی) است که بعد از امضای دیجیتالی ناشر آن، با ارزش معینی اعتبار می‌یابد و قابلیت انتشار و مبادله سریع را در شبکه رایانه‌ای دارا می‌باشد. این پول علیرغم اینکه دوران تکوین خود را می‌گذراند، اما داعیه جایگزینی اسکناس و مسکوک را داشته و از معیارهایی نظیر امنیت، گمنام بودن کاربر، قابلیت کاربری آسان، حمل و نقل راحت، استفاده مستمر، دائمی بودن و قابلیت اطمینان برخوردار می‌باشد.

شبه پول

اگر سپرده‌ها را به دیداری، پس‌انداز و مدت‌دار تقسیم کنیم سپرده‌های دیداری فرق عمده‌ای با اسکناس و مسکوک ندارند، زیرا به سهولت قابل نقل و انتقال هستند. اما سپرده‌های پس‌انداز و مدت‌دار از درجه نقدینگی پایین‌تری برخوردار بوده و در مقایسه با سپرده‌های دیداری به سادگی نمی‌توانند جایگزین اسکناس و مسکوک شوند. از این رو سپرده‌های پس‌انداز و مدت‌دار را **شبه پول** گویند. یکی از مهمترین خصوصیات شبه پول، ضد تورمی بودن آن در کوتاه مدت است. چرا که دارندگان این نوع دارایی لاقبل برای مدتی از هزینه و خرج کردن منصرف شده‌اند. مع ذلک این اثر در چارچوب فعالیتهای اعتباری بانکها قابل تغییر است. زیرا افزایش شبه پول از یک سو قدرت وام دهی بانکها را افزایش می‌دهد و گسترش اعتبارات معمولاً اثر تورمی دارد و از سوی دیگر باید توجه داشت که اگر در اقتصادی شبه پول زیادی انباشته گردد، هنگام فرارسیدن مشکلات و بروز بی‌اعتمادی، سپرده‌گذاران خواستار تبدیل آن به پول شده و به یکباره حجم پول در جریان، افزایش چشمگیری می‌یابد. بروز چنین واقعه‌ای برای ارزش پول خطرناک است و جامعه را با تورم روزافزونی مواجه می‌کند. در چنین شرایطی معمولاً بانکها با کمبود اسکناس روبرو می‌شوند و برای دریافت اسکناس به بانک ناشر اسکناس رجوع می‌کنند و بانک مزبور نیز ناگزیر به انتشار اسکناس جدید دست می‌زند و اگر این سیر با سرعت پیشروی کند، بانکها با ورشکستگی روبرو شده و ارزش پول با کاهش‌های پی‌درپی مواجه می‌شود.

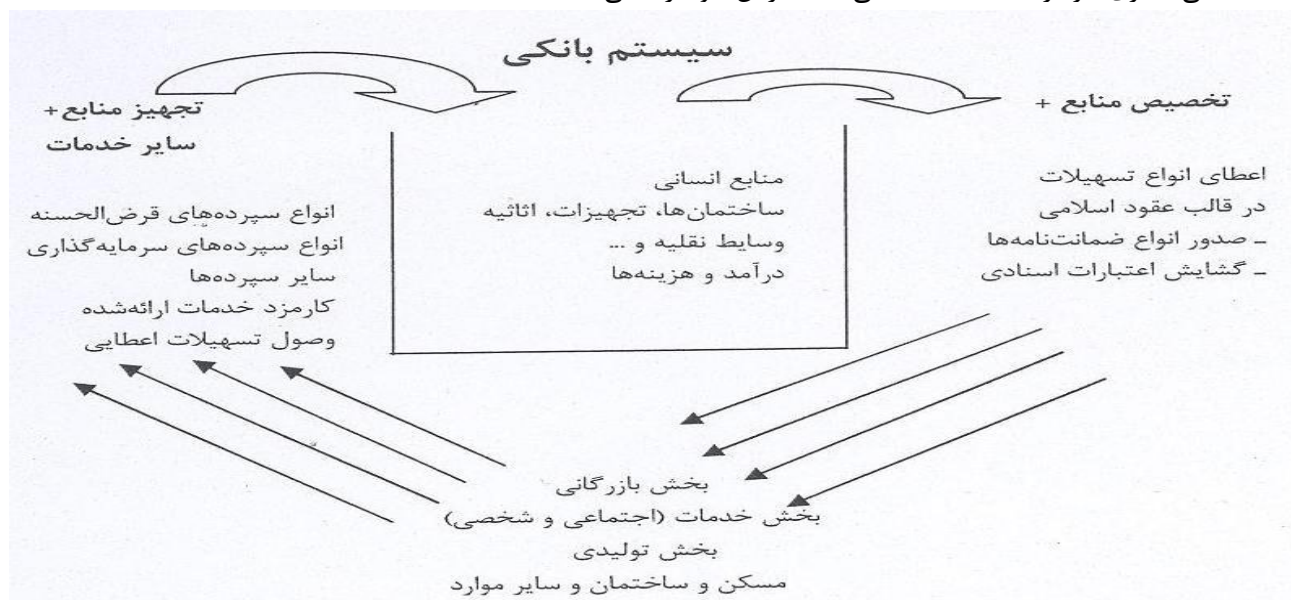
سپرده‌های مدت‌دار + پس‌انداز مردم نزد بانکها و موسسات اعتباری = شبه پول

بانک:

کلمه بانک اصطلاحی بسیار قدیمی است که منشاء اصلی آن واژه آلمانی BANCK به مفهوم نوعی شرکت است و ایتالیاییها از زبان آلمانی آنرا به نیمکت صرافان BANCO اطلاق نمودند و بتدریج سازمان و محل فعالیتهای بانکی امروز به این نام مرسوم گردید. با وجود اینکه بانکداری امروزی از پدیده‌های قرن نوزدهم بشمار میرود، بررسیهای تاریخی وجود عملیات بانکی را حتی تا اندازه‌ای به روش امروزی در ادوار گذشته تایید می‌نماید. در حقیقت کمتر روشی در بانکداری امروزی یافت می‌شود که در گذشته به نحوی از انحاء مورد آزمایش و عمل ملل مختلف قرار نگرفته باشد. از بانک تعاریف متعددی از دیرباز تاکنون بعمل آمده است که هر کدام به مفهوم خاص، از دیدگاه اقتصادی خاص و یا نوع عملیاتی که بانک‌ها انجام می‌دهند، ارائه شده است و برخی از آنها عبارتند از:

- (۱) بانک محل تمرکز پول می‌باشد.
- (۲) بانک محل خرید و فروش پول می‌باشد.
- (۳) بانک یک واحد اقتصادی است که به صورت مستمر و مرتب و به عنوان کار اصلی و اساسی خود (نه به عنوان فعالیت فرعی و غیر اصلی) اعتبار می‌گیرد و اعتبار می‌دهد.
- (۴) بانک موسسه‌ای است که انجام دادن عملیات پولی و اعتباری و مالی را بر عهده دارد.
- (۵) بانک موسسه‌ای تجاری است که بصورت شرکت سهامی عام با سهام با نام تشکیل و در جهت اهداف، سیاستها و برنامه‌های اقتصادی دولت و چارچوب سیاستهای پولی، اعتباری و بسته سیاستی - نظارتی بانک مرکزی به عملیات بانکی در قالب تجهیز

منابع (جذب سپرده ها)، تخصیص منابع (اعطای تسهیلات و سرمایه‌گذاری) با هدف کسب و تحصیل سود اشتغال دارد. بعلاوه خدمات مالی دیگری نیز در قالب خدمات بانکی به مشتریان خود ارائه می نماید.

سایر خدمات شامل:

صدور انواع ضمانت‌نامه‌ها (ارزی/ریالی)

گشایش انواع اعتبارات اسنادی (دیداری/ مدت دار/ فاینانس / ریفاینانس)

بروات اسنادی

صدور انواع حوالجات (ریالی/ارزی)

و ...

حوزه های گوناگون فعالیت بانکها:

امروزه در دنیا بانکها در ۴ گروه اصلی خدمات فراوانی را در اختیار جوامع قرار می دهند. این ۴ گروه عبارتند از:

بانک های تجاری: این بانکها خدمات و فعالیت های روزمره بانکی مورد نیاز مردم را بر عهده دارند. مانند قبول سپرده و ارائه تسهیلات کوتاه مدت

بانک های تامین سرمایه: این بانکها در بازار سرمایه حضور دارند و تسهیلات بلند مدت ارائه می کنند.

بانکهای تخصصی: این بانکها با توجه به فعالیت خاص اقتصادی تشکیل می شوند. مانند بانک کشاورزی، مسکن یا توسعه صادرات در ایران. این بانکها در حل و فصل مشکلات سرمایه گذاری و رفع نیازهای اجتماعی نقش مهمی دارند.

بانکهای توسعه ای: مؤسساتی مالی و اعتباری هستند که عمدتاً به تجهیز منابع مالی بلندمدت و کم هزینه اقدام می نمایند تا آن را توسط خود، دیگران یا مشترکاً در راستای اهداف برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور، به نحو مطلوبی در فعالیتهای تولیدی سرمایه‌گذاری کنند. وظایف، نقش‌ها و فعالیتهای بانکهای توسعه‌ای را اساساً می‌توان در ارتباط با فرآیند توسعه اقتصادی با هدف تسهیل و تسریع روند توسعه اقتصادی و هدایت سرمایه‌گذاری‌ها در امر توسعه تبیین کرد.

متأسفانه در سیستم بانکداری ایران بانکهای تامین سرمایه و بانکهای توسعه ای به مفهوم واقعی وجود ندارد و بانکهای تجاری تسهیلات بلند مدت ارائه می نمایند در برنامه توسعه ای دولت و تسهیلات تکلیفی نیز شرکت کرده تامین سرمایه را نیز برعهده دارند. بدین گونه از وظیفه اصلی خود باز می مانند و یا بانکهای تخصصی به فعالیتهایی که با طبیعت بانکهای تجاری سازگار تر است می پردازند

شکل قانونی بانک:

بانک باید به صورت شرکت سهامی عام و با سهام با نام تأسیس گردد، به طوری که قبلاً هم اشاره شد نه تنها از نظر اصول بلکه از نظر قانون نیز تشکیل بانک به صورت مؤسسه انفرادی یا شرکت تضامنی، نسبی، شرکت با مسئولیت محدود، شرکت مختلط سهامی و غیر سهامی امکان پذیر نیست. بر اساس مقررات و قانون پولی و بانکی کشور بانک باید مانند شرکت سهامی عام شرایط قانونی راجع به تنظیم اساسنامه، پذیره نویسی، انتشار سهام، انتخاب مدیران و بازرسان، تشکیل مجامع عمومی، تقسیم سود و غیره را رعایت نموده و به موقع به اجراء بگذارد. اساسنامه بانک باید پس از تنظیم بر اساس مقررات قانون تجارت به تصویب شورای پول و اعتبار برسد تا پس از صدور مجوز از طرف بانک مرکزی بتواند مانند سایر شرکتهای سهامی در دفتر ثبت شرکتهای ثبت گردد. صدور مجوز فعالیت بانک و استفاده از سرمایه سپرده شده نزد بانک مرکزی پس از ثبت بانک و ارائه مدارک لازم و اعلام اسامی صاحبان امضاهای مجاز امکان پذیر است. بانک مرکزی در مواردی که تشخیص دهد یا مصالح کشور ایجاب نماید، می تواند مجوزهای صادره را در هر مرحله متوقف یا لغو نماید.

سرمایه بانک

حداقل سرمایه اولیه برای تأسیس بانک غیردولتی بر اساس بند ۷ یکپزار و یکصد و سیزدهمین صورتجلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۸۹/۲/۲۱ مبلغ ۴۰۰۰ میلیارد ریال است که باید تماماً تعهد شده و حداقل ۵۰ درصد آن قبل از صدور مجوز اولیه نزد بانک مرکزی ایران سپرده شود طبق این مصوبه حداقل سرمایه لازم برای تأسیس بانک غیردولتی الکترونیکی ۲۰۰۰ میلیارد ریال و برای تأسیس مؤسسه اعتباری غیر بانکی ۳۰۰۰ میلیارد ریال می باشد. حداقل سرمایه بانک می تواند به پیشنهاد بانک مرکزی و تصویب شورای پول و اعتبار افزایش یابد. سرمایه بانک نقدی است و نباید از محل تسهیلات هیچ یک از بانک ها و مؤسسات اعتباری، تأمین شده باشد.

لزوم تعیین حداقل سرمایه :

بدون شک قدرت نهایی هر بانک با میزان سرمایه آن ارتباط دارد اما نباید از این مطلب چنین نتیجه گرفت که هر مقدار سرمایه بانک زیادتیر باشد بهتر است زیرا مهمترین شاخص نحوه استفاده از سرمایه، کیفیت فعالیت بانکی است که باید مورد توجه قرار گیرد. موضوع کفایت سرمایه و لزوم تعیین حداقل سرمایه بانک بیشتر از نظر حمایت سپرده های اشخاص مورد نظر می باشد زیرا سرمایه و اندوخته های بانک نماینده حداکثر تأمین است که برای سپرده های اشخاص وجود دارد.

تعریف کفایت سرمایه :

نسبت کفایت سرمایه (به انگلیسی: CAR یا Capital Adequacy Ratio) حاصل تقسیم سرمایه پایه به مجموع دارایی های موزون شده به ضرایب ریسک برحسب درصد است.

این نسبت اولین بار در سال ۱۹۸۸ توسط کمیته بال به بانک های دنیا معرفی گردید.

نسبت کفایت سرمایه یکی از نسبت های سنجش سلامت عملکرد و ثبات مالی مؤسسه مالی و بانکها است. بدین لحاظ باید از حداقل میزان سرمایه مطلوب برای پوشش ریسک های عملیاتی خود برخوردار باشند که تقریباً ۱۲٪ (استاندارد جهانی) دارایی های موزون شده به ریسک (ریسک هر دارایی با توجه به ماهیت آن دارایی و میزان ریسک مرتبط با آن) می باشد

$$\text{کفایت سرمایه} = \frac{\text{سرمایه پایه}}{\text{دارایی های موزون شده به ریسک}} \times 100 \geq 8\%$$

براساس دستورالعمل محاسبه سرمایه نظارتی و کفایت سرمایه مؤسسات اعتباری بانک مرکزی ج.ا.ا. ، نسبت کفایت سرمایه مؤسسه اعتباری که عبارت است از نسبت سرمایه نظارتی به کل داراییهای موزون به ریسک باید حداقل معادل ۸ درصد باشد.

اهمیت کفایت سرمایه :

سرمایه بانک تکیه گاهی است که بانک اجازه می دهد علیرغم وجود مشکلات داخلی یا معضلات اقتصادی توانایی بازپرداخت بدهی را داشته باشد و به عملیات خود ادامه دهد . از آنجایی که بانک ها به منظور افزایش سرمایه پایه خود باید تابع قوانین بازار باشند ، ناگزیر باید انضباط مالی داشته باشند. اگر سطح سرمایه به صورت درصدی از کل داراییهای یک بانک بیش از حد پایین باشد ، چنانچه روند نامطلوبی پیش بیاید بانک را با خطر های ناهماهنگ مواجه خواهد ساخت . از طرف دیگر ، سرمایه پایه بسیار بالا نسبت بدهی به سرمایه بانک را کاهش خواهد داد . از این رو ، بانک ناچار می شود به منظور کسب سود بیشتر برای سرمایه گذارانش ، تفاوت نرخ بهره وام و سپرده و کارمزد ها را افزایش دهد. بانک ها عمدتاً ترجیح می دهند برای به حداکثر رسانیدن بازده سرمایه ، سرمایه کمتری داشته باشند. در حالی که قانونگذاران ترجیح می دهند برای حفظ ثبات بازار ، سرمایه بانک در سطح بالاتری باشد.

ضرورت حرفه بانکداری:

اقتصاد کنونی جهان اقتصاد پولی است. پول در فعالیت های اقتصادی نقش بسیار تعیین کننده ای دارد. بدون استفاده از پول و خدمات بانکها هزاران معامله گوناگون که هر روز در بازارهای مختلف صورت می گیرد شکل نخواهد گرفت. بنابر این حذف پول و کنار گذاشتن حرفه بانکداری در جوامع بشری غیر ممکن است زیرا در زندگی اقتصادی امروزی بانکها وظایف مهمی دارند و فعالیت های متنوعی ارائه می دهند. هدف این فعالیت ها آسان تر کردن مبادلات و پرداخت های مربوط به آن هاست. بدین گونه فعالیت بانکها فعالیتی مولد بوده و دارای ارزش افزوده می باشد.

امروزه نظام بانکی در هر کشور بخشی از نظام اقتصادی است که متناسب با خصوصیات آن کشور سازماندهی شده و در راستای اهداف و نیازهای آن فعالیت می نماید. به عبارتی دیگر هر نظام اقتصادی، نظام بانکی را متناسب با اهداف و نیازهای ز خود سازمان داده و بکار می گیرد.

فعالیت های نظام بانکی امروزه ابعاد وسیع و گسترده ای یافته و از چارچوب مرزهای جغرافیایی فراتر رفته است. از این رو فعالیت های بانکی و یا عملیات بانکداری به دو دسته عمده بانکداری داخلی و بانکداری بین المللی طبقه بندی می گردد.

بانکداری:

امروزه نظام بانکی در هر کشور بخشی از نظام اقتصادی است که متناسب با خصوصیات آن کشور سازماندهی شده و در راستای اهداف و نیازهای آن فعالیت می نماید. به عبارتی دیگر هر نظام اقتصادی، نظام بانکی را متناسب با اهداف و نیازهای زخود سازمان داده و بکار می گیرد.

فعالیت های نظام بانکی امروزه ابعاد وسیع و گسترده ای یافته و از چارچوب مرزهای جغرافیایی فراتر رفته است. از این رو فعالیت های بانکی و یا عملیات بانکداری به دو دسته عمده بانکداری داخلی و بانکداری بین المللی طبقه بندی می گردد.

بانکداری داخلی: در بخش بانکداری داخلی، طرز کار سازمان های اقتصادی هر کشور به طرز کار مؤسسات بانکی و مالی آن دارد و از این لحاظ مسئولیت سنگینی بر عهده این مؤسسات محول شده است. زیرا بانکها با در اختیار داشتن بخش عمده ای از وجوه در گردش جامعه، نقش بسیار حساس و مهمی در هر نظام اقتصادی ایفاء نموده و در تنظیم روابط و مناسبات اقتصادی جامعه، تاثیر بسزایی دارند.

در بخش بانکداری داخلی، اهمیت و حساسیت نظام بانکی در کل نظام اقتصادی هر جامعه دولتها را بر آن داشته است تا در قالب سیاستهای پولی و اعتباری، گردش پول در جامعه را تنظیم نموده و در تامین این منظور بانکها را بصورت اهرم نیرومندی در جهت نیل به اهداف، سیاستها و برنامه های خود که متکی بر امکانات، نیازها و ارزشهای حاکم بر جامعه می باشد، سازمان داده و بکار میگیرند.

بانکداری بین المللی: امروزه تجارت بین الملل در تامین نیازهای کشورهای مختلف جهان به کالاها و مواد گوناگون اهمیت بسزایی دارد، بگونه ای که ادامه حیات اقتصادی کشورها بدون دسترسی به واردات و امکان صادرات دچار مشکل گردیده و مقدور نخواهد بود. در این فرآیند حیاتی، بانکها نقش بسیار مهمی بر عهده داشته و به عنوان واسطه های مالی، همانگونه که در اقتصاد داخلی هر کشور عهده دار وظایف اساسی هستند، در صحنه بین المللی نیز از طرق متعدد باعث تسهیل و ارتقای سطح تجارت بین کشورها می شوند.

بانکها با قراردادن اعتبار در اختیار واردکنندگان و صادرکنندگان، قدرت خرید و تولید آنها را افزایش داده و بدینوسیله باعث افزایش مبادلات می گردند. از طرف دیگر استفاده از مکانیسم های مختلف پرداخت در تجارت بین المللی به هنگام نقل و انتقال مالی بین خریدار و فروشنده توسط بانکها، باعث تضمین و کاهش خطرات گشته و اطمینان خاطر لازم را ایجاد می نمایند. همه کسانی که با بانکداری بین المللی آشنا هستند، بر این عقیده اند که در فقدان چنین نظامی، تجارت بین الملل هرگز به وسعت و جایگاهی که امروزه دارد، نمی رسید.

تاریخچه بانکداری در ایران

دوره اول: پیش از هخامنشیان تا دوره ایران اسلامی:

در ایران پیش از دوره هخامنشی، عملیات محدود بانکی در حدود ۲۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح در خاورمیانه (بابل) بصورت کاملا ابتدایی وجود داشت، ولی در انحصار معابد و شاهزادگان بود. در دوره هخامنشی خصوصا پس از فتح لیدی و ضرب سکه دریک (۵۱۶ قبل از میلاد) در ایران در زمان داریوش کبیر، تجارت و کسب و کار رونق گرفت و پول مسکوک رایج شد و عملیات صرافی و بانکی گسترش و توسعه یافت. معروفترین این بانکها، بانک اجیبی بود که تعلق به مهاجرین یهودی مقیم بابل داشت و بکلیه امور بانکی از قبیل قبول سپرده و اعطای وام و رهن گرفتن املاک میپرداخت و سرمایه آن برای خرید و فروش منازل، احشام، غلامان و کشتی های حامل کالا بکار می افتاد. در زمان ساسانیان بانکداری در ایران توسعه قابل توجهی یافت. در این عصر، ارسال

پول از نقطه ای به نقطه دیگر توسط برات متداول بود. واژه چک که امروزه در کلیه بانک‌های جهان معمول است، از زبان پهلوی گرفته شده و در عصر ساسانیان معمول بوده است.

دوره دوم: از ایران اسلامی تا تاسیس بانک در ایران:

در دوره اسلام و اشاعه احکام و فرهنگ اسلامی از جمله حرمت ربا، فعالیت‌های بانکداری ربوی در ایران به علت ممنوعیت گرفتن و دادن ربح در شریعت اسلام متوقف گردید. لذا بانکداری در ایران در قرون وسطی و تا اوایل قرن نوزدهم منحصر به صرافی بود که با توجه به شرایط اقتصادی و سیاسی کشور گاه رونق می یافت و گاه کساد میشد. مراکز مهم صرافی عبارت بودند از تهران، تبریز، مشهد، یزد، اصفهان، همدان، شیراز و بوشهر. در این دوره هیچ بانک دولتی و خارجی در ایران فعالیت نداشت. مهمترین موسسات صرافی در آن دوره عبارت بودند از: تجارتخانه برادران تومانیاس (سالهای ۱۲۷۰ تا پس از جنگ جهانی اول در تبریز) تجارتخانه جمشیدیان (سالهای ۱۲۶۵ تا ۱۲۹۴ در تهران، کرمان، یزد و نمایندگان: بغداد، پاریس، کلکته و بمبئی) تجارتخانه جهانیان (سالهای ۱۲۷۴ تا ۱۲۹۱ در یزد و نمایندگان: لندن، نیویورک و بمبئی) شرکت اتحادیه (سالهای ۱۲۷۶ تا ۱۲۹۱ در تبریز و رقابت با بانک شاهی).

دوره سوم: از تاسیس بانک در ایران تا پیروزی انقلاب اسلامی:

این دوره در سیر پیدایش و تکوین بانکداری در ایران را می توان به چهار برهه زمانی متمایز تقسیم نمود که عبارتست از:

الف - از سال ۱۲۶۶ تا سال ۱۲۶۸: فعالیت بانک جدید شرق (انگلیسی) در ایران

ب - از سال ۱۲۶۸ تا سال ۱۳۰۷: فعالیت بانک‌های خارجی شامل: بانک شاهی (۱۲۶۸) متعلق به انگلیسیها در مرکز و جنوب کشور، بانک استقراضی ایران (۱۲۷۰) متعلق به تزار روسیه در مرکز و شمال کشور، بانک عثمانی (۱۳۰۱) متعلق به انگلیسی ها و فرانسویها در مرکز و غرب کشور، بانک روس و ایران (۱۳۰۵) متعلق به اتحاد جماهیر شوروی در مرکز و شمال کشور، بانک قشون پهلوی (۱۳۰۴)

پ - از سال ۱۳۰۷ تا سال ۱۳۳۹: از تاسیس بانک ملی ایران و بانک‌های خصوصی تا تاسیس بانک مرکزی

ت - از سال ۱۳۳۹ تا سال ۱۳۵۸: فعالیت های بانکداری با طیف گسترده ای از انواع بانک‌ها شامل: ۸ بانک دولتی، ۱۰ بانک خصوصی، ۱۳ بانک خصوصی مختلط، ۳ بانک گسترش ناحیه ای و ۱ بانک دولتی خارجی

دوره چهارم: از پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون:

این دوره در سیر پیدایش و تکوین بانکداری در ایران را نیز می توان به چهار برهه زمانی متمایز تقسیم نمود که عبارتست از:

الف - از سال ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۶۳: ملی شدن بانک‌ها، لایحه قانونی اداره امور بانک‌ها، حذف بهره و جایگزینی کارمزد و حداقل سود، مطالعات بانکداری اسلامی

ب - از سال ۱۳۶۳ تا سال ۱۳۷۹: از اجرای قانون بانکداری بدون ربا تا تصویب قانون موسسات اعتباری غیر بانکی

پ - از سال تا سال ۱۳۷۹ تا سال ۱۳۸۸: از موسسات اعتباری غیر بانکی (موسسه اعتباری توسعه صنعت ساختمان - ۱۳۷۶) تا تاسیس بانک‌های غیر دولتی (خصوصی)

ت - از سال ۱۳۸۸ تا کنون: از تاسیس بانک‌های غیر دولتی، واگذاری بانک‌های دولتی، تاسیس بانک‌های الکترونیک و مجازی، تاسیس بانک‌ها و موسسات قرض الحسنه و....

(علاقمندان جهت اطلاعات بیشتر به مباحث تاریخچه بانکداری در کتابهای بانکی مراجعه نمایند.)

عملیات بانکداری بدون ربا در ایران:

تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، نظام بانکی کشور متناسب با خصوصیات نظام اقتصادی حاکم بود و در راستای اهداف و نیازهای آن نظام فعالیت داشت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تغییر و تحولات بنیادی در کلیه شؤون اقتصادی و اجتماعی حاصل شد که به تبع آن دگرگونی‌های اساسی در نظام بانکی ایجاد گردید. بر این اساس " لایحه قانون حذف ربا و انطباق عملیات بانکی بر موازین اسلامی " در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۱۵ از وزارت امور اقتصادی و دارائی به هیئت دولت ارائه گردید که در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۱۹ در

هیئت دولت تصویب و در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۲۱ به مجلس شورای اسلامی تقدیم گردید. لایحه مذکور ۱۰ ماه پس از تاریخ تقدیم، در تاریخ ۱۳۶۱/۱۱/۱۸ در شور اول مجلس و در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۸ در شور دوم مجلس تحت عنوان "قانون عملیات بانکی بدون ربا" تصویب گردید و نهایتاً در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۱۰ به تایید شورای نگهبان رسید و از ابتدای سال ۱۳۶۳ اجرا گردید.

بطور کلی زیر بنای فکری و فلسفی تهیه و تدوین قانون عملیات بانکی بدون ربا بر اصول و خطوط اساسی استوار بوده است که عبارتند از: (الف) حذف ربا (عملیات ربوی) از سیستم بانکی. (ب) جایگزین کردن عملیات جدید بانکی به جای عملیات حذف شده (انطباق عملیات بانکی بر موازین شرعی). (پ) افزون بر این، به منظور تاکید هر چه بیشتر بر این دو خط مشی اساسی، ضمن طرح لایحه دولت در کمیسیون ویژه و نیز در جلسات متعدد مجلس شورای اسلامی، فصل جدیدی بر چهار فصل پیشنهادی در لایحه دولت، تحت عنوان "اهداف و وظایف نظام بانکی در جمهوری اسلامی ایران" افزوده شد.

در متدلوژی (روش تحقیق) قانون عملیات بانکی بدون ربا از روش استقرایی استفاده گردید. بر این اساس نخست تمامی نیازهای مالی جامعه مورد بررسی و احصاء قرار گرفت و سپس نیازهای مالی مورد بررسی در سه گروه اصلی: تولیدی، بازرگانی و خدماتی طبقه بندی گردید. تغییر شکل نظام ربوی به نظام بانکداری بدون ربا بگونه ای انجام پذیرفت که ضمن حذف ربا، در عملیات مربوط به تجهیز و تخصیص منابع اختلالی بوجود نیاید. در بخش تجهیز منابع، فکر وکالتی کردن سپرده ها از اندیشه های شهید سید محمد باقر صدر الهام گرفته شد و بر این اساس در تجربه کشور ما، تمامی سپرده های سرمایه گذاری از نظر حقوقی مبتنی بر رابطه وکیل - موکل است و بانکها به وکالت از جانب تمامی سپرده گذاران سرمایه گذاری، سپرده های آنان را مشاعاً جذب نموده و طبق مقررات قانون عملیات بانکی بدون ربا به مصرف می رسانند و سود حاصل از بکارگیری سپرده های مذکور در عقود اسلامی منتخب را بین خود و سپرده گذاران تقسیم (تسهیم) می کنند. در بخش تخصیص منابع نیز ترتیبی اتخاذ گردید تا عقود اسلامی منتخب به جای وام و اعتبار که بهره جزء لاینفک آنها به شمار می رود، جایگزین شود. بر این مبنا و بموجب تبصره ماده ۳ قانون، سپرده های سرمایه گذاری عملاً در سیزده ابزار که به طور مستقیم و غیرمستقیم در ارتباط با عقود اسلامی منتخب می باشند، بکار گرفته می شوند. ابزارهای اعتباری در قانون عملیات بانکی بدون ربا عمدتاً مستند به مبانی فقهی، قانون مدنی و در مواردی قانون تجارت می باشد. انواع ابزارهای اعتباری در قانون عملیات بانکی بدون ربا عبارتند از: قرض الحسنه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه گذاری مستقیم، مضاربه، سلف، فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار، فروش اقساطی وسائل تولید، ماشین آلات و تاسیسات، فروش اقساطی مسکن، جعاله، اجاره بشرط تملیک، مزارعه، مساقات.

بنا به پیشنهاد بانک مرکزی و تصویب هیات وزیران و به استناد ماده ۹۸ قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، عقود اسلامی استصناع، مرابحه و خرید دین به عقود مندرج در قانون عملیات بانکداری بدون ربا (بهره) اضافه گردید و بر این اساس بخشهای ۱۴، ۱۵ و ۱۶ بترتیب با عنوان استصناع، مرابحه و خرید دین به آئین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) الحاق میشوند.

اهداف نظام بانکی

اهداف نظام بانکی طبق ماده (۱) فصل اول قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) عبارتند:

- ۱- استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) بمنظور تنظیم گردش صحیح پول در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور.
- ۲- فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاستها و برنامه های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی ایران با ابزارهای پولی و اعتباری.
- ۳- ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض الحسنه از طریق جذب و جلب وجوه و اندوخته ها و

پس اندازه‌ها و سپرده‌ها و بسیج و تجهیز آنها در جهت تامین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری بمنظور اجرای بندهای (۲) و (۹) اصل چهل و سوم قانون اساسی.

۴- حفظ و ارزش پول و ایجاد تعادل در موازنه پرداختها و تسهیل مبادلات بازرگانی.

۵- تسهیل در امور پرداختها و مبادلات و معاملات و سایر خدماتی که به موجب قانون برعهده بانک گذاشته میشود. وظایف نظام بانکی

وظایف نظام بانکی طبق ماده (۲) فصل اول قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) عبارتند از:

- ۱- انتشار اسکناس و سکه‌های رایج کشور طبق قانون و مقررات.
- ۲- تنظیم، کنترل و هدایت گردش پول و اعتبار طبق قانون و مقررات.
- ۳- انجام کلیه عملیات بانکی ارزی و ریالی و تعهد یا تضمین پرداختهای ارزی دولت طبق قانون و مقررات.
- ۴- نظارت بر معاملات طلا و ارز و ورود و صدور پول رایج ایران و ارز و تنظیم مقررات مربوط به آنها طبق قانون
- ۵- انجام عملیات مربوط به اوراق و اسناد بهادار طبق قانون و مقررات.
- ۶- اعمال سیاستهای پولی و اعتباری طبق قانون و مقررات.
- ۷- عملیات بانکی مربوط به آن قسمت از برنامه‌های اقتصادی مصوب که از طریق سیستم پولی و اعتباری باید انجام گیرد.

۸- افتتاح انواع حسابهای قرض‌الحسنه (جاری و پس‌انداز) و سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار و صدور اسناد مربوط به آنها بر طبق قانون و مقررات.

۹- اعطای وام و اعتبار بدون بهره (ربا) طبق قانون و مقررات.

۱۰- اعطای وام و اعتبار و ارائه سایر خدمات بانکی به تعاونیهای قانونی جهت تحقق بند (۲) اصل ۴۳ قانون اساسی.

۱۱- انجام معاملات طلا و نقره و نگاهداری و اداره ذخایر ارزی و طلای کشور با رعایت قوانین و مقررات مربوطه

۱۲- نگاهداری وجوه ریالی موسسات پولی و مالی بین‌المللی و یا موسسات مشابه و یا وابسته به این موسسات طبق قانون و مقررات.

۱۳- انعقاد موافقتنامه پرداخت در اجرای قراردادهای پولی و بازرگانی و ترانزیتی بین دولت و سایر کشورها طبق قانون و مقررات.

۱۴- قبول و نگهداری امانات طلا و نقره و اشیاء گرانبها و اوراق بهادار و اسناد رسمی از اشخاص حقیقی و حقوقی و اجاره صندوق امانات.

۱۵- صدور تایید و قبول ضمانتنامه ارزی و ریالی جهت مشتریان.

۱۶- انجام دادن خدمات وکالت و وصایت بر طبق قانون و مقررات.

نظام پولی و اعتباری کشور

نظام پولی و اعتباری کشور متشکل از اجزاء زیر می‌باشد که در بخش‌های بعدی به معرفی اجمالی آن می‌پردازیم:

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
- بانک‌های دولتی
- بانک‌های غیر دولتی (خصوصی)
- بانک‌های قرض‌الحسنه

- موسسات مالی و اعتباری
- صندوق های قرض الحسنه
- بانکها و موسسات اعتباری مناطق آزاد

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

قانون پولی و بانکی کشور در تاریخ هفتم خردادماه ۱۳۳۹ تصویب شد. طبق فصل دوم قانون مذکور کلیه امور مربوط به چاپ اسکناس و ضرب سکه و پشتوانه آن به بانک مرکزی محول و همچنین طبق مواد 14 و ۱۸ فصل مزبور، انتشار اسکناس که قبلاً به موجب قانون مصوب ۳۰ تیرماه ۱۳۳۳ با هیأت مشترکی بود، منحصرأً به بانک مرکزی ایران واگذار گردید. اصولاً به دنبال تفکیک عملیات تجاری از چاپ اسکناس و سیاستهای پولی و اعتباری، لزوم ایجاد بانک مرکزی ایران با هدف نظارت و هدایت فعالیتهای بانکهای کشور، تنظیم اعتبارات حفظ ثبات قیمتها، حفظ ارزش پول، کنترل دقیق امور ارزی و هدایت پس اندازهای کشور به سوی سرمایه گذاریهای مولد مطرح شد. بدین ترتیب بانک مرکزی ایران در تاریخ ۱۸ مرداد ماه 1339 با سرمایه ۶/۳ میلیارد ریال و ۳۸۸ نفر پرسنل تأسیس گردید.

وظایف بانک مرکزی عبارتند از: تنظیم و اجرای سیاستهای اعتباری و پولی بر اساس سیاستهای کلی اقتصادی کشور، حفظ ارزش داخلی و خارجی پول ملی کشور، انتشار اسکناس و ضرب سکه های فلزی رایج کشور، تنظیم مقررات مربوط به معاملات ارزی و ریالی، نظارت بر صدور و ورود ارز و پول رایج کشور، تنظیم نظام پولی و اعتباری کشور، نظارت بر بانکها و موسسات اعتباری و انجام عملیات بانکداری دولت.

بانک مرکزی متولی تنظیم، ابلاغ، اجراء و نظارت و کنترل سیاست های پولی است که عبارتست از: مجموعه تدابیر، روشها و اقداماتی که بانک مرکزی هرکشور با استفاده از ابزارهای قانونی در اختیار خود بمنظور کنترل نقدینگی و اعتبارات با هدف تاثیر بر الگوی مصرف خانوار و تولید بنگاهها و سرانجام بر تورم اعمال می نماید. سیاست پولی به دو دسته انبساطی و انقباضی تقسیم میشود و ابزارهای آن عبارتند از: کنترل نرخ سپرده قانونی، کنترل نرخهای سودبانکی، اوراق مشارکت بانک مرکزی، نرخ تنزیل مجدد، تعیین سهم بخشهای مختلف از کل اعتبارات، تعیین نوع معاملات و عقود مجاز برای بانکها، ایجاد سقف برای اعتبارات بخشهای مختلف تولیدی، اعطای تسهیلات مالی بانک مرکزی به بانکها، اوراق قرضه و...

ارکان بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران شامل: مجمع عمومی، شورای پول و اعتبار، هیات عامل، هیات نظارت اندوخته اسکناس و هیات نظارت می باشد که ذیلاً به تشکیلات ساختاری و وظایف دو ارکان فوق الذکر مرتبط با موضوع کتاب می پردازیم:

شورای پول و اعتبار

اعضای این شورا عبارتند از: وزیر امور اقتصادی و دارایی یا معاون وی، رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور یا معاون وی، دو تن از وزرا به انتخاب هیأت وزیران، وزیر بازرگانی، دو نفر کارشناس و متخصص پولی و بانکی به پیشنهاد رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تأیید ریاست جمهوری، دادستان کل کشور یا معاون وی، رئیس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن رئیس اتاق تعاون، نمایندگان کمیسیونهای "امور اقتصادی" و "برنامه و بودجه و محاسبات" مجلس شورای اسلامی (هر کدام یک نفر) به عنوان ناظر با انتخاب مجلس، ریاست شورا بر عهده رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران خواهد بود.

وظایف و اختیارات شورای پول و اعتبار: شورای پول و اعتبار به منظور مطالعه و اتخاذ تصمیم درباره سیاست کلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و نظارت بر امور پولی و بانکی کشور عهده دار وظایف زیر است: رسیدگی و تصویب سازمان و بودجه و مقررات استخدامی و آیین نامه های داخلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، رسیدگی و اظهار نظر نسبت به ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران جهت طرح در مجمع عمومی، رسیدگی و تصویب آیین نامه های مذکور در قانون پولی و بانکی، اظهار نظر در مسایل بانکی، پولی و اعتباری کشور و همچنین اظهار نظر نسبت به لوایح مربوط به وام یا تضمین اعتبار و هر موضوع دیگری که از طرف دولت به شورا ارجاع می شود، ارائه نظر مشورتی و توصیه به دولت در مسائل بانکی، پولی و اعتباری کشور که به نظر شورا در وضعیت اقتصادی و بویژه در سیاست اعتباری کشور موثر خواهد بود، اظهار نظر درباره هر موضوعی که از طرف رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در حدود قانون به شورای مذکور عرضه می گردد.

هیات نظارت اندوخته اسکناس

هیات نظارت اندوخته اسکناس از افراد زیر تشکیل می شود: رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران یا معاون او، دو نماینده مجلس شورای اسلامی به انتخاب مجلس، دادستان کل کشور یا معاون او، خزانه دار کل کشور، رئیس کل دیوان محاسبات، رئیس هیات نظار.

وظایف هیات نظارت اندوخته اسکناس: هیات نظارت اندوخته اسکناس عهده دار نظارت بر حسن اجرای مفاد ماده پنج قانون پولی و بانکی کشور از طریق تحویل و نگهداری اسکناسهای چاپ شده و همچنین نگاهداری حساب دارایی های موضوع ماده ۵ قانون فوق الذکر و صورت جواهرات ملی و تنظیم مقررات مربوط به نمایش و نظارت بر ورود و خروج آنها از خزانه بانک و به علاوه نظارت بر معدوم کردن اسکناس هایی که باید از جریان خارج شود، می باشد.

به موجب ماده ۵ قانون پولی و بانکی کشور، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران باید برابر صد درصد اسکناس های منتشر شده همواره دارائی هایی شامل: طلا، ارز، اسناد و اوراق بهادار بعنوان پشتوانه در اختیار داشته باشد. در این رابطه و به موجب تبصره ذیل ماده ۸ قانون پولی و بانکی کشور، جواهرات ملی، وثیقه کلیه تعهدات ناشی از اجرای اسناد و اوراق بهادار پشتوانه اسکناس های منتشره می باشند. نگاهداری و حفاظت جواهرات ملی بعهده بانک مرکزی جمهوری اسلامی است و استفاده از آنها طبق مقررات قانون پولی و بانکی کشور و زیر نظر هیئت نظارت اندوخته اسکناس امکان پذیر است. در تصاویر صفحه بعد برخی از جواهرات موزه ملی نشان داده شده است.

نظام بانکی کشور

نظام بانکی کشور شامل بانکهای دولتی، غیر دولتی (خصوصی) و قرض الحسنه می باشد که به معرفی اجمالی آن می پردازیم.
الف) بانکهای دولتی:

بانکهای دولتی به مجموعه بانکهای ملی شده براساس مصوبه ۱۳۵۸/۳/۱۷ شورای انقلاب اطلاق می گردد که برای حفظ حقوق سپرده گذاران و سرمایه داران و بکار انداختن چرخ های تولیدی کشور و تضمین بازپرداخت سپرده های دیداری

و غیردیداری مردم در بانک‌ها، کلیه بانک‌های کشور ملی اعلام شدند. همزمان با اجرای طرح ملی کردن بانک‌ها در سیستم بانکی کشور جمعاً ۲۸ بانک مشمول این قانون شدند. از این تعداد در ۱۳ بانک سرمایه‌گذاران خارجی سهمیم بودند و ۱۵ بانک بقیه متعلق به سرمایه‌گذاران ایرانی بود. براساس لایحه قانونی اداره بانک‌ها که در تاریخ ۱۳۵۸/۷/۳ به تصویب شورای انقلاب اسلامی رسید ارکان بانک‌ها عبارتند از: مجمع عمومی بانک‌ها، شورای عالی بانک‌ها، هیئت مدیره بانک، مدیرعامل بانک و بازرسان قانونی هر بانک.

در اجرای ماده ۱۷ لایحه قانونی اداره بانک‌ها، بانک‌ها به دودسته عمده تجاری و تخصصی تقسیم گردیده‌اند. همچنین نسبت به ادغام بانک‌ها اقدام گردید که بانک تجارت از ادغام ۱۳ بانک، بانک ملت از ادغام ۱۰ بانک، بانک صنعت و معدن از اقدام ۶ بانک و شرکت سرمایه‌گذاری، بانک مسکن از ادغام ۱۸ بانک و شرکت سرمایه‌گذاری تشکیل گردیدند و کلیه شعب بانک صادرات در هر استان تشکیل بانک استان را دادند. همچنین در سال‌های بعد بانک‌های دولتی توسعه صادرات در سال ۱۳۷۰ و پست بانک در سال ۱۳۷۵ تاسیس و فعالیت خود را آغاز کردند. قانون پولی و بانکی، قانون عملیات بانکی بدون ربا و اساسنامه هر بانک چارچوب عملیات بانک‌های دولتی می‌باشد. پس از تاسیس بانک‌های خصوصی و در راستای تعیین سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، مجمع تشخیص مصلحت نظام پس از مدت‌ها بحث و بررسی سرانجام در اواخر سال ۱۳۸۳ با مستثنی کردن چند بانک (ملی، سپه، کشاورزی، توسعه صادرات، مسکن، صنعت و معدن) اجازه واگذاری تا ۶۵٪ از سهام دولت در سایر بانک‌های دولتی را تصویب کرد. مقام رهبری در ابتدا این بخش از مصوبه مجمع را تایید نکردند و اتخاذ تصمیم را منوط به اخذ گزارش‌های تفصیلی و توجیهی مجمع نمودند که سرانجام در تیرماه ۱۳۸۵ سیاست کلی نظام در این بخش ابلاغ شد که به موجب آن اجازه واگذاری تا ۸۰٪ از بانک‌هایی که مجمع تشخیص مصلحت نظام، واگذاری سهام آنرا تصویب کرده بود، داده شد و از سال ۱۳۸۸ این سیاست اجرایی گردید.

بانک‌های دولتی به دو دسته بانک‌های تجاری (بانک‌های ملی و سپه) و بانک‌های تخصصی (کشاورزی، مسکن، صنعت و معدن، توسعه صادرات ایران) تقسیم می‌شوند. شایان ذکر است بانک‌های انصار، قوامین، حکمت ایرانیان، مهراقتصاد و موسسه مالی و اعتباری کوثر در بانک سپه ادغام شده‌اند.

بانک‌های دولتی

ب) بانک‌های غیر دولتی (خصوصی):

بانک غیردولتی، بانکی است که به موجب قانون اجازه تاسیس بانک‌های غیردولتی مصوب فروردین ماه ۱۳۷۹ و ماده ۹۸ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، بمنظور افزایش شرایط رقابتی در بازارهای مالی و تشویق پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و ایجاد رشد و توسعه اقتصادی کشور و جلوگیری از ضرر و زیان جامعه با توجه به ذیل اصل ۴۴ قانون اساسی و در چارچوب ضوابط، قلمرو و شرایط تعیین شده با مالکیت اشخاص غیردولتی داخلی براساس ضوابط تاسیس بانک غیردولتی موصوب ۱۳۷۹/۹/۲۰ شورای پول و اعتبار و با مجوز بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تاسیس می‌گردد و می‌تواند در چارچوب قانون پولی و بانکی، قانون عملیات بانکی بدون ربا و اساسنامه خود به کلیه عملیات مجاز بانکی مبادرت نماید. انجام عملیات ارزی منوط به دریافت مجوز جداگانه از بانک مرکزی خواهد بود.

هم چنین به موجب آئین نامه نحوه تاسیس و اداره بانکها و موسسات و مالی و اعتباری غیر دولتی مصوب ۱۳۸۸/۸/۲ شورای پول و اعتبار، بانک غیردولتی، بانکی است که به موجب قانون و با عنایت موضوع ماده (۴) قانون محاسبات عمومی کشور و ماده (۸۶) قانون سیاست های کلی اصل (۴۴)، با مالکیت و مدیریت اشخاص غیردولتی، با مجوز بانک مرکزی و بر اساس مقررات مربوطه تاسیس می گردد و می تواند در چارچوب قوانین و مقررات مربوطه به کلیه عملیات مجاز بانکی مبادرت نماید.

تشکیل بانک صرفا بصورت شرکت سهامی عام و با سهام بانام امکان پذیر است و اشخاص حقوقی که بخشی از سرمایه آنها متعلق به دولت و شرکت های دولتی و یا نهادهای عمومی بوده و یا بصورت مستقیم یا غیرمستقیم تحت مدیریت بخش دولتی و یا نهادهای عمومی قرار دارند، نمی توانند در بانک های غیردولتی سهام دار باشند.

حداقل سرمایه اولیه برای تاسیس بانک چهارهزارمیلیاردریال است که باید تمام تعهد شده و حداقل پنجاه درصد آن قبل از صدور مجوز اولیه نزد بانک مرکزی سپرده شود. سهام بانک قابل معامله در بورس اوراق بهادار می باشد.

بانک های خصوص کشور که آرم آنها در صفحه بعد نشان داده شده است، به طور کلی به دو دسته عمده تقسیم میگردند که عبارتند از:

الف - بانک های خصوصی تاسیس شده توسط بخش خصوصی

ب- بانک های دولتی واگذار شده به بخش خصوصی

بانک های خصوصی

پ) بانک‌های قرض‌الحسنه

بموجب دستورالعمل ناظر بر تاسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آن‌ها (مصوب مورخ ۱۳۸۶/۵/۲۷ شورای پول و اعتبار) بانک‌های تخصصی قرض‌الحسنه، با الهام از تعالیم عالیه اسلام با هدف غیر انتفاعی جهت ارائه تسهیلات قرض‌الحسنه برای رفع نیازهای ضروری اشخاص حقیقی و همچنین اشخاص حقوقی که به امور خیریه می‌پردازند، تاسیس می‌گردد. تشکیل بانک صرفاً به صورت شرکت سهامی عام و با سهام با نام امکان‌پذیر است و تاسیس بانک و اشتغال به عملیات مربوط با رعایت قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا، بخشنامه‌های صادره از بانک مرکزی و رعایت مفاد این دستورالعمل مجاز است.

حداقل سرمایه اولیه برای تاسیس بانک پانصد میلیارد ریال تعیین می‌گردد که باید تماماً تعهد شده و حداقل ۵۰ درصد آن قبل از صدور مجوز تاسیس، نزد بانک مرکزی سپرده شود. (حداقل سرمایه بانک می‌تواند به پیشنهاد بانک مرکزی و تصویب شورای پول و اعتبار افزایش یابد) همچنین سرمایه بانک نباید از محل تسهیلات هیچ یک از بانک‌ها اعم از دولتی و غیردولتی و موسسات اعتباری و سایر نهادهای پولی مشمول قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی تامین شده باشد.

بانک صرفاً می‌تواند نسبت به گشایش حساب قرض‌الحسنه (پس‌انداز و جاری) اقدام نماید. افتتاح هر نوع حساب سپرده دیگر توسط بانک ممنوع است. همچنین افتتاح حساب قرض‌الحسنه ویژه طبق شرایط و ضوابط حساب قرض‌الحسنه ویژه مصوب هفتصد و نهمین جلسه مورخ ۱۳۶۹/۶/۳ شورای پول و اعتبار بلامانع است. به سپرده‌های بانک هیچ‌گونه سودی تعلق نمی‌گیرد.

بانک صرفاً در قالب عقد قرض‌الحسنه به انجام عملیات بانکی مبادرت می‌نماید و منابع بانک تنها به اعطای وام قرض‌الحسنه تخصیص داده می‌شود. این تسهیلات برای رفع نیازهای ضروری مانند ایجاد اشتغال، هزینه‌های ازدواج، تهیه جهیزیه، درمان بیماری، تعمیرات مسکن، کمک هزینه تحصیلی و کمک برای ایجاد مسکن در روستاها و... اعطا خواهد شد. بانک می‌تواند حداکثر به میزان ۱۰ درصد از منابع سپرده‌ای خود را صرفاً به سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار نزد سایر بانک‌ها، خرید اوراق مشارکت دولتی، خرید اوراق مشارکت بانک مرکزی و اوراق مشارکت با تضمین خرید از سوی بانک‌ها، تخصیص دهد. و خرید اموال غیرمنقول حداکثر تا ۳۰ درصد سرمایه بانک مجاز می‌باشد.

حداکثر مبلغ وام قابل پرداخت به هر شخص نباید از رقم ۲۰۰ میلیون ریال و حداکثر مدت ۵ سال تجاوز نماید. منافع حاصل از عملیات بانک (سود، جایزه و...)، تحت هیچ عنوانی قابل پرداخت به سهامداران نمی‌باشد. در پایان سال مالی، منافع مزبور در حسابی تحت عنوان "اندوخته سود" نگهداری می‌شود. هر زمان که مبلغ موجود در حساب "اندوخته سود" به یک سوم سرمایه پرداخت شده بالغ شد، مبلغ مازاد پس از طی مراحل قانونی به حساب سرمایه پرداخت شده اضافه می‌گردد.

بانک مکلف است تمامی مقررات و دستورالعمل‌های مصوب شورای پول و اعتبار و دستورات و بخشنامه‌های بانک مرکزی را رعایت نماید و تمامی عملیات خود را براساس استانداردهای حسابداری مصوب سازمان حسابرسی و ضوابط مورد تایید بانک مرکزی ثبت نماید. هرگونه تغییر در اساسنامه بانک، موکول به تصویب شورای پول و اعتبار می‌باشد و بانک در مواردی که در دستورالعمل ناظر بر تاسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آن‌ها (مصوب مورخ ۱۳۸۶/۵/۲۷ شورای پول و اعتبار) ذکر نشده است، تابع قوانین و مقررات جاری از جمله قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون تجارت، مصوبات شورای پول و اعتبار، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و مقررات بانک مرکزی و سایر قوانین موضوعه در آینده می‌باشد.

موسسات مالی و اعتباری غیر بانکی

تعریف: طبق ماده یک مقررات تاسیس و نحوه فعالیت موسسات اعتباری غیربانکی:

"... موسسه ایست که از طریق جذب سپرده‌های غیردیداری، اخذ تسهیلات و استفاده از سایر ابزارهای مالی به تجهیز منابع مبادرت نموده و این منابع را به اعطای تسهیلات اعتباری اختصاص داده و یا به هر نحو دیگری به تشخیص بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران... واسطه بین عرضه‌کنندگان و متقاضیان منابع مالی باشد."

منظور از منابع مالی همان تجهیزات منابع پولی بانکهاست که در قانون عملیات بانکی بدون ربا برای قبول سپرده‌ها ذکر شده است ولی موسسات اعتباری غیربانکی برای تجهیز منابع پولی (مالی) خود می‌توانند به قبول سپرده‌های پس انداز، سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت تحت عنوان سپرده‌های غیردیداری اقدام نمایند. اما تحت هیچ عنوانی حق گشایش حساب جاری و یاحسابهای دیگری را که وسیله پرداخت و نقل و انتقال آن چک باشد ندارند.

۱- انواع موسسات اعتباری غیربانکی:

بر اساس نوع فعالیت عمومی یا تخصصی که به عهده این گونه موسسات واگذار شده آنها را به دو گروه تقسیم کرده‌اند:

۱-۱- **موسسه اعتباری غیربانکی تخصصی:** موسساتی هستند که یک رشته از مجموعه فعالیت‌های اقتصادی یا یکی از انواع تسهیلات اعتباری را پایه فعالیت خود قرار داده‌اند. موسسه اعتباری غیربانکی تخصصی می‌تواند به صورت شرکتهای سهامی عام یا خاص آغاز به کار نماید.

۱-۲- **موسسه اعتباری غیربانکی عمومی:** موسساتی هستند که چند رشته مجموعه فعالیت‌های اقتصادی یاچندنوع از انواع تسهیلات اعتباری را شاملوده فعالیت خویش قرار داده باشند.

موسسه اعتباری غیربانکی عمومی فقط می‌تواند در قالب شرکتهای سهامی عام با سهام با نام آغار به کار نماید.

۲- شرایط تأسیس :

- ۲-۱- از بانک مرکزی کسب مجوز نماید.
- ۲-۲- برطبق قانون تجارت اقدام به تشکیل شرکت سهامی عام یا خاص نموده و به ثبت برساند.
- ۲-۳- اساسنامه کلیه موسسات اعتباری ضمن رعایت اصول قانون تجارت باید به تأیید شورای پول و اعتبار برسد.
- ۲-۴- تغییر در اساسنامه ابتدا به تأیید شورای پول و اعتبار رسیده و سپس مورد تصویب مجمع عمومی فوق العاده صاحبان سهام قرار گیرد.
- ۲-۵- حداقل سرمایه موسسات اعتباری غیربانکی پنج میلیارد ریال است که باید برای تشکیل مجمع عمومی موسس، طبق قانون تجارت ۳۵٪ آن (۱۷۵۰ میلیون ریال) در حساب بانکی واریز گردد.
- ۲-۶- صلاحیت تخصصی مدیرعامل و قائم مقام موسسه اعتباری غیربانکی به تأیید بانک مرکزی ج.ا.ا برسد.

۳- منابع پولی موسسات اعتباری غیربانکی :

- ۳-۱- قبول سپرده‌های قرض الحسنه پس انداز و سپرده‌های مشابه غیردیداری.
 - ۳-۲- قبول سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت.
 - ۳-۳- انتشار اوراق مشارکت و اوراق مشابه.
 - ۳-۴- انتشار اوراق قرض الحسنه
 - ۳-۵- دریافت تسهیلات از اشخاص حقیقی و حقوقی
- ضوابط اجرای بندهای ۳، ۴ و ۵ توسط بانک مرکزی ج.ا.ا تعیین و اعلام می‌شود.

۴- عملیات موسسه اعتباری غیربانکی:

- ۴-۱- اعطای تسهیلات اعتباری در چارچوب قانون عمیات بانکی بدون ربا.
- ۴-۲- عملیات ارزی با کسب مجوز از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- ۴-۳- در چارچوب قوانین پولی و بانکی کشور و همچنین عملیات بانکی بدون ربا به عملیاتی بپردازد که در مقررات تأسیس موسسات اعتباری تصریح و یا پیش‌بینی نشده است، مشروط به موافقت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۵- تعهدات موسسات اعتباری غیربانکی:

- ۵-۱- مکلفند در قبال انواع سپرده‌های دریافتی مقادیر سپرده‌های قانونی را بر مبنای نرخ‌های که شورای پول و اعتبار تعیین می‌کند نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تودیع نمایند.
- ۵-۲- انواع نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات اعطائی، کارمزد و همچنین جوایزی که برای پیشرفت کار خود در نظر می‌گیرند بر طبق ضوابطی باشد که شورای پول و اعتبار تصویب نموده است.
- ۵-۳- موظفند اموال و یا وثائقی را که در ازاء اعطاء تسهیلات یا اعتبار قبول کرده‌اند، همه ساله حداقل به میزان مانده تسهیلات به نفع خود بیمه نمایند.

۶- محدودیت‌ها و ممنوعیت‌ها:

- ۶-۱- افتتاح حساب جاری و یا حسابهای دیگری که وجوه آن با چک یا وسائل مشابه قابل نقل و انتقال می‌باشد.
- ۶-۲- خرید و فروش کالا یا اموال (به استثنای کالا یا اموالی که موضوع تسهیلات اعتباری باشد).
- ۶-۳- خرید و فروش دارائی‌های ثابت به منظور تجارت.
- ۶-۴- افتتاح هرگونه سرفصلی در دفاتر حسابهای موسسات اعتباری غیربانکی به استثنای آنچه که توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به این موسسات ابلاغ می‌شود.

بانک‌ها و موسسات اعتباری مناطق آزاد

واحدهای بانکی مناطق آزاد تجاری-صنعتی به دو دسته عمده تقسیم می‌گردند:

بانک‌ها و موسسات اعتباری می‌توانند با سرمایه ایرانی و خارجی و یا با مشارکت ایرانی و خارجی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی به ثبت برسند. تأسیس بانک، موسسه و افتتاح شعب بانک‌ها و موسسات ایرانی یا خارجی در این مناطق، موکول به پیشنهاد سازمان منطقه آزاد صدور مجوز تأسیس از طرف بانک مرکزی و ثبت در منطقه آزاد است. همچنین تأسیس دفاتر نمایندگی بانک‌ها و موسسات ایرانی یا خارجی موکول به موافقت سازمان منطقه آزاد، اخذ تاییدیه بانک مرکزی در مورد مسئول دفتر نمایندگی و ثبت در منطقه آزاد است. این دفاتر مجاز به هیچگونه معاملات و عملیات بانکی نمی‌باشند. تأسیس بانک و موسسه اعتباری در این مناطق به صورت شرکت سهامی عام یا خاص با سهام با نام صورت می‌پذیرد.

الف - واحدهای بانکی برون مرزی: این واحدها حسب مجوز دریافتی فقط به بانکداری برون مرزی اشتغال ورزیده و از انجام عملیات و معاملات به ریال ایران ممنوع هستند و این عملیات و معاملات را باید منحصر با پولهای خارجی انجام دهند. این واحدها مکلف اند عبارت "برون مرزی" را همراه با نام خود بکاربرده و سرمایه این واحدها نیز فقط با دلار تامین خواهد شد. حداقل سرمایه

برای بانک برون مرزی ده میلیون دلار و برای شعبه بانک یا موسسه اعتباری خارجی سه میلیون دلار می‌باشد که ۱۰۰٪ آن باید بصورت نقد نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران سپرده شود.

ب - واحد های بانکی درون مرزی: این واحدها حسب مجوز دریافتی از بانک مرکزی مجاز به عملیات بانکی به ریال ایران بوده و مشمول مقررات قانون عملیات بانکی بدون ربا می باشند. این واحدها برای انجام عملیات مرزی باید مجوز جداگانه از بانک مرکزی دریافت نمایند و در انجام این معاملات می توانند با رویه ای بین المللی عمل کنند. در این خصوص تکلیفی بر رعایت مقررات عملیات بانکی بدون ربا ندارند. حداقل سرمایه برای بانک درون مرزی ۳۵ میلیارد دلار و برای موسسه اعتباری برون مرزی حداقل ۱۵ میلیارد دلار می‌باشد که ۱۰۰٪ آن باید بصورت نقد نزد بانک مرکزی سپرده شود.

صندوق های قرض الحسنه

صندوق قرض الحسنه با الهام از تعالیم عالییه اسلام و با هدف غیرانتفاعی که در اجرای بند (الف) آیین نامه اصلاحی ثبت تشکیلات و موسسات غیرتجاری مصوب ۱۳۳۷/۵/۵ جهت ارائه تسهیلات قرض الحسنه برای رفع نیازهای ضروری اشخاص حقیقی و همچنین اشخاص حقوقی که به امور خیریه میپردازند، تاسیس می گردد. تاسیس صندوق و اشتغال به عملیات مربوطه با رعایت قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون تنظیم بازار غیرمتمشکل پولی، قانون مبارزه با پول شویی، مصوبات شورای پول و اعتبار، بخشنامه های صادره از بانک مرکزی، دستور العمل اجرایی تاسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق های قرض الحسنه و سایر قوانین موضوعه مجاز می‌باشد.

حداقل مبلغ آورده (سرمایه) موسس یا موسسین برای تاسیس صندوق پانصد میلیون ریال بوده که باید تماما تعهد و قبل از صدور مجوز تاسیس پرداخت شده باشد.

ارکان صندوق عبارتند از: هیئت امنا، هیئت مدیره، مدیرعامل و بازرس یا بازرسان.

منابع مالی صندوق از محل های زیر قابل تامین می‌باشد:

الف - آورده: این منابع بصورت آورده نقدی و غیر نقدی است که تا قبل از انحلال و تصفیه کامل امور صندوق، اعم از بازپرداخت سپرده ها و ایفای تعهدات آن قابل مطالبه نمی‌باشد.

ب - هدایا و کمک های نقدی و غیرنقدی اشخاص حقیقی و حقوقی: این منابع جزء دارایی های صندوق محسوب می گردد و صندوق در قبال دریافت آنها هیچگونه تعهدی بر استرداد یا اعطای امتیاز و امثال آن ندارد.

ج - موقوفات، وصایا، خیرات، مبرات و... که توسط اشخاص خیر بمنظور مصرف در چارچوب وظایف صندوق در اختیار آن قرار میگیرد.

د - وجوه اداره شده: این وجوه توسط اشخاص حقیقی و حقوقی برای اعطای قرض الحسنه به اشخاص معرفی شده توسط آنها براساس قرارداد در اختیار صندوق قرار گرفته و بازپرداخت این وجوه منحصر از محل اقساط وصولی آن می‌باشد.

ه - وجوه دریافتی از اشخاص تحت عنوان سپرده قرض الحسنه پس انداز که وجوه مذکور عندالمطالبه می‌باشد.

و - سود و کارمزد دریافتی حاصل از نگهداری حداقل ۵٪ و حداکثر ۱۰٪ مانده سپرده قرض الحسنه پس انداز بصورت خریداری اوراق مشارکت دولت با تضمین خرید از سوی بانکها، اوراق مشارکت بانک مرکزی، اوراق مشارکت دولت و یا ترکیبی از آنها، سپرده گذاری مدت دار نزد بانکها و موسسات اعتباری مجاز، کارمزد وام های اعطا شده ۴٪، حق الزحمه دریافتی بابت وجوه ارائه شده.

وظایف:

۱- منحصر مجاز به قبول سپرده قرض الحسنه و اعطای تسهیلات قرض الحسنه هستند

۲- هرگونه برداشت فقط با مراجعه شخص صاحب سپرده امکان پذیر است

- ۳- صندوقها نمیتوانند از محل سپرده‌های مردم به خرید داراییهای غیرمنقول مبادرت نمایند
- ۴- حداکثر نرخ کارمزد چهار درصد تعیین شده است
- ۵- اعطای قرض‌الحسنه نباید مشروط به سپرده‌گذاران قرض گیرنده باشد.

فصل دوم

اقتصاد پول و بانک

در ادامه جهت آشنایی کلی با برخی مفاهیم متداول اقتصاد پول و بانک به تعریف و توضیح مختصر برخی مفاهیم و واژه ها اشاره می نماییم:

پول

پول شی فیزیکی دارای ارزش مبادله ای عام ، یا شی غیر فیزیکی که خود فی نفسه ، ارزش مبادله ای عام است ، می باشد.

پول ، کالایی است (فلز - کاغذ) با علامت ویژه، که صورت مادی و مجسم با جنبه ذهنی و مجرد را دارد و آن وسیله ای است برای انجام معاملات ، معیاری است برای تعیین ارزش کالاها و خدمات ، ذخیره ارزشی است برای مصرف آتی، عاملی است برای تسویه تعهدات و بالاخره واحدی است گویا برای به تصویر کشیدن فرایند سیاست مالی و پولی دولت که در نماد قیمت آشکار می شود .

پول واحد قانونی و رسمی کشور است که وسیله مبادله و مورد پذیرش عامه مردم بوده و قدرت ابراء^۱ نامحدود داشته باشد.

وظایف اصلی پول :

- (۱) وسیله انجام مبادله است.
- (۲) وسیله سنجش ارزش است.
- (۳) وسیله ذخیره ارزش است.

وظایف فرعی پول :

- (۱) وسیله ثبت معاملات بازرگانی و دفاتراست.
- (۲) وسیله معاملات آتی است . (مانند معاملات سلف)

پول رسمی (قانونی)

پول رسمی و قانونی کشور که بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قانوناً در جریان گذارده ، مهمترین و بهترین وسایل پرداختی است که در دست عامه مردم و مورد پذیرش همگان بوده و هزینه کردن آن به هیچ اسنادی قابل تأمل و تعمق نبوده و نخواهد بود.

۱- ابراء : بری کردن شخصی ذمه شخص دیگر را که حقی بر ذمه وی دارد اعم از حق مالی و غیر مالی .

قدرت ابراء نامحدود : قبول پول قانونی از طرف طلبکار تا هر میزانی که طلب داشته باشد اجباری است و بدهکار می تواند دین خود را تا هر مبلغی که باشد با پول قانونی (رسمی) بپردازد بدون هیچگونه حصر و محدودیتی .

جانشینان پول

ابزار یا روشهایی است که می تواند نقش پول را به جانشینی پول انجام داده و در کار گردش و نقل و انتقال پول با تأمین خاطر صاحبان پول ، تسهیلات بیشتری را برای انجام تعهدات یا معاملات فراهم سازد . اینگونه اسناد بدون تجویز و یا حضور صاحبان پول ، نقش پول نقد را نخواهند داشت .

شبه پول :

عبارتست از سپرده های غیر دیداری (مدت دار) مانند سپرده سرمایه گذاری کوتاه مدت و بلند مدت ، اوراق قرضه و اسناد خزانه و به عبارتی دیگر کلیه اوراقی که برای نقد شدن آن به گذشت زمان قانونی نیاز دارد (به جز قرض الحسنه پس انداز که در هر زمان با مراجعه شخصی « دارنده حساب » وجوه اندوخته شده قابل وصول است) این اوراق در تبدیل به پول نقد (قبل از سر رسید) مطلوبیت پول رسمی (قانونی) را نداشته و مورد قبول عامه نیست ولی می توان این اوراق را پشتوانه تسهیلات اعطایی بانکها قرارداد و با واگذاری سفته و برات آنها را تبدیل به پول نقد نمود.

سپرده های مدت دار + پس انداز مردم نزد بانکها و موسسات اعتباری = شبه پول

سپرده ها : دیداری و غیر دیداری

سپرده دیداری : به سپرده ای گفته میشود که به حساب قرض الحسنه جاری مشتری منظور میگردد و طلب مشتری از بانک همیشه بصورت حال است یعنی دارنده چنین سپرده ای هر زمان که بخواهد میتواند از راه صادر کردن چک و یا دستور انتقال وجه ، سپرده خود را از حساب خود خارج نماید (سپرده قرض الحسنه جاری) .

به حسابهای دیداری همانگونه که از نام آن (قرض الحسنه جاری) مستفاد میگردد به هیچ عنوان سودی تعلق نمی گیرد و غالباً بانکها از این سپرده ها برای اعطای تسهیلات کوتاه مدت استفاده می نمایند ، زیرا چنین سپرده هائی همیشه باید در اختیار بانک باشد تا به محض درخواست مشتری در اختیار وی قرار گیرد .

سپرده غیر دیداری : به سپرده هائی اطلاق میشود که بر اساس توافق بین بانک و مشتری تحت عنوان یکی از حسابهای سپرده قرض الحسنه پس انداز ، سرمایه گذاری کوتاه مدت و یا بلند مدت در اختیار بانک قرار گرفته و باز پرداخت آن از طرف بانک در سر رسید معینی یا به اخطار و اطلاع قبلی مشتری و یا بدون اطلاع قبلی امکان پذیر است .

پس انداز

پس انداز عبارتست از سهمی از درآمد مردم یک کشور که به مصارف جاری و زود گذر تخصیص نمی یابد و به امید تحصیل درآمد آتی که مؤثر در افزایش سرمایه ملی می باشد اندوخته (پس انداز) می شود. پس انداز دارای سر رسید معینی نیست و بنا به تقاضای پس انداز کننده ، در هر زمان مسترد می شود و کلاً غیر قابل انتقال است.

پایه پولی یا پول پر قدرت (High power money)

به مجموعه اسکناس و مسکوکاتی که توسط سیاستگذار پولی هر کشور چاپ و ضرب شده ، در جامعه انتشار یافته و در اختیار مردم قرار می گیرد (در صندوق دولت ذخیره نمی شود) پایه پولی یا پول پر قدرت گویند. در واقع پولی که پر قدرت است و قدرت خرید دارد را پایه پولی گویند. سیاستگذار پولی در کشور ما بانک مرکزی می باشد .

اگر پایه پولی در جامعه پشتوانه داشته باشد موجب تورم نمی گردد . در غیر اینصورت موجب تورم خواهد شد. (پشتوانه : مجموعه ای از دارائیهها و ارزشهاست).

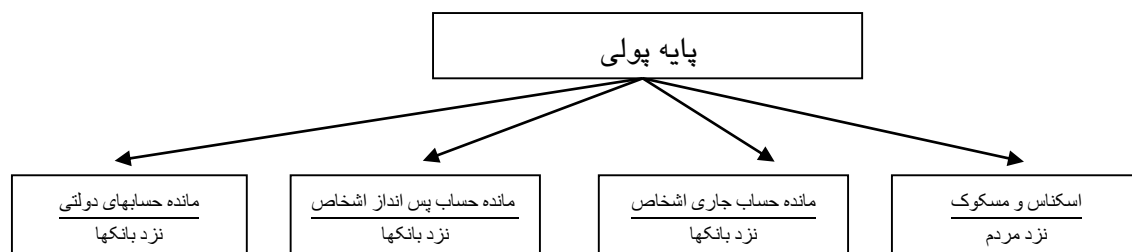
پایه پولی موارد ذیل را در بر می گیرد :

- (۱) در دست مردم بعنوان " اسکناس و مسکوک " ، که شامل پولهای اعتباری است.
 - (۲) نزد بانکها بعنوان " مانده حسابهای جاری اشخاص " که شامل پولهای تحریری است . (سپرده دیداری)
 - (۳) نزد بانکها بعنوان " مانده حساب پس انداز اشخاص " (سپرده غیردیداری)
 - (۴) نزد بانکها بعنوان " مانده حساب های دولتی " .
- به عنوان مثال اگر تعداد سکه ۱ ریالی در کشور X_1 عدد ، تعداد سکه ۲ ریالی X_2 عدد ، تعداد سکه ۵ ریالی X_3 عدد و ... باشد ، آنگاه پایه پولی کشور برابر است با جمع جبری تعداد سکه ها ضربدرمبلغشان یا به عبارت دیگر: $a_i =$ سکه به ریال (یا اسکناس)

$x_i =$ تعداد سکه $a_i =$ ریالی در کشور (یا اسکناس)

$n =$ تعداد انواع مختلف سکه در کشور (یا اسکناس)

$$\text{پایه پول} = \sum_{i=0}^n a_i x_i$$

حجم پول

تعریف : حجم پول عبارت است از میزان اسکناس و مسکوک در دست اشخاص ، به اضافه سپرده های دیداری بخش خصوصی نزد بانک ها .

حجم پول در گردش

بخش مهمی از داد و ستد ها و مبادلات از طریق پول تحریری (چک) صورت می گیرد و بخش دیگر آن با اسکناس و مسکوک (پول رسمی و قانونی)، نقداً انجام می شود. از نظر محاسبه حجم پول در گردش تفاوتی میان این دو نوع پول نیست. به همین جهت وقتی صحبت از حجم پول در گردش، می شود، منظور قدرت خریدی است که مردم در واحد معینی از زمان در اختیار دارند و آن مجموع پول های نقد در دست مردم (خارج از بانک ها) و موجودی کلیه حساب های دیداری (حسابهای جاری نزد بانک ها) است.

سپرده های دیداری مردم نزد بانکها و موسسات اعتباری + اسکناس و مسکوک نزد مردم = حجم پول در گردش

نقدینگی

تعریف: نقدینگی عبارت است از مجموع حجم پول و شبه پول.

از آنجا که موجودی های مردم در حساب های پس انداز و مدت دار نیز می تواند با سرعت به قدرت خرید مبدل شود، مجموع وجوه در حسابهای پس انداز و مدت دار را در اصطلاح «شبه پول» می گویند. نقدینگی به بیان ساده، همان «پول» به مفهوم وسیعتر کلمه است که اجزاء آن عبارتند از:

- ۱- اسکناس و مسکوک نزد مردم
- ۲- سپرده های جاری مردم نزد بانکها
- ۳- سپرده های قرض الحسنه پس انداز مردم
- ۴- سپرده های سرمایه گذاری مدت دار مردم نزد بانکها
- ۵- سایر سپرده های مدت دار مردم نزد بانکها.

همه اجزای تشکیل دهنده نقدینگی به یک میزان نقد نیستند. اسکناس و مسکوک نزد مردم نقدترین جزء نقدینگی است. بعد از اسکناس و مسکوک، سپرده های دیداری در مقایسه با سپرده های قرض الحسنه پس انداز و سپرده های سرمایه گذاری بلند مدت از نقدینگی بیشتری برخوردارند.

نقدینگی بخش خصوصی معادل مجموع حجم پول در گردش و شبه پول است. نقدینگی به معنای اخیر از مهمترین عواملی است که مورد توجه مقامات پولی مملکت است. زیرا افزایش و کاهش آن همراه با سرعت گردش پول از جمله عواملی هستند که در سطح عمومی قیمتها و در نتیجه در تغییرات ارزش پول تأثیر مستقیم دارند. افزایش نقدینگی در جامعه اگر همراه و همگام با افزایش تولید ناخالص داخلی^۱ نباشد و یا در صورتی که واردات کشور میسر نشود عامل تشدیدکننده تورم محسوب می گردد.

میزان شبه پول + حجم پول در گردش = نقدینگی بخش خصوصی

^۱-تولید ناخالص داخلی: ارزش پولی جریان کالا و خدمات تولیدشده را در محدوده جغرافیایی یک کشور برای دوره جاری اندازه گیری می نماید.

نقدینگی بانک ها

نقدینگی بخش خصوصی (افراد و شرکت ها) با نقدینگی بانکها متفاوت است .
نقدینگی بانک ها معمولاً ذخایری است که بانکها بصورت نقد نزد خود ، نگهداری می نمایند تا بتوانند از آن محل پاسخگوی خواسته های پولی سپرده گذاران باشند .

سرعت گردش پول

از آنجا که بکاربردن پول سبب از بین رفتن آن نمی شود، بلکه فقط انتقال مالکیت صورت می پذیرد، بنابراین پول در جریان مبادلات، پیوسته گردش می کند و از شخصی به شخص دیگر منتقل می شود. منظور از سرعت گردش پول تعداد دفعاتی است که یک واحد پولی طی مقطع زمانی مشخص توسط اشخاص جابجا می گردد. مثلاً اگر با یک اسکناس ۱۰۰۰۰ ریالی در طول سال ۳ بار معامله انجام شده باشد سرعت گردش پول ۳ بار در سال و قدرت خریدی معادل ۳۰۰۰۰ ریال داشته و اگر این گردش ۷ بار باشد قدرت خرید آن ۷۰۰۰۰ ریال است . بنابراین افزایش و کاهش سرعت گردش پول دقیقاً نشانه هایی است از کاهش و افزایش ارزش پول در گردش.

در واقع به تعداد دفعاتی که یک واحد پولی در یک واحد زمان ، قدرت خرید و مبادله برای افراد مختلف جامعه ایجاد می کند، سرعت گردش پول می گویند .

افزایش سرعت گردش پول در بخشهای مولد موجبات افزایش تولید و رونق اقتصادی در بخشهای غیر مولد و سفته بازی موجبات تورم و تخریب اقتصادی را در پی خواهد داشت. بنابراین اگر سرعت گردش پول در فرایند ارائه تولید و خدمات باشد، از آنجا که سبب افزایش تولید و ایجاد ارزش افزوده می شود باعث رونق اقتصادی خواهد شد.

ضریب فزاینده پولی : (ضریب تکاثری)

به تعداد دفعاتی که هر واحد پایه پولی قدرت پرداخت تسهیلات و متعاقباً سپرده گذاری در همان بانک یا سایر بانکها بنماید، ضریب فزاینده پولی یا ضریب تکاثری پولی گویند. زمانی که بانک مرکزی با افزایش پایه پولی (انتشار اسکناس) این پول را در دست مردم قرار می دهد بخشی از اسکناس بصورت سپرده نزد بانک های تجاری نگهداری می شود. بانکها نیز بخشی از این سپرده را بصورت ذخایر قانونی نزد بانک مرکزی نگهداری می کنند و بخش دیگر را با اعطای وام به مردم به صورت سپرده های دیداری تبدیل می نمایند . این روند همینطور ادامه پیدا می کند که در واقع پول اعتباری بوجود می آید و فرآیند تکاثری خلق پول توسط بانک های تجاری نیز همین موضوع است که مقدار آن با N نمایش داده می شود . ضریب فزاینده پولی عکس نرخ سپرده قانونی است. یعنی اگر نرخ سپرده قانونی ۲۵٪ باشد ضریب فزاینده پولی مساوی است با $4 = \frac{1}{.25}$ ، یعنی اگر در جامعه نرخ سپرده قانونی ۲۵٪ باشد با افزایش یک میلیارد ریالی در پایه پولی، باید انتظار داشت نقدینگی چهار میلیارد ریال افزایش یابد.

ضریب فزاینده پولی از طریق فرمول زیر بدست می آید . در این فرمول D ضریب سپرده قانونی نزد بانک مرکزی می باشد.

$$N = \frac{1}{D}$$

مثال : فرض کنید شخصی مبلغ ۱,۰۰۰,۰۰۰ ریال از خارج روستایی به داخل آن می آورد و در بانک A سپرده گذاری می نماید. با فرض اینکه سپرده قانونی ۲۰٪ می باشد ، بانک مربوطه ۲۰۰,۰۰۰ ریال از آن مبلغ را نزد بانک مرکزی می گذارد و ۸۰۰,۰۰۰ ریال آن را به فرد دوم تسهیلات اعطا می کند. فرد دوم این مبلغ را در بانک B سپرده گذاری می نماید. بانک B نیز ۲۰٪ مبلغ یعنی ۱۶۰,۰۰۰ ریال آن را نزد بانک مرکزی سپرده می گذارد و بقیه را به فرد سوم وام می دهد و این روند ادامه پیدا می کند تا جایی که مانده پول به صفر برسد. در اینصورت مشاهده می شود که ۵ برابر آن پولی که وارد روستا شد ، قدرت خرید پیدا شده است . روش محاسبه آن نیز به صورت زیر می باشد.

$$\begin{aligned}
 & 1,000,000 + 800,000 + 640,000 + 512,000 + \dots = 1,000,000 + \frac{80}{100} (1,000,000) + \left(\frac{80}{100}\right)^2 \\
 & + \dots = 1,000,000 \left[1 + \frac{80}{100} + \left(\frac{80}{100}\right)^2 + \left(\frac{80}{100}\right)^3 + \dots \right] = 1,000,000 \times \frac{1}{1 - \frac{80}{100}} = 5,000,000 \\
 & (1,000,000)
 \end{aligned}$$

تصاعد هندسی با قدر نسبت $\frac{80}{100}$

در فرمول کل نیز اگر مقدار اولیه را a بگیریم و نرخ سپرده قانونی را D بگیریم آنگاه داریم :

$$a + a(1-D) + a(1-D)^2 + \dots = a(1 + (1-D) + (1-D)^2 + \dots) = \frac{a}{1-(1-D)} = \frac{a}{D}$$

که در آن a سپرده ابتدایی می باشد. $a(1-D)$ برابر است با مبلغ ابتدایی منهای مبلغ سپرده قانونی که برابر مبلغ دومی می باشد.

$a(1-D)^2$ برابر مبلغ دومی منهای مبلغ سپرده قانونی و همینطور الی آخر .

همانطور که دیدیم مبلغ انتهایی ما برابر $\frac{a}{D}$ می باشد یعنی $\frac{1}{D}$ برابر مبلغ ابتدایی (a)

استراتژیهای نظام اقتصادی جهت ایجاد تعادل در بازار کالا و خدمات و پول :

سیاست های پولی : مجموعه تدابیری است که سیاستگذار پولی هر کشور (در ایران بانک مرکزی) به منظور افزایش یا کاهش حجم پول در گردش اتخاذ می کند . عبارتست از کم و یا زیاد کردن پول در جریان و یا مدیریت بانک مرکزی در رابطه با عرضه پول و یا تجربه کنترل مدیریت پولی جامعه برای رسیدن به اهداف عمومی اقتصادی.

سیاست پولی مفهومی کلی است که غالباً عناصری مثل پول در گردش ، اعتبارات ، نرخ بهره یا سود ، سیاست های ارزی و مسائل مربوط به ذخیره اند که سیاست بازار باز ، سیاست تعیین ارزش داخلی و خارجی پول ، پس انداز ها را در بر می گیرد و مجری آن بانک مرکزی بوده واز مهمترین اهدافش نیز میتوان به انتخاب سیستم پولی ، تعیین ارزش پول و ثبات آن (داخلی و خارجی) ، ایجاد اشتغال کامل و رشد اقتصادی ، تثبیت سطح عمومی قیمت ها و حفظ موازنه ارزی اشاره نمود.

این سیاست بر دو نوع می باشد .

الف - سیاست پولی انبساطی :

کلیه اقدامات پولی را که منجر به افزایش حجم پول در جامعه گردد سیاست پولی انبساطی گویند. (مثل: کاهش نرخ سود سپرده ها)

افزایش انتشار اسکناس ، کاهش نرخ بهره سپرده های بانکی (یا نرخ سود سپرده ها) ، کاهش نسبت ذخیره قانونی ، خرید اوراق قرضه توسط بانک مرکزی از بانکها و اقدامات مشابه آن که همگی باعث افزایش حجم پول در گردش می شود سیاست های پولی انبساطی هستند

ب - سیاست پولی انقباضی : که موجب کاهش حجم پول در گردش می شود (مثل: افزایش نرخ سود وام ها)

ابزارهای اعمال سیاست پولی:

۱- نرخ سود سپرده

۲- نرخ سود تسهیلات

۳- نرخ تنزیل مجدد

۴- نرخ سپرده قانونی و ذخیره احتیاطی : سپرده قانونی مبلغ سپرده ای است که بانک ها موظفند نزد بانک مرکزی نگهداری کنند که معادل ۱۰ الی ۳۰ درصد منابع بانک می باشند . ذخیره احتیاطی نیز مبلغ ۳٪ منابع می باشد که بصورت نقد و حساب جاری نزد بانک می باشد.

۵- کاهش یا افزایش پایه پولی

۶- خرید یا فروش اوراق مشارکت بانک مرکزی

۲- **سیاست های مالی** : به مجموعه تدابیری که توسط دولت به منظور افزایش یا کاهش نقدینگی اتخاذ می شود را سیاست مالی گویند. این سیاست ها از جانب دولت بعنوان مجری ، درباره مالیات ها ، قرضه ها (داخلی و خارجی) و هزینه های دولت بعنوان ابزارهای این سیاست بمورد اجرا گذاشته می شود و هدف های آن اشتغال کامل ، تثبیت سطح عمومی قیمت ها ، رشد اقتصاد ملی و بالاخره تعادل در تراز پرداختها است. نکته مهم آنکه اتخاذ این سیاست به ترکیب ابزارهای فوق و انعطاف پذیری هریک و آثار آنها بر عوامل مختلف اقتصادی بستگی دارد.

سیاست مالی بر دو نوع است :

الف - **سیاست های مالی انبساطی** : سیاست هایی که نقدینگی را افزایش می دهند. کلیه اقداماتی که باعث افزایش مخارج و هزینه های دولت و کاهش مالیاتها گردد سیاست های مالی انبساطی است

ب - **سیاست های مالی انقباضی** : سیاست هایی که نقدینگی را کاهش می دهند.

ابزار اعمال سیاست های مالی :

۱- نرخ مالیات ها

۲- هزینه و درآمد های دولت

۳- خرید و فروش اوراق مشارکت دولتی

اجرای سیاست به این صورت می باشد که کاهش مالیات و افزایش هزینه ها ، نقدینگی را افزایش می دهند و در ردیف سیاست های مالی انبساطی قرار می گیرند و بالعکس.

نکته : سیاست های مالی حجم نقدینگی و سیاست های پولی ترکیب نقدینگی را عوض می کنند.

هدف این سیاستها بطور کلی آن است که عرضه و تقاضای کل را در اقتصاد در حالت توازن قرار دهد. هرگاه تقاضای کل بیش از عرضه کل باشد (در حالت اشتغال کامل) تورم بوجود خواهد آمد و بر عکس چنانچه تقاضا کمتر از عرضه باشد اقتصاد وارد رکورد میگردد که نشانه آن کاهش قیمت ها ، کاهش تولید و افزایش بیکاری است. در حالت اول دولت از سیاستهای انقباضی پولی و مالی و در حالت دوم از سیاستهای انبساطی استفاده می نماید. البته سالیان اخیر (دو سه دهه اخیر) با پدیده تورم رکودی نیز مواجه هستیم که بطور کلی ترکیبی پیچیده از دو حالت فوق است .

معادله کالا و پول :

اگر مقدار تولید را در قیمت واحد ضرب نماییم ، ارزش کالاهایی که در جامعه وجود دارد بدست می آید که برابر است با حجم پول در گردش.

$$M = p \times q$$

P: price = قیمت

q: quantity = مقدار تولید

البته بعد ها فرمول بالا به $M + M' = p \times q$ تغییر کرد ولی ضریب M' را کم قرار دادند . در نهایت نیز به فرمول

$$M = p \times q \rightarrow M \times V = p \times q \rightarrow M \times V + M' \times V' = p \times q$$

$$p \times q$$

در فرمول فوق M حجم پول در گردش ، P سطح عمومی قیمتتها ، q تولید ناخالص ملی ، V سرعت گردش پول ، M' سپرده های غیر دیداری (شبه پول) و V' سرعت گردش سپرده های غیر دیداری (شبه پول) می باشد.

تولید ناخالص داخلی (ملی) : ارزش پولی جریان کالا و خدمات تولید شده را در محدوده جغرافیایی یک کشور برای دوره جاری اندازه گیری می نماید .

فصل سوم

عملیات نقدی بانکداری داخلی کاربردی

نکاتی در خصوص امور صندوق:

صندوق در عرف بانکداری به آن بخش از امور بانکی اطلاق می‌شود که عمدتاً کار دریافت و پرداخت وجوه نقدی یا امور مربوط به انتقالات وجوه از حسابها را انجام می‌دهد، می‌توان گفت قسمت اعظم امور شعبه در رابطه مستقیم با مشتریان را دوایر صندوق شعب انجام می‌دهند که مهمترین آنها عبارتند از:

الف- دریافت وجوه از مشتریان: مشتری پس از ورود به بانک به متصدی امور بانکی مربوط مراجعه و با دریافت فرمی از وی (فرم بستگی به نوع حسابی که مشتریان قصد واریز وجه به آن را دارند متفاوت می‌باشد) و تکمیل آن که مستلزم درج شماره حساب، نام صاحب حساب، آدرس، نام و امضاء پرداخت کننده و میزان مبلغ واریزی می‌باشد به همراه وجه به متصدی امور بانکی مسترد می‌دارد.

ب- پرداخت وجوه به مشتریان: متصدی امور بانکی در آغاز کار مقداری پول از خزانه تحویل گرفته و در طول ساعات کار که مشتریان برای دریافت وجوه خود به بانک مراجعه می‌نمایند، پرداخت می‌نماید.

بدیهی است متصدی امور بانکی هنگام پرداخت باید دقت کافی نماید که سند، کلیه مراحل لازم را برای پرداخت وجه به مشتری طی نموده و کنترل‌های لازم انجام گرفته و امضاء و پاراف مسئولین در آن باشد. بطور مثال در مورد چک باید پس از احراز هویت آورنده و اطمینان از صحت امضاء صادرکننده و کافی بودن موجودی حساب و صحت ظهروپوسی و انجام سایر کنترل‌های لازم و اخذ مجوز پرداخت برای مبالغ بیش از سقف مقرر از مسئول مربوطه نسبت به پرداخت وجه اقدام نماید.

کسری صندوق و عملیات حسابداری آن

تعاریف:

فزونی صندوق: چنانچه در موقع دریافت روزانه از یک مشتری مبلغی بیشتر و یا به هنگام پرداخت، کمتر از مبلغ سند، پرداخته شود در این صورت فزونی صندوق پیش می‌آید.

کسری صندوق: چنانچه در موقع دریافت روزانه از یک مشتری مبلغی کمتر و یا به هنگام پرداخت، بیشتر از مبلغ سند، پرداخته شود در این صورت کسری صندوق پیش می‌آید.

موارد لازم الرعایه در شعب:

۱- متصدیان امور بانکی که در شعب نسبت به دریافت و پرداخت وجوه نقد اقدام می‌نمایند بایستی نسبت به شمارش دقیق و تعویض باند اسکناس‌های دریافتی از مشتریان و بسته بندی نمودن آنها با باند اسکناس بانک قرض الحسنه مهر ایران در بسته‌های صد برگی و ممهور نمودن باندها به مهر جوهری متصدی مربوطه با مهر تاریخ و نام شعبه اقدام نمایند.

۲- شعب مجاز به بسته بندی اسکناس‌های یکصد برگی با باندهای بدون علامت بانک قرض الحسنه مهر ایران و یا متفرقه نمی‌باشند.

۳- متصدیان امور بانکی موظفند در پایان روز اسکناس‌های مازاد (موجودی پایان روز) را پس از باند نمودن نخ کش نمایند. (ده بسته اسکناس یکصد برگی باند شده را در یک بسته چهار نخ و محکم بسته بندی نمایند) و سپس آنرا تحویل مسئول صندوق شعبه نمایند.

۴- تأکید می‌گردد که قبل از عملیات مربوط به بند ۳ تحویلداران موظف هستند کلیه وجوه خود را دو بار شمار نمایند.

۵- مسئولین صندوق موظفند هنگام تحویل گرفتن وجوه از متصدیان امور بانکی، کنترل‌های لازم را در خصوص میزان وجوه و نحوه باند و نخ کش شدن بسته‌ها بعمل آورند این کنترل در مقطع تحویل وجه در شروع کار، دریافت و پرداخت طی روز و تحویل گرفتن آن در پایان روز نیز از طریق شمارش مجدد اعمال می‌گردد.

۶- مسئولین ذیربط موظفند از تحویل گرفتن وجوه نقدی که به غیر از روشهای فوق بسته بندی شده باشد ممانعت به عمل آورده و عیناً وجوه را جهت اصلاح وضعیت به تحویلداران عودت نمایند.

۷- به منظور صیانت از اسکناس و الگو سازی مناسب برای مشتریان لازم است از نوشتن مبلغ پول بر روی اسکناس پس از شمارش خودداری و جهت جلوگیری از پاره شدن اسکناس از بستن کش دور اسکناس ها اجتناب نمایند.

کسری صندوق:

در مواقعی که در پایان روز موجودی نقد نزد متصدی امور بانکی (تحویلدار) پس از شمارش کمتر از موجودی آن بر اساس مانده اطلاعات مستخرجه از سیستم مکانیزه باشد، متصدی مزبور با کسری صندوق مواجه شده است این امر ممکن است از اضافه پرداخت به مشتری (در اسناد بدهکار) یا کسر دریافت از مشتریان (در اسناد بستانکار) و یا عدم درج صحیح ارقام دریافت و پرداختی در ماشین باشد که جهت رفع آن، انجام اقدامات ذیل ضروری است:

۱- ابتدا موجودی نقد مجدداً و به دقت دوبار شمار گردد.

۲- در صورت صحت کسری، کلیه اسناد نقدی (اعم از بدهکار یا بستانکار) بر اساس لیست دریافتی از رایانه پشت نمره شده و نسبت به کنترل ارقام که در ماشین ثبت شده با ارقام مندرج بر روی اسناد و همچنین بدهکار یا بستانکار بودن آنها اقدام می‌گردد.

۳- چنانچه پس از کنترل های فوق نیز کسری صندوق تأیید شود، مراتب توسط مسئول مربوطه (رئیس شعبه یا رئیس دایره صندوق) صورتجلسه شده و پس از ثبت اسناد حسابداری ذیل، در پایان کاری همان روز مراتب به اداره بازرسی و حسابرسی داخلی گزارش گردد.

بدهکار: بدهکاران موقت - کسر صندوق کد ۱۱۰۶

بستانکار: صندوق کد ۱۰۳۰

۴- وجه کسری صندوق از تحویلدار مربوطه ظرف حداکثر ۷۲ ساعت بعد اخذ و سند ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار: صندوق کد ۱۰۳۰

بستانکار: بدهکاران موقت - کسر صندوق کد ۱۱۰۶

فزونی صندوق:

در مواردیکه در پایان روز موجودی نقد نزد متصدی امور بانکی (تحویلدار) پس از شمارش بیش از موجودی آن براساس مانده اطلاعات مستخرجه از سیستم مکانیزه باشد متصدی مزبور با فزونی صندوق مواجه شده است که این امر ممکن است از اضافه پرداخت مشتریان به بانک یا کسر پرداخت شعبه به مشتری و یا عدم درج صحیح ارقام دریافت و پرداخت در ماشین باشد که جهت رفع آن انجام اقدامات ذیل ضروری است:

۱- ابتدا موجودی نقدی تحویلدار به دقت دو بار شمارش گردد.

۲- در صورت صحت فزونی، کلیه اسناد نقدی بر اساس لیست دریافتی از رایانه پشت نمره گردیده و نسبت به کنترل ثبت ماشین بر روی اسناد از نظر بدهکار یا بستانکاری و یا مبلغ اقدام شود.

۳- پس از کنترل‌های لازم و تأیید فزونی صندوق و تعیین مشخصات فرد یا مشتری که اقدام به اضافه پرداخت نموده و یا شعبه کمتر پرداخت کرده است (در صورت شناسایی) مراتب توسط مسئول ذیربط صورتجلسه شده و پس از ثبت اسناد حسابداری ذیل، در پایان کاری همان روز مراتب به اداره بازرسی و حسابرسی داخلی گزارش گردد.

صندوق / بدهکار کد ۱۰۳۰

بستانکاران / بستانکاران موقت - فزونی صندوق کد ۲۷۹۸

۴- استرداد فزونی صندوق: در حالتی که ایجاد فزونی صندوق نتیجه اضافه پرداخت مشتریان به بانک می باشد، لازم است اقداماتی بشرح ذیل صورت پذیرد:

۴-۱- اخذ درخواست کتبی مشتری مبنی بر واریز و تحویل وجه به تحویلدار و عدم ثبت کامل آن در سند یا دفترچه حساب و ثبت تقاضا در دفتر نامه های شعبه.

۴-۲- لازم است شعبه در روز مورد ادعای مشتری، معادل مبلغ مورد ادعا یا بیش از آن فزونی صندوق داشته باشد، چنانچه فزونی صندوق منظور شده به حساب بانک کمتر از مبلغ مورد ادعا مشتری باشد، تحویلدار مربوطه باید در آن روز معادل ما به التفاوت، کسری صندوق داشته و نسبت به تأمین آن اقدام نماید.

۴-۳- پس از بررسی های لازم و احراز هویت و تأیید اظهارات مشتری توسط مسئولین مربوطه با نظر مسئول شعبه نسبت به پرداخت مبلغ فزونی اقدام و سند ذیل صادر می گردد.

بدهکار: بستانکاران موقت - فزونی صندوق کد ۲۷۹۸

بستانکار: صندوق کد ۱۰۳۰

۵- عملیات حسابداری کسری یا فزونی صندوق در سیستم:

عملیات کسری و فزونی صندوق و صدور اسناد در سیستم کیش ویر به ترتیب با انتخاب منوهای:

صندوق ← مدیریت صندوق ها انجام می گردد.

در مدیریت صندوق ها، بخش صدور سند فزونی یا کسری صندوق را انتخاب سپس با درج مبلغ کسری یا فزونی صندوق در بخش مزبور و ارائه شرح با انتخاب کلید تأیید سیستم بطور اتوماتیک نسبت به صدور سند کسری و فزونی اقدام می نماید.

شعب جهت درج در سوابق می توانند از منوهای:

حسابداری ← خلاصه اسناد ← گزارش خلاصه اسناد روزانه شعب از سند مذکور گزارش تهیه نمایند.

۶- در صورت تکرار کسری یا فزونی صندوق توسط یکی از همکاران و خارج شدن موضوع از حالت عادی مسئولین شعب موظفند بر اساس آیین نامه اجرایی قانون رسیدگی به تخلفات اداری اقدام و یا مراتب را به مدیریت شعب استان و یا به ادارات ذیربط در مرکز جهت اعمال قانون اعلام نمایند.

تنظیم صورت وضعیت صندوق (سیتواسیون)

در پایان روز کاری تحویلدار شعبه می بایست قبل از بستن صندوق و انتقال موجودی خود به صندوق رئیس شعبه نسبت به تهیه سیتواسیون و ریز مبالغ تحویلی (انتقال یافته به صندوق رئیس شعبه) به منظور نشان دادن موجودی های نقدی و غیرنقدی شعبه، اعم از اسکناس سالم، فرسوده و ناقص و . . . صورت موجودی صندوق اقدام نماید. پس از تهیه سیتواسیون توسط کاربر تحویلدار، رئیس شعبه سیتواسیون نهایی را تهیه و تایید می نماید. پس از تهیه سیتواسیون و بستن صندوق، رئیس شعبه پیش از انجام عملیات پایان روز کاری می بایست نسبت به تهیه گزارش سیتواسیون اقدام نماید.

نقل و انتقال وجوه در شعب

خزانه یا صندوق شعب به میزان معینی بیمه می باشند و لذا شعب باید وجوه مازاد بر نیاز یا سقف بیمه خود را در طول روز یا حداکثر در پایان هر روز به خزانه و یا بانک دیگر ارسال کنند و همچنین در هنگامی که نیاز به وجوه داشته باشند، درخواست می نمایند که برای آنها ارسال گردد. نحوه ثبت هر یک از این عملیات به شرح ذیل می باشد:

انتقال وجه از شعبه به سایر بانک ها

بدهکار: حساب وجوه در راه (۱-۱۰۳۱- کد شعبه)

بستانکار: حساب صندوق (سریال مربوطه- ۱۰۳۰- کد شعبه)

-تسویه وجوه در راه ارسالی به سایر بانک ها

بدهکار: حساب جاری (سریال مربوطه-۱۲۰۴- کد شعبه)

بستانکار: حساب وجوه در راه (۱-۱۰۳۱- کد شعبه)

دریافت وجه از شعب بانک عامل:

پس از صدور چک جهت تامین نقدینگی

بدهکار: حساب وجوه در راه (۱-۱۰۳۱- کد شعبه)

بستانکار: حساب جاری (سریال مربوطه-۱۲۰۴- کد شعبه)

-تسویه وجوه در راه دریافتی از سایر بانک ها

بدهکار: حساب صندوق (سریال مربوطه- ۱۰۳۰- کد شعبه)

بستانکار: حساب وجوه در راه (۱-۱۰۳۱- کد شعبه)

حواله به حساب مدیریت شعب استان / مرکز از طریق صدور چک

بدهکار: حساب جاری شعبه مقصد (سریال مربوطه-۱۲۰۴- کد شعبه مقصد)

بستانکار: حساب جاری شعبه (سریال مربوطه-۱۲۰۴- کد شعبه)

تمبر مالیاتی

شعب معمولاً در ابتدای سال و در طول دوره مالی بر حسب نیاز نسبت به درخواست دسته چک، سفته، برات و تمبرهای مالیاتی از خزانه یا اداره ذی ربط اقدام می نمایند. به موجب قوانین برای هر برگ چک ۲۰۰ ریال تمبر مالیاتی و برای سفته و برات نیز نسبت به مبلغ ۳ در هزار تمبر مالیاتی پیش بینی گردیده است و علاوه بر آن، برای کلیه قراردادهای منعقد شده در بانک نیز پیش بینی ۱۰ هزار ریال تمبر گردیده است که باید به آنها الصاق و باطل گردد. در نتیجه با شرح فوق برای هر یک از موارد یادشده هنگام تحویل باید اسناد حسابداری ذیل صادر و ثبت گردد:

الف. دریافت دسته چک

بدهکار: حساب تمبر مالیاتی (به میزان بهای تمبر مالیاتی کلیه دسته چکها)

بدهکار: حساب موجودی انبار کل (بهای چاپ دسته چکها)

بستانکار: حساب بستانکاران داخلی

(به مبلغ تمبر و چاپ تمامی دسته چکها)

و هنگام فروش دسته چکها:

بدهکار: حساب صندوق / مشتری (به مبلغ فروش دسته چکها)

بستانکار: حساب تمبر مالیاتی (بابت تمبر دسته چکها)

بستانکار: حساب موجودی انبار کل (بهای چاپ دسته چکها)

ب. دریافت برگه های سفته و برات

پس از دریافت سفته و برات از خزانه یا اداره مرکزی توسط شعبه، باید ثبت های ذیل صورت پذیرد:

بدهکار: حساب تمبر مالیاتی (سفته و برات) (به مبلغ تمبر مالیاتی)

بستانکار: حساب بستانکاران داخلی تمبر مالیاتی (سفته و برات) (به مبلغ تمبر مالیاتی)

هنگام فروش برگه های سفته و برات اسناد ذیل صادر و ثبت می گردد:

بدهکار: حساب صندوق / حساب مشتری (سفته و برات) (به مبلغ تمبر مالیاتی)

بستانکار: حساب تمبر مالیاتی (سفته و برات) (به مبلغ تمبر مالیاتی)

معمولاً در پایان هر ماه برابر ارزش تمبر مالیاتی فروخته شده به حساب خزانه یا اداره ذی ربط منظور می شود.

بدهکار: حساب بستانکاران داخلی تمبر مالیاتی (سفته و برات)

بستانکار: حساب خزانه / اداره ذی ربط (به میزان ارزش تمبر فروخته شده)

ج. دریافت تمبر مالیاتی

هنگام دریافت تمبر مالیاتی توسط شعبه اسناد زیر صادر و ثبت می گردد:

بدهکار: حساب تمبر مالیاتی (بهای واقعی تمبرها)

بستانکار: حساب بستانکاران داخلی (مبلغ واقعی ارزش تمبرها)

- پس از رسیدن سند مرکز (اداره خزانه یا اداره ذی ربط)

بدهکار: حساب بستانکاران داخلی (به میزان ارزش تمبرها)

بستانکار: حساب مرکز (اداره خزانه / واحد فرستنده)

د. فروش تمبر مالیاتی

هنگام فروش تمبر مالیاتی برای الصاق به قراردادها به شرح ذیل عمل می گردد:

بدهکار: حساب صندوق / حساب مشتری (به مبلغ فروش تمبر)

بستانکار: حساب تمبر مالیاتی (به مبلغ فروش تمبر)

فصل چہارم

تجهیز منابع پولی

تعریف منابع:

تعریف: منابع عبارتست از کلیه وجوهی که توسط اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی تحت عناوین سپرده های دیداری یا غیر دیداری نزد بانک قرار داده میشود. بنابراین تعریف فوق اشخاص که مشتریان بانک نامیده میشوند وجوه خود را بمنظورهای متفاوتی نزد بانک می سپارند، تعدادی جهت تسهیل در مبادلات پولی ناشی از معاملات خود و نگهداری وجوه اضافی مازاد بر مصرف خویش، بعضی جهت کسب سود و برخی برای استفاده از تسهیلات و خدمات بانکی مبادرت به افتتاح حساب نزد بانک می نمایند.

تجهیز منابع

تجهیز منابع پولی توسط بانک □ها به موجب فصل دوم از قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) در اشکال ذیل صورت می پذیرد:

- ✓ سپرده های قرض الحسنه (جاری و پس انداز)
- ✓ سپرده های سرمایه گذاری مدت دار (کوتاه مدت و بلندمدت)
- ✓ سرمایه و اندوخته های بانک
- ✓ سپرده نقدی ضمانت نامه ها و پیش پرداخت اعتبارات اسنادی و ...

در سپرده های قرض الحسنه به علت ماهیت حقوقی آنها، بین سپرده گذار و بانک رابطه داین و مدیون شکل می گیرد و به عنوان منابع مالکیتی تلقی می گردند و بانک مجاز است در چارچوب سیاست های ابلاغی بانک مرکزی، بخش مهمی از آنها را به اعطای تسهیلات قرض الحسنه اختصاص دهد. این امر از جنبه معنوی از اهمیت بالایی برخوردار بوده و خداوند تبارک و تعالی همواره در کلیه کتب آسمانی و از جمله قرآن کریم به آن تأکید فراوانی داشته است. بدیهی است با رعایت میزان سپرده قانونی و نقدینگی مورد نیاز، مابقی آن می تواند ضمن به کارگیری از طریق سایر عقود اسلامی، برای بانک سودآوری نیز داشته باشد.

در مورد سپرده های سرمایه گذاری، بین بانک و سپرده گذار، رابطه وکیل و موکل شکل می گیرد و لذا این سپرده ها جنبه امانی و یا وکالتی داشته و بانک طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا(بهره) می تواند آنها را در امور مشارکت، مضاربه، معاملات اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، سرمایه گذاری مستقیم، مزارعه، مساقات و جعاله مورد استفاده قرار داده و سود حاصله را پس از کسر حق الوکاله خود بین سپرده گذاران، با رعایت سهم منابع خود، تقسیم نماید. علاوه بر جذب منابع به شرح فوق بانک ها می توانند از محل حقوق صاحبان سهام، سپرده های نقدی ضمانت نامه ها و پیش پرداخت مشتریان بابت اعتبارات اسنادی و روش های دیگر نیز نسبت به جذب منابع اقدام نمایند.

سپرده های بانکی

سپرده های بانکی نماینده تعهدات یا بدهیهای بانک ها به مشتریان آنها (صاحب سپرده) می باشد و معمولاً جزء اقلام بدهی در ترازنامه هر بانک منعکس می گردد، با توجه به اینکه سرمایه و اندوخته ها در حدود بیست درصد منابع مالی (مالکانه) هر بانک را تشکیل می دهند سپرده های بانکی مهمترین منبع بهره برداری هر بانک محسوب می شوند.

سپرده های بانکی صرفنظر از نوع آنها غالباً به یکی از سه طریق زیر ایجاد می گردد:

سپردن وجه نقد به بانک از طرف صاحبان حسابها

واگذاری چک و سایر اسناد مشابه برای وصول و منظور نمودن وجوه آنها به حسابها.

اعطای تسهیلات به وسیله بانک و واریز وجوه آنها به حسابها.

به سپرده هایی که از طریق پرداخت وجه نقد یا واگذاری چک ایجاد می شود سپرده های اصلی و به سپرده هایی که از طریق تسهیلات اعطایی ایجاد می شود سپرده های فرعی یا مشتق می گویند.

سپرده های بانکی به محض تشکیل از طرف دارنده آن تحت شرایط مخصوص به خود قابل استفاده است و منبع ایجاد سپرده ها تأثیراتی در ماهیت آن ندارد. با وجود این تشخیص انواع سپرده ها بر اساس منبع ایجاد آنها از نظر تأثیر عملیات بانکی دارای اهمیت خاصی است زیرا فقط سپرده های فرعی یا مشتق است که در حجم پول کشور تأثیر نموده و قدرت خرید عمومی را افزایش می دهد. برای روشن شدن مطلب فوق ابتدا انواع سپرده های بانکی و سپس حجم در گردش، طریقه محاسبه و عوامل مؤثر در آن را مورد بحث و بررسی قرار خواهیم داد.

انواع سپرده های بانک

سپرده های بانکی را معمولاً به دو دسته اصلی تقسیم می کنند:

۱- سپرده های دیداری

۲- سپرده های غیر دیداری (مدت دار)

سپرده دیداری یا سپرده جاری به سپرده ای اطلاق می شود که به محض مطالبه آن از بانک و بدون اطلاع قبلی قابل پرداخت بوده و عیناً مانند وجه نقد قابلیت نقل و انتقال داشته باشد. سپرده غیر دیداری به سپرده ای اطلاق می شود که بر اساس توافق بین بانک و مشتری در اختیار بانک قرار گرفته و بازپرداخت آن از طرف بانک در سررسید معینی با اخطار قبلی مشتری و یا شرایط دیگری بدون اخطار قبلی امکان پذیر است به عبارت دیگر، ایجاد سپرده غیر دیداری با محرومیت موقت استفاده از آن به عنوان پول (برخلاف سپرده دیداری) توأم است.

سپرده ها از مهمترین منابع بانکها بوده و بدون آن موجودیت بانک چندان قابل توجیه نمی باشد، زیرا سرمایه بانکها در مقابل سپرده آنها رقم ناچیزی را تشکیل می دهد و چون معمولاً اعطای تسهیلات که یکی از راههای اصلی کسب درآمد بانکها می باشد، از محل جذب سپرده ها تأمین می گردد، لذا لازمه این امر مجهز بودن بانکها به منابع سپرده می باشد. باید توجه داشت سپرده ها که به عنوان ابزار سودآوری بانکها تلقی شده و از طریق اعطای تسهیلات در بخشهای مختلف اقتصادی (تخصیص منابع) نقش مهمی در توسعه اقتصادی کشور ایفا می نمایند، دارای هزینه هایی مانند سود پرداختی به سپرده گذاران، هزینه اداری و تسهیلاتی و ... می باشند چنانچه از آنها استفاده بهینه نشود موجب کاهش سودآوری و یا ضرر و زیان بانک خواهد شد، لذا کارکنان که مهمترین ابزار سازمان می باشند و نقش اساسی در پیشبرد برنامه های بانک ایفا می نمایند، باید به اهمیت سپرده ها و جذب آن توجه داشته باشند و از طریق خوش رفتاری بامشتری و رازداری و امانت داری و ارائه راهنماییهای صحیح، بانک را محل امنی برای نگهداری وجوه مردم و کسب سود مطمئن و مکفی برای آنان معرفی نمایند تا در عمل نام بانک قرض الحسنه مهر ایران در اذهان مشتریان تداعی کننده سرعت، خدمت، اعتماد، احترام و سودآوری باشد تا در بازار رقابت بتوانیم همچنان سهم و جایگاه بانک را حفظ نمائیم. به موجب ماده ۳ از فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا تحت عنوان تجهیز منابع پولی مقرر شده است که، بانکها می توانند تحت هر یک از عناوین ذیل به قبول سپرده مبادرت نمایند:

۱- جاری ۲- پس انداز ۱- کوتاه مدت ۲- بلندمدت	}	الف- سپرده های قرض الحسنه ب- سپرده های سرمایه گذاری مدت دار	}	انواع سپرده
--	---	--	---	-------------

از آنجا که تشریح موارد مذکور نیازمند اطلاعات حقوقی است ضرورتاً وارد بحث آن می‌شویم.

اشخاص حقیقی و حقوقی

الف - اشخاص حقیقی: انسان‌هایی هستند که با تولدشان دارای حقوق می‌گردند.

ب - اشخاص حقوقی: اجتماع عده‌ای از افراد یا تمرکز اموال به منظور انجام مقاصد خاص، اعم از انتفاعی یا غیر انتفاعی است مانند موسسات دولتی، شرکت‌های تجاری، شهرداریها، انجمن‌ها، سازمانها و بنگاهها. بنا بر تعریف فوق شخص حقوقی، به موجب قانون خاص یا با رعایت مقررات عمومی قوانین ثبتی از قبیل قانون ثبت شرکت‌های تجاری و یا آئین‌نامه ثبت انجمن‌ها و موسسات غیرتجاری بوجود می‌آید. اشخاص حقوقی به دو دسته عمومی و خصوصی تقسیم می‌شوند:

اشخاص حقوقی عمومی: آن دسته از اشخاص حقوقی هستند که حدود وظایف و تکالیف آنها را قانون معین می‌کند و موجودیت حقوقی آنها احتیاج به تشریفات و ثبت ندارد و به محض ایجاد، دارای شخصیت حقوقی می‌شوند. مانند وزارتخانه‌ها و سازمانهای دولتی و شهرداریها

اشخاص حقوقی خصوصی: آن دسته از اشخاص حقوقی هستند که پس از ثبت در مرجع قانونی، شخصیت پیدا می‌کنند و به دو نوع تقسیم می‌شوند.

الف - تشکیلات و موسسات غیرتجاری

- ۱- موسسه انتفاعی: که هدف از تشکیل آن تحصیل سود می‌باشد، مانند:
موسسات حسابرسی، موسسات آموزشی و ...
- ۲- موسسه غیر انتفاعی: که صرفاً به منظور سودآوری تأسیس نشده‌اند، مانند: موسسات خیریه، احزاب، انجمنهای فرهنگی و ...

ب - شرکت‌های تجاری

بر اساس مفاد ماده ۵۸۳ قانون تجارت: کلیه شرکت‌های تجاری مذکور در این قانون شخصیت حقوقی دارند.

طبق ماده ۲۰ قانون مذکور شرکت‌های تجاری بر هفت قسم می‌باشند:

- ۱- شرکت سهامی (عام و خاص)
- ۲- شرکت با مسئولیت محدود
- ۳- شرکت تضامنی
- ۴- شرکت مختلط غیرسهامی
- ۵- شرکت مختلط سهامی
- ۶- شرکت نسبی
- ۷- شرکت تعاونی

نکاتی در خصوص شرکتها:

انواع شرکتها

شرکت سهامی: شرکت سهامی شرکتی است که سرمایه آن به سهام تقسیم شده و مسئولیت صاحبان سهام، محدود به مبلغ اسمی سهام آنهاست. شرکت سهامی بر دو نوع است: عام و خاص

شرکت سهامی عام

شرکتی است که موسسین آن قسمتی از سرمایه شرکت را از طریق فروش سهام به مردم، تأمین می‌کنند. حداقل سرمایه برای این نوع شرکت، مبلغ ۵,۰۰۰,۰۰۰ ریال می‌باشد.

شرکت سهامی خاص

شرکتی است که سرمایه آن در موقع تأسیس، منحصراً توسط موسسین، تأمین گردیده است. (حداقل سرمایه برای این نوع شرکت ۱,۰۰۰,۰۰۰ ریال می‌باشد).

شرکت با مسئولیت محدود: شرکتی است که بین دو یا چند نفر برای امور تجاری تشکیل شده و هریک از شرکا بدون اینکه سرمایه به سهام یا قطعات سهام تقسیم شده باشد، فقط تا میزان سرمایه خود در شرکت مسئول دیون و تعهدات شرکت می‌باشد. قید کلمه **با مسئولیت محدود** الزامی است و الا شرکت در مقابل اشخاص ثالث تضامنی محسوب می‌شود.

شرکت تضامنی: شرکتی است که تحت اسم مخصوصی برای امور تجاری بین دو یا چند نفر با مسئولیت تضامنی تشکیل می‌شود. اگر دارائی شرکت برای تأدیه تمام دیون کافی نباشد هریک از شرکا مسئول پرداخت تمام دیون شرکت است. در اسم شرکت **تضامنی** باید عبارت شرکت **تضامنی و لااقل اسم یک نفر از شرکا ذکر شود.**

شرکت مختلط غیرسهامی: شرکتی است که برای امور تجاری تحت اسم مخصوصی بین یک یا چند نفر شریک ضامن و یک یا چند نفر شریک با مسئولیت محدود، بدون انتشار سهام تشکیل می‌شود. شریک ضامن، مسئول کلیه دیونی است که ممکن است علاوه بر دارائی شرکت پیدا شود. در اسم شرکت **مختلط لااقل اسم یکی از شرکا ضامن قید شود.**

شرکت مختلط سهامی: شرکتی است که تحت اسم مخصوصی بین یک عده شرکای سهامی و یک یا چند نفر شریک ضامن تشکیل شود. شرکای سهامی کسانی هستند که سرمایه آنها به صورت سهام یا قطعات سهام متساوی‌القیمه در آمده و مسئولیت آنها تا میزان همان سرمایه است که در شرکت دارند. شریک ضامن کسی است که سرمایه او به صورت سهام در نیامده و مسئول کلیه قروضی است که ممکن است علاوه بر دارائی شرکت پیدا شود. در اسم شرکت باید عبارت شرکت **مختلط و لااقل اسم یکی از شرکای ضامن قید شود.** مدیریت شرکت مختلط سهامی با شریک یا شرکای ضامن است.

شرکت نسبی: شرکتی است که برای امور تجارتي، تحت اسم مخصوص، بين دو يا چند نفر تشكيل و مسئوليت هر يك از شرکا به نسبت سرمايه‌اي است که در شرکت گذاشته‌اند.

شرکت تعاونی تولید، مصرف و مسکن: بر طبق مواد ۱۹۰ و ۱۹۲ قانون تجارت شرکتهای تعاونی تولید و مصرف تعريف شده است. ماده اول، قانون شرکتهای تعاونی را بدین شرح بیان نموده: شرکتی است که برای مدت نامحدود به منظور رفع احتياجات مشترک شرکا و بهبود وضع مادی و اجتماعی آنان تشکیل می‌شود.

انحلال و تصفیه شرکتهای سهامی :

در مواردی که شرکت سهامی، طبق مقررات قانونی منحل می‌گردد امور شرکت طبق مقررات قانون تجارت انجام می‌گیرد مگر در مورد ورشکستگی که تابع مقررات مربوط به ورشکستگی می‌باشد، امر تصفیه با مدیران شرکت است مگر آنکه اساسنامه شرکت یا مجمع عمومی فوق‌العاده که رای به انحلال می‌دهد ترتیب دیگری مقرر داشته باشد، شرکت به محض انحلال در حال تصفیه محسوب می‌شود و باید در دنبال نام شرکت همه جا عبارت **در حال تصفیه** ذکر شود و نام مدیر یا مدیران تصفیه در کلیه اوراق و آگهی‌های مربوط به شرکت قید گردد تا خاتمه امر تصفیه شخصیت حقوقی شرکت جهت انجام امور مربوط به تصفیه باقی خواهدماند. مدیران تصفیه موظف به خاتمه دادن امور جاری و اجرای تعهدات و وصول مطالبات و تقسیم دارائی شرکت می‌باشند و هرگاه برای اجرای تعهدات شرکت، معاملات جدیدی لازم شود، مدیران تصفیه انجام خواهند داد. تصمیم راجع به انحلال و اسامی مدیر یا مدیران تصفیه و نشانی آنها باید ظرف ۵ روز از طرف مدیران تصفیه به مرجع ثبت شرکتهای اعلام شود تا پس از ثبت برای اطلاع عموم در روزنامه رسمی و روزنامه‌ی کثیرالانتشاری که اطلاعیه‌ها و آگهی‌های مربوط به شرکت در آن نشر می‌گردد، آگهی شود. انحلال شرکت مادام که به ثبت نرسیده و اعلان نشده باشد نسبت به اشخاص ثالث بلااثر است. از تاریخ تعیین مدیر یا مدیران تصفیه اختیارات مدیران شرکت خاتمه یافته و تصفیه شرکت شروع می‌شود. مدیران تصفیه باید کلیه اموال، دفاتر، اوراق و اسناد مربوط به شرکت را تحویل گرفته و بلافاصله امر تصفیه شرکت را عهده‌دار شوند. مدیران تصفیه، نماینده شرکت در حال تصفیه بوده و کلیه اختیارات لازم را جهت امر تصفیه حتی از طریق طرح دعوی و ارجاع به دادرسی و حق سازش دارا می‌باشند و می‌توانند برای طرح دعاوی و دفاع از دعاوی وکیل تعیین نمایند، محدودکردن اختیارات مدیران تصفیه باطل و کان لم یکن است. مدت مأموریت مدیر یا مدیران تصفیه نباید از ۲ سال تجاوز کند. اگر تا پایان مأموریت مدیران تصفیه، امر تصفیه خاتمه نیافته باشد مدیر یا مدیران تصفیه باید با ذکر علل و جهات خاتمه نیافتن تصفیه امور شرکت، مهلت اضافی را که برای خاتمه دادن به امر تصفیه در نظر گرفته‌اند به اطلاع مجمع عمومی صاحبان سهام رسانیده، تمدید مدت مأموریت خود را خواستار شوند. پس از اعلام ختم تصفیه، مدیران تصفیه باید وجوهی را که باقی مانده است در حساب مخصوصی نزد یکی از بانکهای ایران تودیع و صورت اسامی بستانکاران و صاحبان سهامی را که حقوق خود را استیفاء نکرده‌اند نیز به آن بانک تسلیم و مراتب را طی آگهی مذکور در همان ماده به اطلاع اشخاص ذینفع برسانند تا برای گرفتن طلب خود به بانک مراجعه کنند.

بنابراین توجه خواهند نمود در مواردی که شرکت منحل می‌گردد، لازم است آگهی منتشره در روزنامه رسمی در خصوص انحلال شرکت و تعیین مدیر تصفیه به بانک ارائه گردد. در این صورت مدیر تصفیه نماینده قانونی شرکت بوده و حق دخل و تصرف در حسابهای شرکت را دارا می‌باشد.

قرارداد

تعریف : سندی است که حکایت از وقوع یک یا چند عقد ۱ می کند و متضمن شرایط وقوع آن عقد می باشد.
ماده ۱۰ قانون مدنی : قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد، نافذ است.

ماده ۲۱۰ قانون مدنی: متعاملین باید برای معامله اهلیت داشته باشند. اهلیت عبارت است از توانائی اشخاص برای دارا شدن حق و اعمال آن.

اهلیت بردونوع است: تمتع و استیفاء ۲

الف- اهلیت تمتع : با تولد انسان شروع می شود.

ب- اهلیت استیفاء: همان اهلیت قانونی است که پس از حصول رشد و رفع حجر حاصل می شود.

اداره نظارت بر امور بانکهای بانک مرکزی ج. ا. ا طبق بخشنامه شماره ۵۲۳۴/ن/مورخ ۱۳۶۱/۱۰/۲۱ شرط افتتاح حساب جاری برای اشخاص حقیقی را ۱۸ سال تمام اعلام نموده و بر اساس مستندات قوانین مدنی، متقاضی بایستی عاقل و بالغ نیز باشد.

قوانین و مقررات افتتاح سپرده های قرض الحسنه پس انداز و جاری در بانک قرض الحسنه مهر ایران:

۱- در ادامه دستورالعمل اجرایی افتتاح حسابهای قرض الحسنه پس انداز که توسط اداره سازمان و برنامه ریزی طی بخشنامه شماره ۲۳۴/ب/۹۲۰۰ مورخ ۹۳/۶/۲۹ ابلاغ گردیده ارائه می گردد.

بخش اول : شرایط و مدارک افتتاح انواع حسابهای قرض الحسنه پس انداز

فصل اول: شرایط عمومی

۱-۱- هر شخصی که به سن ۱۸ سال تمام رسیده و یا حکم رشد وی از دادگاه صالحه صادر شده باشد و دارای اهلیت قانونی باشد می تواند بنام خود یا کسانی که تحت ولایت و یا قیمیت او باشند در بانک قرض الحسنه مهر ایران حساب سپرده قرض الحسنه پس انداز افتتاح نماید که حق برداشت از حساب با صاحب حساب یا نماینده قانونی او خواهد بود.

۱-۲- اشخاصی که به سن ۱۵ سال تمام رسیده باشند می توانند منحصراً به نام خود حساب سپرده قرض الحسنه پس انداز افتتاح و از موجودی حساب شخصاً استفاده نمایند.

۱- تعریف عقد : یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آنها باشد (م ۱۸۳ ق م)
عقد معینه: عقدی است که در قانون دارای عنوان معین باشد و نصوص قانون، متعرض خصوصیات و مقررات اختصاصی آن شده باشد. مانند بیع، بیمه، صلح و نکاح

عقد غیرمعینه: عقدی است که در قانون دارای عنوان معین نبوده و دارای مقررات اختصاصی مذکور در قانون نباشد.

۲- اهلیت تمتع و اهلیت استیفاء : توانایی شخص جهت دارا شدن حق (تمتع) و اعمال و اجرای آن (استیفاء) می باشد.

۳-۱- اشخاصی که به سن ۱۲ سال تمام رسیده باشند می توانند بدون ارائه حکم رشد منحصرأً به نام خود حساب سپرده قرض الحسنه پس انداز افتتاح نمایند و حق استفاده از موجودی این حساب با دارنده حساب، پس از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام خواهد بود.

نکته: در موارد اضطراری با مراجعه به همراه ولی خود می تواند نسبت به برداشت از حساب اقدام نماید.

۴-۱- مادر نیز می تواند به نام فرزند صغیر خود حساب سپرده قرض الحسنه پس انداز افتتاح نماید. حق استفاده از موجودی این حساب تا رسیدن طفل صغیر به سن ۱۸ سالگی تمام صرفأً با مادر است. لذا شعب به هیچ وجه نمی تواند پس از رسیدن صاحب حساب به سن ۱۵ سالگی وجوه این حسابها را به صاحب حساب پرداخت نماید.

۵-۱- هر شخص می تواند برای اشخاص صغیر حساب سپرده قرض الحسنه پس انداز افتتاح نماید و حق برداشت از این حساب تا رسیدن صاحب حساب (صغیر) به سن قانونی و یا با ارائه حکم رشد صادره از طرف دادگاه صالحه، یا با ولی قهری و در صورت نداشتن ولی قهری با قیم و یا وصی قانونی او می باشد.

۶-۱- در صورتی که وکیل و قیم هم باز کننده و هم برداشت کننده از حساب باشند وکیل بایستی وکالت ثبتی (مبنی بر اجازه برداشت از حساب) از طرف صاحب حساب را داشته و هنگام افتتاح و یا برداشت از حساب ارائه دهد و قیم نیز بایستی نسبت به ارائه قیم نامه معتبر از مراجع ذیصلاح اقدام نماید.

۷-۱- افتتاح حساب در مورد اشخاص بیسواد حتی الامکان با امضاء آنها و در صورتیکه قادر به امضاء نباشند، اثر انگشت و مهر آنها جانشین امضاء می باشد.

۸-۱- افتتاح حساب به نفع افراد کبیر دارای اهلیت قانونی توسط اشخاص غیر از وکیل یا قائم مقام قانونی آنان نیز امکان پذیر می باشد لیکن برداشت از این حساب صرفأً توسط صاحب حساب، وکیل و یا قائم مقام قانونی صاحب حساب امکان پذیر می باشد.

۹-۱- دو یا چند شخص حقیقی بطور مشترک می توانند نزد بانک قرض الحسنه مهر ایران افتتاح حساب نمایند، در افتتاح حساب مشترک حتماً باید سهم هر یک از شرکاء بالسویه یا به ترتیبی که شرکاء تعیین خواهند نمود و نحوه برداشت از حساب در نظر گرفته شود.

۱۰-۱- دارنده حساب می تواند در هر یک از شعب بانک قرض الحسنه مهر ایران بدون پرداخت کارمزد به حساب خود وجه واریز نماید لیکن برداشت از حساب در هر شعبه به غیر از شعبه باز کننده حساب مشمول اخذ کارمزد مربوطه مطابق تعرفه بانک مرکزی خواهد بود.

۱۱-۱- برداشت از حساب توسط صاحب یا افتتاح کننده حساب (در صورت داشتن حق برداشت) و یا نماینده قانونی او با ارائه دفترچه حساب و یا کارت الکترونیکی یا سایر خدمات الکترونیکی صورت خواهد گرفت.

۱۲-۱- هرگاه کارت الکترونیکی مفقود شود، دارنده حساب مکلف است فوراً حسب مورد از طریق مراجعه حضوری به یکی از شعب بانک (تقاضای کتبی)، دستگاه های خودپرداز، تلفن بانک، اینترنت بانک و ... نسبت به مسدود نمودن کارت اقدام نماید در غیر اینصورت مسئولیت هرگونه سوء استفاده احتمالی از حساب به عهده دارنده حساب خواهد بود.

توضیح: چنانچه کارت حساب پس انداز مفقود گردد، صاحب حساب موظف است به شعبه اطلاع رسانی نموده و صدور هرگونه کارت جدید و یا پرداخت وجه از طرف بانک، با ارائه کارت حساب پس انداز یا کارت الکترونیکی پس از احراز هویت میسر می باشد.

۱۳-۱- هرگاه نشانی مشتری که هنگام افتتاح حساب تعیین شده تغییر یابد باید فوراً نشانی جدید را به صورت مکتوب به شعبه اطلاع دهد.

۱۴-۱- امضاء یا امضاء هایی که موقع افتتاح حساب برای استفاده از حساب تعیین می شود تا زمانی برای بانک قرض الحسنه مهر ایران معتبر است که درخواست یا دستور کتبی مخالفی به شعبه واصل نشده باشد.

۱۵-۱- به منظور احراز هویت و شناسایی مشتریان، قبل از ارائه هرگونه خدمات بانکی بویژه افتتاح حساب، دریافت شماره ملی و کدپستی از مشتریان و ثبت آن در کلیه فرمها، قراردادهای و مدارک افتتاح حساب الزامی می باشد.

۱۶-۱- هر فردی می تواند به حساب اشخاص وجهی را واریز نماید ولیکن برداشت از حساب فقط با دارنده حساب، وکیل و یا قائم مقام قانونی صاحب حساب می باشد.

۱۷-۱- در صورت مفقود شدن کارت الکترونیکی بانک قرض الحسنه مهر ایران، شعبه پس از احراز و شناسایی صاحب حساب می تواند با دریافت مبلغی طبق تعرفه اقدام به صدور کارت المثنی مطابق قوانین و مقررات نماید.

توضیح: اسناد صادره در شعب می بایست به مهر کاربر و نوع عملیات بر حسب مورد (واریز، برداشت و ...) ممهور گردد.

فصل دوم: مدارک عمومی

الف- اشخاص حقیقی:

چنانچه متقاضی (صاحب حساب) و یا هر یک از افتتاح کنندگان حساب برای اولین بار به بانک مراجعه نمایند تکمیل فرم مشخصات و افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز (نمونه ۰-۳-۱۰۰) برای هریک از صاحبان حساب و افتتاح کنندگان حساب ضروری است.

کلیه کسانی که به عنوان صاحب حساب متقاضی افتتاح حساب می باشند نیز فرم فوق الذکر را تکمیل خواهند نمود.

ارائه اصل و تصویر شناسنامه و کارت ملی متقاضی (صاحب حساب)

ارائه اصل و تصویر شناسنامه و کارت ملی قیم یا وکیل برای افتتاح حساب جهت محجورین، غایبین و مفقودالایر و اشخاص خاص.

ارائه اصل و تصویر شناسنامه و کارت ملی ولی یا قیم برای افتتاح حساب جهت اطفال صغیر.

یک قطعه عکس در مواردیکه متقاضی حساب فاقد سواد، خواندن و نوشتن باشد بر روی فرم مشخصات مشتری و افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز (نمونه ۰-۳-۱۰۰).

مدارک مورد نظر اشخاص خارجی شامل گذرنامه، پروانه اقامت معتبر، کارت خروجی مدت دار صادره از وزارت کشور و دفترچه پناهندگی معتبر صادره از نیروی انتظامی (مطابق با بخشنامه شماره ۱۶۳/ب/۹۲۰۰ مورخ ۹۰/۱۱/۲۵) خواهد بود که کپی برابر اصل مدارک یادشده در پرونده شخص نگهداری خواهد شد.

در مواردیکه حساب بصورت مشترک افتتاح می گردد برای هر یک از شرکاء تعریف مشتری گردیده ولیکن افتتاح حساب به نام یک نفر از شرکاء تنظیم و ضمن مشخص نمودن نحوه برداشت و مشخصات سایر شرکاء، می بایست فرم حسابهای مشترک اشخاص حقیقی جاری و پس انداز (نمونه ۰-۳۷-۱۰۰) توسط تک تک اعضاء تکمیل گردد.

جهت افتتاح حساب برای اطفال صغیر توسط اشخاص غیر از ولی و قیم، ارائه اصل و تصویر شناسنامه و کارت ملی افتتاح کننده حساب و صاحب حساب الزامی می باشد. همچنین علاوه بر فرم مشخصات و افتتاح حساب (نمونه ۰-۳-۱۰۰) می بایست فرم افتتاح حساب برای اطفال صغیر توسط اشخاص غیر از ولی و قیم (نمونه ۰-۱۲۳-۱۰۰) نیز تکمیل شود.

نحوه افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز به نفع افراد کبیر دارای اهلیت قانونی توسط اشخاص غیر از وکیل یا قائم مقام قانونی آنان بشرح ذیر می باشد:

تصویر و اصل شناسنامه و کارت ملی صاحب حساب و افتتاح کننده حساب در اختیار شعبه قرار گیرد.

کارت الکترونیکی قرض الحسنه فقط به صاحب حساب پس از احراز هویت وی تحویل خواهد شد.

افتتاح کننده حساب حق برداشت از حساب مفتوحه را نخواهد داشت.

در این حالت فرم مشخصات مشتریان برای هر دو نفر تکمیل می شود و فرم افتتاح حساب بنام صاحب حساب تکمیل و امضای آن در زمان حضور صاحب حساب در شعبه با ارائه کارت ملی و احراز هویت انجام می شود بنابراین تا مقطع مراجعه صاحب حساب و امضای فرم افتتاح حساب و دریافت کارت الکترونیک توسط وی امکان برداشت از حساب وجود نخواهد داشت.

حق برداشت از حساب مفتوحه مشروط به رعایت موارد ذیل می باشد:

مراجعه صاحب حساب به شعبه و ارائه کارت حساب پس انداز یا کارت الکترونیک.

ارائه کارت ملی جهت احراز هویت.

شناسایی صاحب حساب توسط شعبه با ارائه مدارک معتبر توسط وی.

تکمیل فرم واریز/برداشت توسط صاحب حساب.

کلیه مدارکی که از مشتریان دریافت می گردد، می بایست بعد از کپی برابر اصل نمودن در سوابق مشتری نگهداری گردد.

ب - اشخاص خاص:

تعریف شخص خاص : چنانچه شخصی به دلیل نقص عضو نتواند به تنهایی نسبت به افتتاح حساب، برداشت و واریز و ... اقدام نماید، شخص خاص محسوب می شود.

-چنانچه متقاضی که به تشخیص بانک شخص خاص محسوب می شود ادعا نماید که شخص خاص محسوب نشده و توانایی ارائه نمونه امضاء دارد می تواند با پذیرش مسئولیتهای ناشی از آن و تعهد نامه رسمی راساً و بدون معرفی وکیل، اقدام به افتتاح حساب و انجام امور بانکی نماید.

توضیح: درخصوص استفاده نابینایان از خدمات بانکی نامه شماره ۹۱/۹۲۰۰/۲۹۴۹۸ مورخ ۹۱/۵/۲۴ (موضوع نامه ۱۳۱۱۶۴ مورخ ۹۱/۵/۱۷ بانک مرکزی) مورد نظر قرار گیرد.

چنانچه بنا به درخواست شخص خاص، ایشان نیاز به معرفی فردی جهت انجام امور مربوط به خدمات بانکی باشد، مهر شخص خاص با امضای وکیلی که مجاز به برداشت از حساب از طرف وی است، به بانک معرفی می شود که در این صورت به منظور برداشت از حساب، علاوه بر مهر وی امضای معرفی شده نیز ضروری خواهد بود.

ج- اشخاص حقوقی :

۱- تکمیل فرم مشخصات و افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز (نمونه ۰-۳-۱۰۰) برای کلیه صاحبان امضاهای مجاز ضروری است.

۲- اخذ تصویر مصدق کارت شناسایی اشخاص دارای امضاء مجاز.

۳- تصویر یک نسخه از اساسنامه و یا شرکت نامه شخص حقوقی و روزنامه رسمی کشور که در آن اولین آگهی ثبت شرکت و آخرین تغییرات و اسامی صاحبان امضاء درج شده باشد.

۴- تأییدیه وزارت کار و امور اجتماعی یا سازمان مرکزی تعاون کشور برحسب مورد در خصوص شرکتهای تعاونی کارگری یا غیر کارگری.

د- شرکتهای در شرف تأسیس و انجمنها:

۱- جهت افتتاح حساب برای شرکتهای در شرف تأسیس، حساب پس انداز قرض الحسنه با تکمیل فرم مشخصات و افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز مشتریان حقیقی و حقوقی (نمونه ۰-۳-۱۰۰) برای مسئولین به نام شرکت در شرف تأسیس انجام می گردد.

۲- در خصوص شرکتهای در شرف تأسیس طبق ماده ۱۹ قانون تجارت در صورتیکه شرکت تا شش ماه از تاریخ تسلیم اظهار نامه به ثبت نرسیده باشد به درخواست هر یک از مؤسسين یا پذیره نویسان، مراجع ثبت شرکتهای که اظهار نامه به آن تسلیم شده است گواهی نامه ای حاکی از عدم ثبت شرکت صادره و به بانکی که تعهد سهام و تأدیه وجوه در آن به عمل آمده است ارسال تا مؤسسين و پذیره نویسان به بانک مراجعه و وجوه پرداختی خود را مسترد نمایند. در این خصوص ضروریست فرم تعهد نامه شرکتهای در شرف تأسیس (نمونه ۰-۱۳۷-۱۰۰) توسط موسسان تکمیل و امضاء گردد.

۳- حسابهای قرض الحسنه شرکتهای در شرف تأسیس محدود به واریز وجه بوده و سایر خدمات بانکی پس از تکمیل مدارک و دریافت مشخصات حساب ارائه می گردد.

۴- افتتاح حساب برای انجمنها در صورتیکه به ثبت رسیده باشند، عیناً مانند شرکتهای (اشخاص حقوقی) عمل می شود و چنانچه به ثبت نرسیده باشند شرایط خاص بشرح ذیل دارد:

- افتتاح حساب مشترک است و اسم انجمن در داخل پرانتز در جلوی اسامی افتتاح کنندگان حساب نوشته می شود.

- مهر انجمن جزئی از نمونه امضاء حساب می باشد.

- مشخصات دارندگان امضاء و نحوه برداشت در فرم مشخصات و افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز مشتریان حقیقی و حقوقی (نمونه ۰-۳-۱۰۰) قید میگردد.

- گرفتن اقرار نامه از بازکنندگان حساب به این مضمون که موجودی حساب از اموال شخصی آنها نبوده و متعلق به انجمن است.

- افتتاح این قبیل حسابها مانند اشخاص حقیقی می باشد لذا سایر تشریفات مانند موارد افتتاح حساب برای اشخاص حقیقی رعایت می گردد.

۴- حسابهای قرض الحسنه شرکتهای در شرف تأسیس محدود به واریز وجه بوده و سایر خدمات بانکی پس از تکمیل مدارک و دریافت مشخصات حساب ارائه می گردد.

توضیح: درج نام و امضاء فرد کنترل کننده مدارک جهت افتتاح حساب در متن تصویر مدارک مأخوذه ضروری است.

فصل سوم: شرایط اختصاصی حسابهای قرض الحسنه پس انداز عادی

۱- حداقل مبلغ لازم جهت افتتاح حساب پس انداز قرض الحسنه مبلغ ۱۰,۰۰۰ ریال می باشد.

۲- استرداد اصل سپرده های پس انداز توسط بانک تعهد می شود.

۳- دارندگان حسابهای پس انداز قرض الحسنه بدون تعهد و قراردادی از جانب بانک می توانند از امتیازاتی بشرح ذیل برخوردار شوند:

۱-۳- جوایز غیر ثابت نقدی یا جنسی.

۲-۳- تخفیف یا معافیت از پرداخت کارمزد خدمات بانکی.

۳-۳- حق تقدم برای استفاده از تسهیلات اعطایی.

به سپرده های قرض الحسنه پس انداز هیچگونه سودی تعلق نخواهد گرفت.

فصل چهارم: حساب مشترک قرض الحسنه پس انداز برای اشخاص حقیقی

۱- حساب مشترک به حسابی گفته می شود که صاحب حساب بیش از یک نفر باشد و اختصاص به اشخاص حقیقی دارد و متقاضیان افتتاح حساب مذکور می بایست نسبت به تکمیل مشخصات فردی مطابق فرم نمونه (۰-۳-۱۰۰) جهت اختصاص شماره مشتری اقدام نموده ولیکن افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز به نام یک نفر از شرکاء مطابق فرم نمونه (۰-۳-۱۰۰) تنظیم و نحوه برداشت و مشخصات سایر شرکاء در فرم یاد شده تکمیل می گردد ضمناً متقاضیان می بایست فرم حسابهای مشترک اشخاص حقیقی جاری و پس انداز نمونه (۰-۳۷-۱۰۰) را تکمیل و پس از کنترل توسط شعبه، در پرونده مشتری نگهداری می نماید.

۲- موجودی حساب مشترک به نسبت سهمی که موقع افتتاح حساب از طرف صاحبان حساب تعیین می شود (بالسویه یا با سهام نامساوی) متعلق به صاحبان حساب می باشد.

۳- امضاء یا امضاءهایی که موقع افتتاح حساب برای استفاده از حساب تعیین می شود تا زمانی که درخواست یا دستور کتبی مخالفی از طرف هیچ یک از صاحبان حساب به شعبه بانک ارسال نگردیده، معتبر می باشد.

توضیح ۱: چنانچه هر یک از شرکاء دستور جدیدی به بانک اعلام نماید که مغایر دستور قبلی باشد، بانک از پرداخت در مقابل امضاء یا امضاء های تعیین شده قبلی تا اعلام نظر سایر شرکاء و یا مراجع قانونی ذیصلاح خودداری خواهد نمود.

توضیح ۲: هر گاه هر یک از صاحبان امضاء بخواهد برای استفاده از موجودی حساب به شخص ثالثی وکالت بدهد قبول آن از بانک مستلزم این است که بقیه صاحبان امضاء کتباً و صریحاً به بانک اطلاع داده باشند که شخص مذکور (یکی از صاحبان امضاء) حق دارد برای استفاده و برداشت از تمام موجودی حساب به دیگری وکالت بدهد.

۴- در صورت فوت، حجر یا ورشکستگی هر یک از صاحبان حساب طبق اطلاع کتبی به بانک و همچنین در صورت وصول بازداشت نامه به شعبه باز کننده حساب برای بازداشت موجودی حساب و علیه هر یک از صاحبان حساب از مراجعی که قانوناً حق بازداشت اموال اشخاص را دارند بانک حساب مشترک را مسدود نموده و موجودی حساب را به نسبت سهمی که موقع افتتاح حساب تعیین شده است تقسیم خواهند نمود که در اینصورت سهم های مربوطه بر حسب مورد به ورثه یا مراجع قانونی ذیصلاح پرداخت می گردد.

۵- در مورد بندهای ۳ و ۴ یا هر مورد دیگری، بانک حق دارد حساب مشترک را مسدود نموده و سهم هر یک یا بعضی از صاحبان حساب را به حساب موقت مخصوصی منتقل و یا پرداخت نماید. در این قبیل موارد، بانک مراتب را به صاحبان حساب اطلاع خواهد داد.

۵- در مورد تعیین سهم صاحبان حساب مشترک از موجودی حساب، ملاک احتساب تاریخ فوت، حجر یا ورشکستگی خواهد بود، لیکن اگر تاریخ فوت، حجر یا ورشکستگی کتباً به بانک اعلام نگردیده باشد و بانک پرداخت نماید، هیچگونه مسئولیتی متوجه بانک نخواهد بود.

-۶

فصل پنجم: شرایط و ضوابط افتتاح حساب قرض الحسنه پس انداز ویژه

- ۱- حساب قرض الحسنه ویژه به حسابی اطلاق می شود که بانک تحت این عنوان افتتاح و وجوه تودیع شده توسط اشخاص حقیقی و حقوقی به این حساب را طبق نظر تودیع کننده وجوه و بر اساس شرایطی که به موجب قرارداد عاملیت (نمونه ۰-۹۸-۱۰۰) منعقد فی مابین تودیع کننده و بانک معین می شود به صورت قرض الحسنه به اشخاص حقیقی و موسسات خیریه و عام المنفعه بر اساس فرم معرفی نامه پس انداز ویژه (نمونه ۰-۱۲۲-۱۰۰) اعطاء می نماید.
- ۲- حداقل مبلغ سپرده لازم برای افتتاح حساب قرض الحسنه ویژه ۱۰,۰۰۰,۰۰۰ می باشد.
- ۳- حداقل مبلغ تسهیلات قرض الحسنه قابل اعطا به هر متقاضی از محل هر حساب قرض الحسنه ویژه ۳,۰۰۰,۰۰۰ ریال و مدت بازپرداخت آن حداکثر پنج سال می باشد.
- ۴- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می تواند هر سه سال یکبار بر اساس رشد شاخص کل بهای کالا و خدمات مصرفی و سایر شاخص ها، نسبت به اصلاح ارقام ذکر شده در بند (۲) و (۳) اقدام نماید.
- ۵- اعطای تسهیلات تا سقف یک و نیم میلیارد ریال از محل وجوه تودیع شده (وجوه اداره شده) از طریق سپرده گذاری قرض الحسنه ویژه بخش خصوصی نزد بانک، بلا اشکال است.
- ۶- از مبالغ تودیع شده به حسابهای قرض الحسنه ویژه همواره معادل مجموع قرض الحسنه های اعطا شده، مسدود و مازاد آن توسط تودیع کننده وجوه قابل برداشت بوده و نظیر سایر حسابهای قرض الحسنه پس انداز مشمول شرکت در قرعه کشی جوایز می باشد.
- ۷- مبالغ مسدود شده در این حساب ها جزء سپرده های بانک محسوب نگردیده و مشمول تودیع سپرده قانونی نمی باشد.
- ۸- مبالغ قرض الحسنه اعطایی بانک از محل این حسابها جزء تسهیلات اعتباری اعطایی بانک محسوب نگردیده و خارج از حد مجاز اعتباری بانک خواهد بود.
- ۹- دارنده حساب قرض الحسنه ویژه می تواند به موجب قرارداد عاملیت، نوع و میزان وثایق مورد نظر خود را مشخص و از بانک بخواهد که در قبال اعطای قرض الحسنه از این حساب، وثایق مشخص شده را اخذ نماید. در صورتی که نوع و میزان وثایق مورد نظر تعیین نشده باشد، اخذ وثیقه توسط بانک تابع ضوابط دستورالعمل اجرایی قرض الحسنه اعطایی بانک خواهد بود.
- ۱۰- بانک می تواند به موجب قرارداد عاملیت پیگیری وصول اقساط قرض الحسنه های اعطایی و یا در صورت لزوم انجام اقدامات حقوقی مربوط را نیز به عهده بگیرد. لیکن در هر حال استرداد وجوه تودیع شده به حساب قرض الحسنه ویژه موکول به بازپرداخت قرض الحسنه های اعطا شده بوده و از این بابت مسئولیتی متوجه بانک نخواهد بود.
- ۱۱- مبالغ وصولی توسط بانک بابت اقساط قرض الحسنه های اعطا شده طبق نظر تودیع کننده وجوه، مجدداً قابل مصرف می باشد.
- ۱۲- بابت خدماتی که بانک در مورد هر یک از حساب های قرض الحسنه ویژه انجام می دهد، با توجه به نوع و میزان این خدمات، کارمزدی به بانک تعلق می گیرد که میزان آن بر اساس توافق بانک و تودیع کننده وجوه به موجب قرارداد عاملیت تعیین خواهد شد.
- ۱۳- تودیع کننده وجوه می تواند به منظور تامین تمام یا قسمتی از کارمزد عاملیت بانک به شرح مذکور در بند ۱۲، از بانک بخواهد که علاوه بر اصل مبلغ قرض الحسنه اعطایی، مبلغی به عنوان کارمزد از دریافت کنندگان قرض الحسنه وصول نماید که

میزان آن نمی تواند از کارمزد مقرر از طرف شورای پول و اعتبار برای قرض الحسنه اعطایی بانک ها جهت رفع احتیاجات ضروری اشخاص حقیقی تجاوز نماید.

فصل ششم: نحوه افتتاح حساب قرض الحسنه ویژه جهت اعطای تسهیلات قرض الحسنه از محل

حساب مذکور

۱- متقاضی افتتاح کننده حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه باید در هنگام افتتاح حساب ، شرایط و مقررات عمومی حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه که در متن قرارداد عاملیت (نمونه ۰ - ۹۸ - ۱۰۰) درج گردیده است، را به دقت مطالعه، تکمیل و امضاء نماید.

۲- به قرارداد عاملیت مطابق تعرفه تمبر الصاق و ابطال می گردد.

۳- سایر مقررات مربوط به افتتاح حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه عیناً مشابه افتتاح حساب پس انداز قرض الحسنه عادی می باشد.

دفترچه های پس انداز با ممهور نمودن آنها به عبارت « حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه» در بانک مورد استفاده قرار خواهند گرفت.

صاحب حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه باید استفاده کننده از وجوه قرض الحسنه را کتباً طی فرم نمونه ۰ - ۱۲۲ - ۱۰۰ به بانک معرفی نماید.

۴- حداقل مبلغ قرض الحسنه اعطایی به هر متقاضی از محل حساب مذکور مطابق ضوابط جاری بانک مرکزی تعیین می گردد. کارمزد قرض الحسنه اعطائی حداکثر ۴٪ در سال می باشد که مطابق با نامه شماره ۹۲/۹۲۰۰/۲۴۵۴ مورخ ۹۲/۱/۲۰ (موضوع نامه شماره ۲۳۳۲۹۴ مورخ ۸۸/۱۱/۶) بانک مرکزی محاسبه و اخذ می گردد.

توضیح : سررسید اقساط قرض الحسنه اعطائی یک ماه پس از انعقاد قرارداد می باشد و ماه پرداخت تسهیلات بطور کامل در محاسبات مربوط به کارمزد منظور می گردد.

۵- برای بازپرداخت اقساط دفترچه/کارت اقساط تنظیم و به قرض گیرنده تسلیم خواهد شد.

۶- در صورتیکه اعطای قرض الحسنه با اخذ سفته تضمینی صورت پذیرفته باشد، متناسب با دستورالعمل ۸۷/۹۲۰۰/۳۳۶ مورخ ۸۷/۷/۱۶ اقدام شود.

۷- ضامن و متعهد باید قرارداد داخلی اعطای قرض الحسنه را امضاء نمایند.

فصل هفتم: دستورالعمل حسابداری اعطای تسهیلات قرض الحسنه از محل حساب پس انداز قرض

الحسنه ویژه

۱- افتتاح حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه :

۱-۱- بدهکار - حساب صندوق

بستانکار - حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده

۲-۱- بدهکار- حساب تعهدات مشتریان - پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده
بستانکار- حساب تعهدات بانک- سپرده قرض الحسنه ویژه

۲- پرداخت تسهیلات از محل پس انداز قرض الحسنه ویژه:

۱-۲- بدهکار - حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده
بستانکار - حساب جاری / پس انداز قرض گیرنده

۲-۲- بدهکار - حساب تعهدات بانک - تسهیلات اعطائی از محل پس انداز قرض الحسنه ویژه
بستانکار- حساب تعهدات مشتریان - پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده

۳- دریافت کارمزد تسهیلات از متقاضی:

بدهکار - حساب صندوق

بستانکار - حساب کارمزد دریافتی تسهیلات اعطائی از محل پس انداز قرض الحسنه ویژه

۴- دریافت اقساط تسهیلات اعطائی از محل پس انداز قرض الحسنه ویژه:

۱-۴- بدهکار - حساب صندوق

بستانکار - حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده

۲-۴- بدهکار - حساب تعهدات مشتریان - پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده

بستانکار - حساب تعهدات بانک - تسهیلات اعطائی از محل پس انداز قرض الحسنه ویژه

۵- برداشت وجه توسط سپرده گذار از حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده:

۱-۵- بدهکار - حساب پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده

بستانکار- حساب صندوق

۲-۵- بدهکار - حساب تعهدات بانک - پس انداز قرض الحسنه ویژه

بستانکار - حساب تعهدات مشتریان - پس انداز قرض الحسنه ویژه مصرف نشده

فصل هشتم: نحوه مسدود نمودن و بستن حسابهای قرض الحسنه پس انداز

۱- مسدود نمودن حسابها بر اساس دستور صادره از طرف مراجع ذیصلاح زیر امکان پذیر می باشد.

۱-۱- مراجع قضایی اعم از دادگاه، شورای حل اختلاف و دادسرا

۲-۱- واحد اجرائیات سازمان تامین اجتماعی

۳-۱- ادارات و دوائر اجرای ثبت

۴-۱- واحد اجرائیات وزارت امور اقتصادی و دارایی

توضیح: انسداد هر یک از حسابهای وزارتخانه ها، موسسات دولتی منحصرأ باید با نظر خزانه (وزارت امور اقتصادی و دارایی) و اعلام اداره امور مالی بانک انجام شود.

۲- مراحل اجرای عملیات انسداد یا رفع انسداد حسابها بر اساس دستور مراجع ذیصلاح بشرح ذیل می باشد:

۱-۲- دستور مراجع صالحه پس از ثبت در دفترنامه های وارده ، به نظر مسئول شعبه می رسد. مسئول شعبه دستور انجام اقدام لازم را صادر می نماید.

۲-۲- درخواست انسداد یا رفع انسداد توسط کاربر یا کارمند در بخش انسداد یا رفع انسداد رایانه ثبت می گردد.

۳-۲- کاربر یا کارمند ذیربط پس از ثبت عملیات در رایانه ، تاریخ و مبلغ مورد درخواست را در بالای برگ افتتاح حساب ثبت و مهر و امضاء می نماید.

۴-۲- رفع انسداد از حسابهای مسدودی فقط با دستور مرجع ذیصلاح صادر کننده حکم انسداد امکانپذیر می باشد.

۳- بستن یا فسخ حساب:

۱-۳- بستن حساب بر اساس تقاضای صاحب حساب:

۱-۱-۳- اخذ درخواست مشتری مبنی بر فسخ حساب

۲-۱-۳- ثبت درخواست مشتری در دفتر نامه های وارده شعبه پس از دستور رئیس یا معاون شعبه

۳-۱-۳- کنترل و احراز هویت مشتری و نمونه امضاء وی مندرج در برگ در خواست فسخ حساب با برگ افتتاح حساب.

۴-۱-۳- اخذ دفترچه یا کارت الکترونیکی قرض الحسنه حسب مورد از مشتری.

۵-۱-۳- صدور سند حسابداری مربوط به فسخ حساب و استرداد وجه پس انداز قرض الحسنه به مشتری.

۲-۳- فوت دارنده حساب:

۱-۲-۳- شعبه به محض اطلاع کتبی از فوت دارنده حساب باید حساب متوفی را مسدود نموده و موضوع فوت را بر روی برگ افتتاح حساب مشتری ثبت نماید.

۲-۲-۳- مبلغ پس انداز قرض الحسنه به نسبت سهم هر یک از ورثه طبق برگ انحصار وراثت بین وارث قانونی تقسیم می گردد. برای انجام این امر وراثت باید دادنامه انحصار وراثت و گواهی حساب مالیاتی که موجودی حساب متوفی در آن قید شده باشد را به بانک تسلیم نمایند.

توضیح: در صورتیکه متوفی به بانک مدیون باشد، ماده ۲۳۱ قانون امور حسبی مقرر می دارد: " دیون موجل متوفی بعد از فوت حال می شود ". لذا با مرگ مدیون (قرض گیرنده)، بدهی مدت دار وی (تسهیلات پرداختی به وی) حال می شود و پرداخت آن بر ورثه او واجب است. لیکن به جهت اینکه طبق ماده ۲۲۵ قانون امور حسبی طلب بستانکاران دیگری از جمله نفقه زن و مهریه زن و... بر طلب بانک رجحان دارد و شرط خلاف آن باطل است، لذا صرفاً بایستی به محض اطلاع از فوت قرض گیرنده (گیرنده تسهیلات)، به طرفیت وراثت وی طرح دادخواست نموده و ضمن آن (طبق ماده ۱۰۸ قانون آیین دادرسی مدنی)، نسبت به موجودی سپرده متوفی (گیرنده تسهیلات)، از دادگاه درخواست تامین خواسته نمود که در این صورت مبلغ سپرده به نفع بانک توقیف خواهد شد.

۳-۲-۳- در صورتیکه کلیه وراثت برای دریافت مبلغ پس انداز متوفی در بانک حاضر نباشند شعبه باید سهم حاضرین را پرداخت و بقیه حساب را تا مراجعه سایر وراثت مسدود نماید.

۴-۲-۳- در مواردیکه وراثت برای تامین هزینه های ضروری تدفین و مراسم ترحیم ، نیاز به وجه نقد متوفی در حساب داشته باشند شعبه می تواند تا مبلغ ۱۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال از موجودی متوفی در اختیار یکی از وراثت طبقه اول (پدر، مادر، اولاد، اولاد

اولاد، همسر) متوفی قرارداد در اینصورت اخذ فرم تعهد نامه وارث جهت برداشت از حساب متوفی (نمونه ۰-۱۱۷-۱۰۰) الزامی می باشد.

۳-۲-۵- پرداخت فوق الذکر از محل حسابهای متوفی نزد بانک نیاز به مطالبه گواهی موضوع ماده ۳۵ قانون مالیاتهای مستقیم (اصلاحی ۸۰/۱۱/۲۷) ندارد.

۳-۲-۶- پرداخت هزینه های تدفین و مراسم ترحیم فقط تا شش ماه بعد از تاریخ صدور گواهی فوت امکانپذیر می باشد.

بخش دوم : شرایط و مدارک افتتاح حساب قرض الحسنه جاری

مقدمه:

با استناد به بند (۸) از ماده (۱۴) «قانون پولی و بانکی کشور» و با لحاظ جزء (۱) بند (الف) ماده (۳) قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)، «قانون صدور چک» و سایر قوانین و مقررات مربوطه، «دستورالعمل حساب جاری (ریالی)» که از این پس به اختصار «دستورالعمل» نامیده می شود، به شرح زیر تصویب می گردد:

فصل اول - تعاریف

ماده ۱ - در این دستورالعمل عناوین زیر به جای عبارات مربوط به کار می رود:

- ۱-۱ - بانک مرکزی: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛
- ۱-۲ - بانک: مؤسسه اعتباری است که به موجب قانون تحت عنوان «بانک» فعالیت می نماید و یا تحت عنوان «بانک» از بانک مرکزی مجوز تأسیس یا فعالیت دریافت کرده است و تحت نظارت بانک مرکزی فعالیت می نماید؛
- ۱-۳ - حساب جاری: حسابی است که بانک براساس قرارداد منعقد شده با متقاضی، به منظور قبول سپرده قرض الحسنه جاری به ریال، افتتاح می نماید؛
- ۱-۴ - حساب جاری مشترک: حساب جاری است که بنا به درخواست دو یا چند شخص متقاضی افتتاح می شود؛
- ۱-۵ - متقاضی: شخص حقیقی یا حقوقی است که درخواست وی مبنی بر افتتاح حساب جاری به بانک ارایه می شود؛
- ۱-۶ - مشتری: به شخص حقیقی یا حقوقی دارنده حساب جاری اطلاق می گردد؛
- ۱-۷ - چک برگشتی: چکی است که برای آن گواهی نامه عدم پرداخت تمام یا بخشی از وجه آن صادر شده است؛

- ۱- ۸ - سابقه چک برگشتی: اطلاعات مربوط به چک برگشتی رفع سوءاثر نشده‌ای است که در سامانه اطلاعاتی بانک مرکزی موجود می‌باشد؛
- ۱- ۹ - بدهی غیرجاری: بدهی اشخاص به بانک‌ها و یا مؤسسات اعتباری غیربانکی که در طبقه مطالبات سررسیدگذشته، معوق و یا مشکوک‌الوصول قرار دارد؛
- ۱- ۱۰ - چک عمومی (omnibus): سند برداشتی است که توسط بانک جهت برداشت از حساب جاری مشتری، طبق شرایط خاص مقرر در این دستورالعمل، ارایه می‌گردد و قابلیت ظهروپرسی ندارد.

فصل دوم- شرایط افتتاح حساب جاری بدون دسته چک برای شخص حقیقی

- ماده ۲ - بانک می‌تواند با رعایت موارد زیر مبادرت به افتتاح حساب جاری بدون دسته چک برای شخص حقیقی نماید:
- ۱- ۲ - داشتن حداقل ۱۸ سال تمام شمسی یا صدور حکم رشد از دادگاه صالحه؛
- ۲- ۲ - حصول اطمینان از رعایت مفاد ماده (۲۱) "قانون صدور چک"؛
- ۲- ۳ - معرفی فردی به عنوان وکیل/نماینده قانونی برای اشخاصی که به هر نحو قادر به امضای چک نمی‌باشند.

تبصره- اعطای دسته چک صرفاً منوط به رعایت مفاد فصل چهارم این دستورالعمل می‌باشد.

فصل سوم- شرایط افتتاح حساب جاری بدون دسته چک برای شخص حقوقی

- ماده ۳ - بانک می‌تواند با رعایت موارد زیر مبادرت به افتتاح حساب جاری بدون دسته چک برای شخص حقوقی نماید:
- ۳- ۱- دارا بودن شرایط افتتاح حساب جاری بدون دسته چک موضوع ماده (۲)، برای مدیرعامل و اعضای هیأت مدیره شخص حقوقی، صاحبان امضاء مجاز و همچنین اشخاص حقیقی که به نمایندگی از سایر اشخاص حقوقی در هیأت مدیره عضو می‌باشند؛
- ۳- ۲- معرفی فردی به عنوان وکیل/نماینده قانونی برای افراد دارای امضای مجاز از سوی شخص حقوقی که به هر نحو قادر به امضای چک نمی‌باشند؛
- ۳- ۳- شخص حقوقی باید در داخل کشور و در مرجع ثبتی به ثبت رسیده و یا "شرکت در شرف تأسیس" باشد؛

۳- ۴- ارایه مستندات مثبت، در خصوص تأسیس و همچنین اختیارات و وظایف قانونی صاحبان امضای مجاز شخص حقوقی که به موجب قوانین خاص ایجاد شده و نیاز به ثبت در مرجع ثبتی ندارد؛

۳- ۵- ارایه تأییدیه از وزارت امور خارجه برای سفارتخانه‌ها.

تبصره- اعطای دسته چک صرفاً منوط به رعایت مفاد فصل چهارم این دستورالعمل می‌باشد.

فصل چهارم: شرایط اعطای دسته چک به مشتری

ماده ۴ - اعطای دسته چک به مشتری دارای سابقه چک برگشتی رفع سوءاثر نشده، بدهی غیرجاری یا سوخت شده - مطابق مقررات طبقه‌بندی دارایی‌ها، ذخیره‌گیری و حذف مطالبات لاوصول از دفاتر مؤسسات اعتباری - و همچنین مشمولین موضوع ماده (۷) "قانون صدور چک"، ممنوع است.

ماده ۵ - اعطای دسته چک به اشخاص حقوقی که مدیرعامل، اعضای هیأت‌مدیره، اشخاص حقیقی نماینده سایر اشخاص حقوقی عضو هیأت مدیره و امضاءکنندگان مجاز آن دارای سابقه چک برگشتی و یا بدهی غیرجاری یا سوخت شده می‌باشند، ممنوع است.

ماده ۶ - در شرایط خاص، اعطای دسته چک به مشتری که خارج از اراده و کنترل خود و به دلیل شرایط بیرونی دارای چک برگشتی رفع سوء اثر نشده است، با تأیید هیأت مدیره بانک و حداکثر برای یک بار منوط به تحقق شرایط ذیل امکان‌پذیر است:

۶-۱- مشتری دارای اظهارنامه مالیاتی ثبت شده نزد مرجع مالیاتی باشد؛

۶-۲- مشتری دارای فهرست واریز حق بیمه، ثبت شده نزد سازمان تأمین اجتماعی باشد؛

۶-۳- اعطای دسته چک موجب تسهیل در تداوم فعالیت و پیشگیری از تعطیلی واحد اقتصادی مربوط گردد؛

۶-۴- اعطای دسته چک موجب حفظ اشتغال و جلوگیری از تعدیل نیروی انسانی شاغل در واحد اقتصادی مربوط گردد.

تبصره- در شرایط ذکر شده در ماده فوق درخواست مربوط باید به انضمام مصوبه هیأت مدیره و مستندات توجیهی به امضای مدیر عامل بانک برای بانک مرکزی ارسال گردد. بانک مرکزی نسبت به تمهید شرایط مقتضی برای اعطای دسته چک به مشتری اقدام می‌نماید.

ماده ۷ - اعطای دسته چک به مشتری که حساب جاری وی به دلایل قانونی یا حسب تصمیم مرجع قضایی مسدود گردیده و برداشت از آن ممنوع است، مجاز نیست.

تبصره- در مواردی که صرفاً بخشی از موجودی حساب جاری مشتری مسدود شده و برداشت مابقی موجودی حساب جاری وی امکان پذیر است، اعطای دسته چک به مشتری بلامانع می باشد.

ماده ۸ - اعطای دسته چک جدید منوط به بازگشت تمامی برگه های دسته چک های قبلی و حداقل $\frac{4}{5}$ از برگه های آخرین دسته چک مشتری به بانک خواهد بود.

تبصره- در موارد خاص، اعطای دسته چک، با تأیید مقامات ذیصلاح بانک بنا به انتخاب هیأت مدیره که نباید از مدیر/رئیس شعب استان/منطقه پایین تر باشد، از رعایت مفاد این ماده مستثنی می باشد.

ماده ۹ - بانک موظف است در خصوص شیوه درخواست صدور دسته چک، نحوه استقرار سامانه متمرکز بانک مرکزی و برقراری ارتباط با آن سامانه به منظور هویت سنجی، ثبت اطلاعات و شخصی سازی، چاپ و ارسال دسته چک، در چهارچوب سازوکار اعلامی بانک مرکزی اقدام نماید.

فصل پنجم: شرایط عدم پرداخت وجه چک و صدور گواهی نامه عدم پرداخت

ماده ۱۰ - بانک در موارد زیر، مجاز به پرداخت وجه چک نبوده و با درخواست دارنده چک موظف به صدور گواهی نامه عدم پرداخت می باشد:

۱-۱۰- عدم کفایت موجودی حساب جاری و عدم امکان تأمین وجه چک از محل سایر حسابها به شرح مندرج در بندهای ۱۷-۵ و ۱۷-۶ این دستورالعمل؛

۲-۱۰- عدم انطباق امضای مندرج در چک با نمونه امضای معرفی شده توسط مشتری یا وکیل/نماینده قانونی وی در حدود عرف بانکداری؛

۳-۱۰- تشخیص هرگونه اختلاف در مندرجات چک در چارچوب قوانین و مقررات مربوط؛

۴-۱۰- صدور دستور عدم پرداخت توسط مشتری یا ذینفع یا قائم مقام قانونی وی، در چارچوب ماده (۱۴) "قانون صدور چک"؛

۱۰-۵- بسته بودن حساب جاری یا انسداد بخشی از/تمامی موجودی آن از جمله به موجب قانون، دستور مرجع قضایی یا به دستور مشتری و عدم امکان تأمین وجه چک از محل سایر حساب‌ها به شرح مندرج در بندهای ۱۷-۵ و ۱۷-۶ این دستورالعمل به‌گونه‌ای که امکان پرداخت وجه چک بطور کامل میسر نباشد.

۱۰-۶- قلم‌خوردگی در متن چک (در صورت فقدان ظهرنویسی مرتبط با تصحیح قلم‌خوردگی)؛

۱۰-۷- سایر موارد به موجب قوانین و مقررات موضوعه.

تبصره- چنان‌چه حساب جاری که عهده آن چک صادر شده است دارای موجودی کافی و یا قابل برداشت نباشد، بانک موظف است در صورت درخواست دارنده چک، اقدام به پرداخت موجودی قابل برداشت نموده و برای باقی‌مانده آن، گواهی‌نامه عدم پرداخت صادر نماید. چک مزبور نسبت به مبلغی که پرداخت نگردیده، بی‌محل محسوب شده و گواهی‌نامه عدم پرداخت صادره در این مورد برای دارنده چک، جانشین اصل چک خواهد بود.

فصل ششم: نحوه رفع سوءاثر از سوابق چک‌های برگشتی

ماده ۱۱ - در صورت تحقق هر یک از موارد زیر و پرداخت کارمزد مربوطه از سوی مشتری، بانک نسبت به رفع سوءاثر از

سوابق چک‌های برگشتی اقدام می‌نماید:

۱۱-۱- تأمین موجودی: واریز مبلغ کسری موجودی به حساب جاری و دریافت مبلغ مزبور توسط ذی‌نفع چک؛

۱۱-۲- ارایه لاشه چک برگشتی: ارایه لاشه چک برگشتی به بانک و دریافت رسید در قبال آن؛

۱۱-۳- ارایه رضایت‌نامه و اقرارنامه محضری ذی‌نفع چک به بانک در صورت عدم امکان ارایه لاشه چک برگشتی به

بانک بنا به دلایلی نظیر مفقود شدن، به سرقت رفتن و سوختن: اخذ رضایت‌نامه محضری به انضمام اقرارنامه

مشمول بر عدم واگذاری چک به شخص ثالث از ذی‌نفع چک (شخصی که گواهی‌نامه عدم پرداخت وجه چک به

نام او صادر شده است) و ارایه آنها به بانک.

تبصره ۱- چنان‌چه ذی‌نفع چک، شخص حقوقی دولتی و یا مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی باشد، می‌تواند با ارایه نامه

رسمی، رضایت خود را اعلام نموده و بانک با دریافت رضایت‌نامه مزبور، نسبت به رفع سوءاثر از چک موردنظر اقدام

می‌نماید.

تبصره ۲- چنان‌چه ذی‌نفع چک، شخص حقوقی غیردولتی باشد، بانک با دریافت رضایت‌نامه محضری صاحبان

امضای مجاز یا وکیل شخص حقوقی مزبور، نسبت به رفع سوءاثر از چک موردنظر اقدام می‌نماید.

۱۱-۴- واریز مبلغ چک به حساب جاری و مسدود نمودن آن به مدت ۲۴ ماه: واریز معادل کسری موجودی به حساب

جاری و ارایه درخواست مسدود شدن وجه مزبور برای پرداخت چک برگشتی به مدت ۲۴ ماه و یا تا زمان رفع

سوءاثر از چک برگشتی به یکی از طرق مندرج در این ماده، هرکدام که زودتر واقع شود، مشروط به آن که حساب جاری مشتری نزد شعبه مفتوح بوده و مسدود نشده باشد.

تبصره - در این شرایط بانک موظف است به محض مسدود نمودن وجه مزبور نسبت به رفع سوءاثر از سابقه چک برگشتی اقدام نموده و ظرف مدت پنج روز کاری، طی نامه‌ای تأمین وجه چک را به اطلاع شخصی که گواهی‌نامه عدم پرداخت به نام وی صادر شده است، برای مراجعه به بانک و دریافت وجه چک، برساند.
۵-۱۱- ارایه حکم، قرار و یا دستور مقام قضایی مبنی بر رفع سوءاثر از سوابق چک برگشتی یا ارایه نامه رسمی از سوی واحد اجرای احکام مرجع قضایی مبنی بر پرداخت مبلغ چک؛

۶-۱۱- ارایه نامه از مرجع ثبتی ذی‌صلاح مبنی بر اجرای چک (با ذکر مشخصات اصلی چک) و بلامانع بودن رفع سوءاثر از آن؛

ماده ۱۲ - بانک موظف است بلافاصله پس از صدور گواهی‌نامه عدم پرداخت، اطلاعات مربوط به گواهی‌نامه مزبور را به سامانه اطلاعاتی بانک مرکزی ارسال نماید. در صورت عدم رفع سوءاثر از چک برگشتی ظرف مدت ده روز کاری، بانک مرکزی موظف است اطلاعات مربوط به گواهی‌نامه عدم پرداخت را از طریق سامانه‌های مربوط، در دسترس بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی قرار دهد.

تبصره- بانک مرکزی موظف است اطلاعات موضوع این ماده را از طریق درج در سامانه استعلام همگانی موضوع این دستورالعمل، در دسترس عموم قرار دهد.

ماده ۱۳ - بانک مکلف است بنا به درخواست مشتری و به منظور آگاهی وی از سوابق چک‌های برگشتی خود در سامانه اطلاعاتی بانک مرکزی، اقدام به ارایه صورت کامل تعداد و مشخصات چک‌های برگشتی وی نماید.

فصل هفتم: برداشت و انتقال از حساب جاری و بستن آن

ماده ۱۴ - برداشت از حساب جاری با استفاده از "چک عمومی" صرفاً در صورت تحقق تمامی شرایط ذیل و حداکثر به تعداد سه بار در طول مدت یک سال مجاز است:

۱-۱۴- مشتری، دسته چک خود را همراه نداشته باشد و استفاده از دیگر ابزارهای برداشت مجاز نیز امکان‌پذیر نباشد؛

۲-۱۴- منع قانونی جهت برداشت از حساب جاری وجود نداشته باشد؛

۳-۱۴- تقاضای برداشت از حساب جاری صرفاً توسط مشتری، وکیل و یا نماینده قانونی وی و به صورت حضوری ارایه شود؛

۴-۱۴- شناسایی مشتری به طور دقیق و در چارچوب مقررات مربوط انجام شود؛

۵-۱۴- برداشت و یا انتقال از حساب جاری می‌تواند از طریق چک، کارت‌های الکترونیکی و یا سایر ابزارهای مجاز که به تأیید بانک مرکزی می‌رسد، انجام پذیرد.

۶-۱۴- بانک ملزم است در موارد ذیل نسبت به بستن حساب جاری مشتری اقدام نماید:

۷-۱۴- تحقق مفاد ماده (۲۱) "قانون صدور چک"؛

۸-۱۴- دریافت درخواست مکتوب مشتری یا وکیل/نماینده قانونی وی مبنی بر بستن حساب جاری؛

تبصره- مسئولیت ناشی از وجود چک‌های در گردش مشتری بر عهده وی می‌باشد.

فصل هشتم: نکات لازم‌الرعايه در قرارداد حساب جاری

ماده ۱۵ - قرارداد حساب جاری باید حداقل، موارد زیر را در برگیرد:

۱-۱۵- مسئولیت‌های صاحب/صاحبان حساب در خصوص به هنگام نمودن اطلاعات ضروری (از جمله اطلاعات لازم برای شناسایی کافی و دسترسی به وی/آن‌ها مانند تغییر نشانی و شماره تلفن)؛

۲-۱۵- مسئولیت‌های صاحب/صاحبان حساب یا وکیل/نماینده قانونی وی/آن‌ها در قبال حفظ و نگهداری از دسته چک دریافتی و اقداماتی که در صورت مفقود شدن یا به سرقت رفتن آن، به عهده صاحب/صاحبان حساب و یا وکیل/نماینده قانونی وی/آن‌ها می‌باشد؛

۳-۱۵- شرایط لازم برای اعطای دسته چک، مندرج در فصل چهارم این دستورالعمل؛

۴-۱۵- وظایف و مسئولیت‌های بانک در مورد تشخیص اصالت چک و شناسایی دارنده آن (در چارچوب مقررات موجود)، هنگام پرداخت وجه چک؛

۵-۱۵- در صورت کافی نبودن موجودی حساب جاری انفرادی مشتری، تکلیف بانک به پرداخت وجه چک از محل موجودی قابل برداشت مشتری در سایر حساب‌های انفرادی ریالی وی در همان بانک به ترتیب اولویت از حساب جاری (برای اشخاص حقوقی)، حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز، حساب سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و حساب سرمایه‌گذاری بلندمدت؛

۱۵-۶- در صورت کافی نبودن موجودی حساب جاری مشترک، تکلیف بانک به پرداخت وجه چک از محل موجودی قابل برداشت حساب‌های انفرادی ریالی هر یک از صاحبان حساب مشترک در همان بانک به ترتیب اولویت از حساب جاری، حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز، حساب سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و حساب سرمایه‌گذاری بلندمدت؛

۱۵-۷- شرایط ذکر شده در فصل پنجم این دستورالعمل که به موجب آن بانک باید از پرداخت بخشی از/تمامی وجه چک خودداری نماید؛

۱۵-۸- اخذ رضایت از مشتری مبنی بر این که بانک مرکزی مجاز است اطلاعات مربوط به سابقه چک برگشتی مشتری را در اختیار دیگران قرار دهد و مشتری حق هرگونه اعتراضی را در این خصوص از خود سلب می‌کند؛

۱۵-۹- شرایط مسدود نمودن حساب، مسدود نمودن بخشی از/تمامی موجودی حساب، غیرفعال نمودن حساب و همچنین بستن حساب؛

۱۵-۱۰- شرایط ناظر بر چگونگی برداشت و انتقال از حساب جاری انفرادی و یا مشترک، موارد خاص در برداشت از حساب جاری انفرادی و یا مشترک و تقسیم موجودی حساب بین صاحبان حساب جاری مشترک در زمان بسته شدن حساب؛

۱۵-۱۱- شرایطی که به موجب آن، بانک مجاز به افشای اطلاعات هویتی فرد یا افرادی است که چک را ظهنویسی نموده‌اند؛

۱۵-۱۲- شیوه ارایه یا ارسال صورت حساب برای مشتری و مقاطع زمانی آن؛

۱۵-۱۳- شیوه اطلاع‌رسانی مشتری به بانک در خصوص تغییرات اعضای هیأت مدیره، مدیرعامل و صاحبان امضای مجاز شخص حقوقی و یا عزل یا استعفای وکیل/نماینده قانونی و نیز اعمال هرگونه تغییر در حدود اختیارات وی؛

۱۵-۱۴- اختیار بانک در زمینه برداشت وجوه واریزی به حساب مشتری ناشی از عملکرد اشتباه بانک؛

۱۵-۱۵- تعیین نحوه‌ی اطلاع‌رسانی به مشتری در خصوص وجوه واریزی به حساب وی ناشی از عملکرد اشتباه بانک در صورت عدم امکان برداشت وجه از حساب مشتری، تعیین مهلت زمانی برای واریز این وجوه که در هر

صورت کمتر از سه روز کاری نخواهد بود و تعیین میزان، شرایط و شیوه استرداد وجوه مزبور و خسارات وارده به بانک در فرض عدم واریز وجوه در مهلت مقرر از سوی مشتری؛

۱۵-۱۶- ضرورت آگاهی متقاضی از مفاد "قانون صدور چک" و اصلاحیه‌های پس از آن؛

۱۵-۱۷- مسئولیت مشتری در قبال چک‌های در گردش در صورتی که مشتری اقدام به بستن حساب جاری خود نماید؛

۱۵-۱۸- قرارداد منعقد، در هر زمان از قوانین و مقررات جاری آن زمان تبعیت می‌نماید.

تبصره- بانک موظف است نسخه‌ای از قرارداد حساب جاری منعقد با مشتری را در اختیار وی قرار دهد.

فصل نهم: سایر الزامات ناظر بر حساب جاری

ماده ۱۶ - ارایه ابزارهای پرداخت از جمله دسته چک برای حساب افتتاح‌شده برای "شرکت در شرف تأسیس" ممنوع بوده و برداشت و انتقال از حساب مزبور تا زمان ارایه روزنامه رسمی حاکی از ثبت شرکت و یا وقوع ماده (۱۹) "لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت"، امکان‌پذیر نمی‌باشد.

ماده ۱۷ - بانک موظف است الزامات ذیل را در خصوص حساب جاری رعایت نماید:

ماده ۱۸ - به منظور مدیریت مؤثر مخاطراتی که ممکن است از ناحیه حساب جاری متوجه بانک شود، بانک مکلف است الزامات مذکور در "قانون مبارزه با پولشویی"، "قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم"، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های مرتبط با آن و همچنین "آیین‌نامه مدت و طرز نگهداری اوراق بازرگانی، اسناد و دفاتر مؤسسات اعتباری" و "مدیریت ریسک" را به‌طور دقیق رعایت نماید؛

۱۸-۱- شرایط قرارداد و کارت نمونه امضاء باید در حضور متصدی افتتاح حساب جاری به امضای متقاضی یا وکیل/نماینده قانونی وی رسانده شود؛

۱۸-۲- بانک مرکزی موظف به استقرار سامانه اطلاعاتی برای ثبت اطلاعات چک برگشتی می‌باشد و بانک ملزم است که اطلاعات گواهی‌نامه عدم پرداخت چک برگشتی را مطابق با ضوابط اعلام شده توسط بانک مرکزی، به سامانه اطلاعاتی فوق ارسال کند؛

تبصره- در صورت صدور گواهی‌نامه عدم پرداخت برای اشخاص حقوقی، بانک موظف است علاوه بر ارسال اطلاعات مربوط به شخص حقوقی به سامانه اطلاعاتی بانک مرکزی، اطلاعات مربوط به امضاءکننده چک، مدیرعامل و اعضای

هیأت مدیره شخص حقوقی و شخص حقیقی نماینده اشخاص حقوقی هیأت مدیره را نیز به سامانه مذکور ارسال نماید. اعمال محدودیت‌های مربوط به صدور دسته چک برای امضاءکننده چک، مدیرعامل و اعضای هیأت مدیره شخص حقوقی و شخص حقیقی نماینده اشخاص حقوقی هیأت مدیره موضوع این تبصره، صرفاً تا پایان تصدی سمت آن‌ها اعمال خواهد شد.

۱۸-۳- بانک هنگام پرداخت وجه چک، ملزم به رعایت مقررات مبارزه با پولشویی و مبارزه با تأمین مالی تروریسم در خصوص احراز هویت ارایه دهنده چک می‌باشد و باید شماره ملی، شناسه ملی و یا حسب مورد شماره فراگیر یا شماره گذرنامه اشخاص خارجی ارایه دهنده چک را در سامانه‌های اطلاعاتی خود ثبت نماید؛

۱۸-۴- بانک مجاز به افتتاح و نگهداری بیش از یک حساب جاری ریالی انفرادی و یک حساب جاری ریالی مشترک برای هر شخص حقیقی نمی‌باشد؛ افتتاح حساب ویژه موضوع «دستورالعمل اجرایی ماده (۲۱) قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور» از حکم این بند مستثنی است؛

۱۸-۵- از تاریخ لازم الاجرا شدن این دستورالعمل، بانک باید هنگام اعطای دسته چک به مشتری، مفاد این دستورالعمل را به اطلاع وی رسانده و در صورت مغایرت مفاد قرارداد افتتاح حساب جاری فی‌مابین مشتری و بانک با مفاد این دستورالعمل، قرارداد جدید منعقد و یا به قرارداد قبلی الحاقیه منضم نماید. در صورت استنکاف مشتری از پذیرش انعقاد قرارداد جدید یا منضم نمودن الحاقیه به قرارداد قبلی، بانک موظف است از اعطای دسته چک به مشتری خودداری کند؛

۱۸-۶- بانک‌ها به هیچ وجه مجاز به نگهداری حساب‌های جاری غیرمتمرکز نمی‌باشند؛

ماده ۱۹ - افتتاح حساب جاری برای اشخاص خارجی تابع «دستورالعمل اجرایی افتتاح حساب سپرده ریالی برای اشخاص خارجی» است. مواردی که در دستورالعمل مزبور ذکر نشده، تابع مفاد این دستورالعمل می‌باشد.

ماده ۲۰ - بانک موظف است الزامات مربوط به متحدالشکل کردن برگه‌های چک را مطابق با ضوابط ابلاغی بانک مرکزی رعایت نماید.

ماده ۲۱ - بانک موظف است به منظور رعایت مفاد این دستورالعمل، نسبت به طراحی و ایجاد کنترل‌های داخلی لازم اقدام نماید.

فصل دهم: مجازات‌های انتظامی

ماده ۲۲ - بانک موظف به رعایت کامل مفاد این دستورالعمل بوده و در صورت تخلف، مشمول مجازات‌های انتظامی می‌گردد. در هر صورت مسئولیت عدم رعایت یا تخطی از مقررات این دستورالعمل با هیأت مدیره هر بانک است.

«دستورالعمل حساب جاری (ریالی)» در ۲۳ ماده و ۱۳ تبصره در یک‌هزار و دویست و چهل و هشتمین جلسه مورخ ۱۳۹۷/۰۳/۰۱ شورای پول و اعتبار به تصویب رسید و پس از ابلاغ آن به بانک‌ها، لازم‌الاجرا می‌باشد.

عقد وکالت و کاربرد آن در بانک‌ها و مؤسسات مالی

بخش اول - کلیات عقد وکالت:

- وکالت به موجب ماده ۶۵۶ قانون مدنی عقدی است جایز که به موجب آن یکی از طرفین، طرف دیگر را برای انجام امری نایب خود قرار می‌دهد.

- وکالت به یکی از علل ذیل پایان می‌پذیرد:

(۱) عزل وکیل توسط موکل

(۲) استعفای وکیل

(۳) فوت یا جنون یا سفاهت هر یک از وکیل یا موکل

(۴) انجام مورد وکالت توسط خود موکل (ما برای فروش اتومبیل خود به دیگری وکالت داده‌ایم ولی شرایطی فراهم می‌شود که خودمان زودتر آن را می‌فروشیم)

(۵) انقضای مدت قرارداد در صورتی که وکالت مدت‌دار باشد

(۶) از بین رفتن مورد وکالت (اتومبیلی که برای فروش آن وکالت داده‌ایم، در سانحه از بین می‌رود) *

نکات مهم:

نکته اول - وکیل باید اهلیت داشته باشد. (بالغ و عاقل و رشید باشد).

نکته دوم - وکیل امین است، یعنی ید او امانی است و همان‌طور که در صفحات پیش به‌طور مفصل در مورد ید امانی گفته شد، چنانچه در راستای انجام وکالت خسارتی به موکل بزند، فقط در صورتی ناگزیر از جبران خسارت است که تعدی و تفریط (تقصیر) کرده و به عبارتی ید او ضمانی شده باشد.

نکته سوم - وکیل باید در چارچوب قرارداد و حدود وکالت، کار واگذاری را جلو ببرد. بنابراین اگر بدون اجازه موکل و به حساب او معامله‌ای انجام دهد، عمل او مصداق «معامله فضولی» است و حکم آن همواره غیرنافذ است. بنابراین مانند عقود غیرنافذ، در اینجا هم باید شخصی که قانوناً مجاز به تعیین تکلیف معامله جدید است وارد عمل شود و عمل حقوقی انجام شده را تنفیذ و یا رد نماید که در اینجا این موکل است که باید تصمیم نهایی را اتخاذ نماید.

- یادمان باشد معامله فضولی خاص وکالت نیست و می‌توان گفت به هر عمل حقوقی اطلاق می‌گردد که در آن، ما بدون اجازه صاحب مال، با مال او و برای او معامله می‌کنیم. بدیهی است اگر صاحب مال، معامله ما را تنفیذ نکند، علاوه بر به هم خوردن معامله انجام شده، جبران کلیه خسارات وارده و مورد ادعای صاحب مال از یک سو و شخص طرف معامله از سوی دیگر، بر عهده ما خواهد بود.

نکته چهارم - وکیل زمانی می‌تواند مورد وکالت را به شخص جدیدی واگذار کند که این واگذار کردن که به آن حق توکیل به غیر می‌گویند، برای او در قرارداد پیش‌بینی شده باشد. اگر وکیل بدون داشتن حق توکیل به غیر، این کار را انجام دهد، هم وکیل و هم شخص جدید، هر دو در مقابل موکل، به نسبت خساراتی که وارد کرده‌اند مسئول می‌باشند.

نکته پنجم - چون وکیل از طرف موکل ایجاد تعهد می‌کند، لذا موکل به ایفاء تعهداتی است که وکیل در قبال اشخاص ثالث ایجاد کرده و باید هزینه‌های وکیل را بپردازد.

نکته ششم - مورد وکالت باید امری باشد که انجام آن منع قانونی نداشته باشد. مانند: فروش مال موقوفه یا معامله ربوی و یا قاچاق مواد مخدر و نباید از مواردی باشد که قانون مباشرت (دخاله مستقیم) شخص اصیل را در آن ضروری می‌داند. مانند: ادای شهادت و یا قسم در دادگاه.

نکته هفتم - حدود وکالت می‌تواند به صورت مطلق یا مقید باشد. یعنی وکیل تمام امور شامل امور اداری و مالی را انجام داده و یا برای انجام کار مشخصی، وکالت کند. مانند: خرید خانه یا فروش اتومبیل.

بخش دوم - کاربرد عقد وکالت در سیستم بانکی:

کاربرد عقد وکالت در بانک‌ها از دو منظر اهمیت دارد: یکی از جهت کاربرد آن در انواع حساب‌های بانکی و تسهیلات اعطایی و دیگری در ارائه خدمات بانکی به مشتریان از طریق اشخاص ثالث (وکیل).

الف - کاربرد عقد وکالت در حساب سپرده‌گذاری مدت‌دار (کوتاه و بلندمدت):

پیش از ورود به بحث لازم است بدانیم رابطه بین بانک و مشتری در حساب‌های قرض‌الحسنه (جاری و پس‌انداز) و حساب‌های سپرده‌گذاری مدت‌دار (کوتاه‌مدت و بلندمدت) با هم فرق دارد. لذا برای روشن شدن ماهیت این دو گروه، مقایسه اجمالی آن‌ها خالی از لطف نیست:

نوع حساب	مبنای قانونی	رابطه بین بانک و مشتری	تکلیف بانک در مقابل مشتری	تکلیف مشتری در مقابل بانک
قرض‌الحسنه (جاری و پس‌انداز)	عقد قرض	داین و مدیون (بستانکار و بدهکار)	بانک ملزم به استرداد اصل وجوه مشتری است.	
سپرده‌گذاری مدت‌دار (کوتاه‌مدت و بلندمدت)	عقد وکالت	وکیل و موکل	بانک می‌تواند استرداد وجوه مشتری را تعهد و یا بیمه کند.	پرداخت حق‌الوکاله برای به‌کارگیری سپرده وی در فعالیت‌های اقتصادی

همان‌گونه که جدول بالا نشان می‌دهد در انواع حساب‌های سپرده‌گذاری مدت‌دار، رابطه بین بانک و مشتری وکالتی است. لذا از این رابطه می‌توان نتایج ذیل را استنباط نمود:
- بانک وکیل است و مشتری موکل.

- بانک امین است و ید او امانی است. پس اگر در مسیر به کارگیری وجوه سپرده‌ها، بدون تعدی و تفریط بانک (تقصیر) وجوه مزبور از بین برود، بانک قانوناً ملزم به استرداد اصل سپرده‌های موصوف به مشتری نیست و این درحالی است که بانک‌ها به منظور جذب سپرده و حفظ مشتریان خود، استرداد اصل وجوه را تعهد و یا با خرج خود بیمه می‌کند.

این مهم در ماده ۴ قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲/۰۶/۰۸ صراحتاً بیان شده است:

«بانک‌ها مکلف به بازپرداخت اصل سپرده‌های قرض‌الحسنه (پس‌انداز، جاری) می‌باشند و می‌توانند اصل سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را تعهد، یا بیمه نمایند».

- مشتری هر سال در ازای انجام مورد وکالت توسط بانک، مکلف به پرداخت حق‌الوکاله‌ای است که نرخ آن را بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تأیید و شورای پول و اعتبار تصویب می‌نماید.

ب - کاربرد عقد وکالت در تسهیلات اعطایی بانک به مشتریان:

۱- یکی از منعطف‌ترین عقود در بین قراردادهای بانکی، عقد جعاله می‌باشد. جعاله عقدی است جایز که طبق آن شخصی (عامل) انجام کار مشخصی را برای شخص دیگر (جاعل) در عوض دریافت مبلغی معین (جُعَل) قبول می‌نماید.

موارد اعطای تسهیلات جعاله، امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی به شرح ذیر می‌باشد:

تکمیل و تعمیر مسکن - تهیه، تأمین و تعمیرات ماشین‌آلات، تأسیسات و لوازم تولید و در واحدهای تولیدی و خدماتی - تهیه و تأمین مواد اولیه، قطعات یدکی و ابزار کار در واحدهای تولیدی و خدماتی - تعمیرات خودروهای سنگین و نیمه‌سنگین در واحدهای تولیدی و خدماتی - صادرات و واردات کلیه کالاهای مجاز، خرید و فروش کلیه محصولات و کالاهای داخلی - ایجاد، تکمیل و توسعه کلیه طرح‌های تولیدی و خدماتی.

برای روشن شدن موضوع، ترسیم جدول روابط بین بانک و مشتری در جعاله خالی از لطف نیست:

نوع عقد	بانک	مشتری	جعل (به‌طور مثال)
جعاله اولیه	عامل	جاعل	۱۰۰
جعاله ثانویه	جاعل	وکیل برای انتخاب عامل	۸۰
سود مورد انتظار بانک از مابه‌التفاوت جعل دو جعاله فوق محقق می‌شود.			

شایان ذکر است مکانیسم دو جعاله فوق، ضمن یک قرارداد اتفاق افتاده و در عمل، بانک و مشتری قراردادی را امضاء می‌کنند که ساختار آن، دربرگیرنده هر دو نوع جعاله می‌باشد.

همان‌گونه که جدول فوق نشان می‌دهد مشتری بدو به‌عنوان جاعل، بانک را عامل خود قرار می‌دهد تا خدمت مورد نیاز او (مانند: تعمیر، تکمیل، و یا احداث ساختمان، درمان بیماری، سفر زیارتی، خدمات آموزشی، آزاد و ...) را به‌نفع جاعل یا شخص ثالث انجام دهد. و در مرحله بعد بانک با انعقاد جعاله ثانویه، مشتری را وکیل می‌کند تا از طرف او پیمانکار مناسب را برای انجام کار به خدمت بگیرد که در این مرحله، بانک به‌عنوان جاعل اجرت پیمانکاران را نقداً می‌پردازد. سپس اجرت خود را از جاعل اولیه (تسهیلات گیرنده) به صورت اقساطی (که طبیعتاً بیشتر از اجرت نقدی پرداختی می‌باشد) اخذ می‌نماید.

۲- بانک‌ها قبل از تصویب قانون رفع موانع تولید در برخی از عقود منعقد با مشتریان مانند مشارکت مدنی، که دارای وثایق می‌باشند به‌منظور جلوگیری از هرگونه ضرر احتمالی، با درج شرطی ضمن قرارداد، از مشتری (شریک) وکالت بلاعزل و تام‌الاختیار می‌گیرند که عندالاجتضاء اقدامات لازم را جهت وصول مطالبات خود انجام دهند. بانک در این شرایط مقرر می‌نماید که مشتری تا تسویه حساب کامل بدهی ناشی از این قرارداد، با شرط عدم حق عزل و عدم ضم امین و وکیل و غیره به بانک تفویض وکالت نموده تا بتواند در صورت تخلف از هر یک از مقررات و شرایط قرارداد، به تشخیص خود قرارداد مشارکت را فسخ و نسبت به فروش پلاک ثبتی موضوع مشارکت و مستحقات ایجاد شده اقدام نماید. که در حال حاضر با عنایت به بند "ب" ماده ۱۹ قانون رفع موانع

تولید، اخذ وکالت بلاعزل از تسهیلات گیرندگان و وثیقه گذاران بابت وثایق در رهن بانک ها و موسسات اعتباری دولتی و خصوصی ممنوع می باشد و وثیقه گیرندگان موظفند در قالب قرارداد های منعقد و یا از طرق قانونی نسبت به اجرا گذاشتن وثایق اقدام نمایند.

ج - کاربرد عقد وکالت در ارائه خدمات بانکی به مشتریان (وکالت نامه های اشخاص ثالث):

یکی از طرق استفاده مشتریان بانک از خدمات بانکی در صورت عدم حضورشان، انتخاب شخصی به عنوان وکیل و معرفی او طی یکی از وکالت نامه های مورد قبول بانک و یا مؤسسه مالی می باشد. بیش از این بانک ها صرف ارائه وکالت نامه تام الإختیار، کلیه عملیات بانکی و خدمات درخواستی که با حضور موکل صورت می گرفت را برای وکیل انجام می دادند.

در حال حاضر با توجه به ضرورت رعایت ضوابط مربوط به پولشویی، تنها وکالت نامه ای مورد قبول است که به صراحت خدمات بانکی و الکترونیکی درخواستی در آن قید شده باشد. خدماتی از قبیل: سامانه بانکداری اینترنتی (سبا)، خدمات اینترنتی (صورت حساب)، دریافت شناسه بانکی (سبا)، پیگیری پرداخت های غیرحضور قبوض، انتقال وجه اینترنتی (شتابی - دسته ای)، دریافت مانده حساب، پرداخت اینترنتی دسته ای قبوض، طرح های سرمایه گذاری، معاملات و عقود اسلامی تسهیلات ریالی (جعاله، قرض الحسنه، مشارکت و)، ضمانت نامه، تسهیلات ارزی فاینانس، ریفینانس، تنزیل اعتبارات اسنادی، ضمانت نامه ارزی، افتتاح حساب (کوتاه مدت، بلند مدت، جاری) سپرده های ارزی و ریالی، سوئیفت، خدمات کارت (اعلام مفقودی، صدور کارت جدید، درخواست رمز کارت) صندوق های اجاره ای، خدمات مربوط به سهم الارث متوفی، خدمات اشخاص حقوقی و شرکت ها، دستور پرداخت گروهی، واریز دسته ای حقوق کارکنان شرکت و کلیه امور و خدماتی که جهت اشخاص حقوقی ارائه می شود.

هم چنین ذکر نام و کد شعبه و اعلام شماره های حساب و سپرده با تمام جزئیات و نیز اعلام اینکه اختیارات وکیل شامل حساب ها و سپرده های قدیم موکل می شود یا تنها حساب و سپرده جدید موکل را در نظر دارد، ضروری است. در مورد حساب های مشترک اگر وکیل، وکالت همه صاحبان حساب را داشته باشد، می تواند تا ۱۰۰٪ موجودی از همه خدمات بانکی استفاده کند. در غیر این صورت بانک از ارائه خدمات معذور است، مگر اینکه موکلین حق برداشت تا ۱۰۰٪ موجودی را داشته باشند، در این صورت وکیل یکی از شرکاء می تواند تا ۵۰٪ موجودی را برداشت یا خدمات دریافت نماید. با عنایت به اهمیت ویژه وکالت نامه ها و کاربرد زیاد آن ها در واحدهای بانکی و مالی و به منظور کاهش ریسک عملیاتی کارکنان مراجع موصوف، ذکر نکات ذیل لازم به نظر می رسد:

نکته اول - یکی از مهم ترین دغدغه های بانک ها، حصول اطمینان از اصالت و ابقاء وکالت نامه است. لذا رویه جاریه در بانک ها برای کشف درستی قرارداد مذکور با تفاوت هایی شبیه یکدیگر است. مثلاً بانک های دولتی بین یک تا سه سال را ملاک اخذ تأییدیه از دفترخانه تنظیم کننده سند می دانند، در حالی که بانک های خصوصی، نهایتاً تا یک سال از تاریخ تنظیم وکالت نامه، برای آن اعتبار قائلند. علی ایحال رویه بانک قرض الحسنه مهر ایران استعلام اصالت و اعتبار وکالت نامه از مرجع تنظیم کننده آن بدون توجه به مدت زمان وکالت نامه می باشد. که البته اصالت وکالت نامه ها از طریق سایت ssaa.ir نیز قابل استعلام می باشد که البته از بابت اعتبار وکالت نامه، موضوع مستقیماً از طریق دفترخانه تنظیم کننده وکالت نامه استعلام گردد.

نکته دوم - وکالت نامه باید فاقد هرگونه خط خوردگی، مخدوش بودن و لاک گرفتگی باشد.

نکته سوم - اگر قرار باشد به استناد وکالت نامه، تسهیلات به مشتری اعطاء گردد، باید ضمن احراز اختیارات وکیل در این خصوص، کلیه قراردادهای مربوطه به نام موکل (مشتری بانک) تنظیم و وکیل فقط ذیل اوراق را وکالتاً امضاء نماید.

نکته چهارم - اعطای کلیه تسهیلات با وکالت نامه مجاز است، مگر تسهیلات مضاربه که مشتری باید رأساً برای دریافت آن مراجعه نماید. علت این امر، اهمیت اهلیت تجاری مشتری و توانایی او در به کارگیری صحیح سرمایه بانک در عقد مضاربه است.

نکته پنجم - مادامی که فوت و یا حجر موکل، به طور کتبی به بانک اعلام نگردیده، وکیل کماکان می تواند از خدمات بانکی استفاده نماید. بدیهی است در صورت سوء استفاده وکیل از شرایط وکالت نامه، اسباب دعوی بین وکیل و افراد ذی نفع فراهم شده و در صورت رعایت عرف بانکی، مسئولیتی متوجه بانک نمی باشد.

انواع وکالت‌نامه مورد قبول بانک:

- ۱- در گذشته وکالت‌نامه‌هایی توسط تعدادی از بانک‌ها و بر روی نمونه فرم‌های داخلی خود جهت اعطای خدمات بانکی تحت عنوان وکالت نامه های بانکی استفاده می شده است که در حال حاضر با عنایت به بخشنامه های بانک مرکزی ج.ا.ا به ویژه بخشنامه شماره ۹۸/۳۱۴۰۳۹ مورخ ۹۸/۰۹/۱۴ ارائه خدمات بانکی از طریق وکالت داخلی ممنوع گردیده است.
- ۲- وکالت‌نامه‌های رسمی که در دفتر اسناد رسمی تنظیم شده و باید مورد وکالت در آن به صورت روشن و کاملاً شفاف ذکر شده باشد. مثلاً اگر به صورت کلی ذکر شده باشد «انجام کلیه امور بانکی» قابل قبول نیست و باید اموری که به ویژه کاهنده اموال موکل می‌باشد در آن ذکر شده باشد.
- ۳- وکالت‌نامه‌های تنظیمی خارج از کشور که نزد کنسول‌گری و یا نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور تنظیم می‌گردد. که لازم است جهت جلوگیری از سوء استفاده های احتمالی اصالت و اعتبار وکالت‌نامه از مرجع تنظیم کننده استعلام گردد. در ضمن این وکالت‌نامه‌ها را در صورتیکه دارای کد رهگیری و تنظیم شده در سامانه تاک باشد می توان با مراجعه به سایت tak.mfa.ir استعلام نمود .

نحوه کسب اطلاع از وضع مشتریان و حساب آنها و بازداشت وجوه

مراجعی که فقط مجاز به اخذ اطلاعات هستند	مراجعی که فقط مجاز به بازداشت و برداشت موجودی حساب هستند	مراجعی که مجاز به اخذ اطلاعات، بازداشت و برداشت موجودی حساب هستند
سازمان امور مالیاتی کشور	اجراییات اداره ثبت اسناد و املاک	دادگاه‌های حقوقی عمومی
سازمان بازرسی کل کشور	اجراییات وزارت امور اقتصادی و دارایی	دادگاه‌های کیفری عمومی
وزارت اطلاعات	اجراییات سازمان تأمین اجتماعی	دادگاه‌های انقلاب اسلامی
دیوان محاسبات کشور	اجراییات سازمان تعزیرات حکومتی	دادگاه‌های نظامی
دیوان عدالت اداری		دادستان و دادپاران و بازپرسان دادسراهای عمومی و انقلاب
سازمان تعزیرات حکومتی		دادستان و دادپاران و بازپرسان دادسراهای نیروهای مسلح
کارشناس رسمی دادگستری حسب مجوز قضایی		قضات اجرایی احکام مجتمع‌های قضایی
ارائه اطلاعات به مراجع قضایی به موجب ماده ۲۱۲ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب		شورای حل اختلاف
کمیسیون تحقیق و تفحص مجلس شورای اسلامی		- در صورت استعلام سایر مراجع، اصلح است واحدها مراتب را سریعاً به دوایر حقوقی منعکس نمایند.

نکاتی در خصوص بازداشت حساب مشتریان:

کارکنان شعب در صورت هر گونه ابهام در اجرای دستورات قضایی و غیره که در خصوص اخذ اطلاعات حساب مشتریان یا مسدودی حساب ایشان می باشد می بایست مراتب را حتماً از دواير حقوقی مستقر در ستاد استان ها کسب تکلیف نمایند و از هر گونه اقدام خود سرانه پرهیز نمایند

چنانچه دستور مراجع قضایی، شبه قضایی و اجرایی در خصوص بازداشت حسابهای دولتی باشد لازم- است به شرح ذیل اقدام شود: چنانچه حساب نهاد دولتی غیر از حساب خزانه باشد؛ لازم است ضمن توقیف موجود و یا انسداد حساب (حسب مورد) ، طی نامه ای در- همان روز خطاب به مرجع دستوردهنده مراتب دولتی بودن حساب و مفاد قانون نحوه اجرای محکوم به دستگاه های دولتی و نیز تبصره 4 بند ج ماده 24 قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت 2 مصوب 1393/12/13 و نیز معافیت دستگاه دولتی و عدم امکان بازداشت حساب، به مرجع دستور دهنده یادآوری و کسب تکلیف گردد. همزمان موضوع وصول دستور توقیف موجودی یا انسداد حساب، در همان روز به دستگاه دولتی (صاحب حساب) ، جهت اطلاع و اقدام مقتضی اعلام شود . چنانچه علیرغم اقدام فوق مرجع قضایی اصرار بر برداشت وجوه و واریز آن نماید بانک مکلف به تبعیت از این دستور خواهد بود. در خصوص منع توقیف اموال شهرداری ها و وجوه آن ها نزد بانک ها ضمن توقیف موجود و یا انسداد حساب، طی نامه ای در همان روز با عنایت به ماده واحده قانون منع توقیف اموال منقول و غیر منقول شهرداری ها مراتب طی نامه ای با اشاره به قانون موصوف به مرجع قضایی دستور دهنده جهت کسب تکلیف منعکس نمایند

در برخی دستورهای صادره از مراجع قضایی عنوان میگردد مبلغ محکوم به یا همان مبلغ بازداشتی به حساب اشخاص مندرج در نامه واریز گردد ، نظر به اینکه بانک امکان راستی آزمایی نامه های صادره را نداشته و احتمال می رود افرادی با جعل نامه های مراجع قضایی قصد سوء استفاده از حساب اشخاص به نفع خود را داشته باشند و نیز بنا بر تصریح ماده 89 از قانون اجرای احکام دادگستری، ضروری است طی نامه و با اشاره به ادله مزبور درخواست معرفی حساب دادگستری جهت واریز وجه از مرجع دستوردهنده شود در صورت اصرار و دستور مجدد مرجع قضایی به واریز وجوه به حساب شخص معرفی شده در دستور قضایی، شعب ضمن استعلام اصالت و اعتبار دستور قضایی طبق دستور اقدام نمایند.

فصل پنجم

تعریف و شرایط صدور چک

در قانون تجارت از اسناد تجاری تحت عنوان ویژه‌ای بیان و تعریف نشده، بلکه در باب چهارم تحت عنوان: **برات، فته طلب و چک** به ذکر مواد قانونی پرداخته که خود مبین قصد مقنن به جهت وضع مقرراتی برای عمده‌ترین اسناد تجاری معمول و متداول بوده‌است. چک پس از گسترش عملیات بانکی یکی از مهمترین اسناد دریافت و پرداخت وجه شناخته شده و پس از برات و سفته تجارتي، جانشین پول نقد گردیده است.

فوائد و اهمیت چک ناشی از امتیازاتی است که قانون تجارت یا قانون خاصی به آن داده یا می‌دهد تا بهترین وسیله سهولت مبادله پولی از فردی به فرد دیگر باشد. از نظر سیاست پولی و بانکی هر کشور، حجم چکهای در گردش و نیز پذیرش عام آن که مبتنی بر اطمینان و اعتماد به روابط پولی است، همیشه مورد توجه و مطالعه بوده و به همین جهت برای استحکام بخشیدن به مقبولیت آن، دولتها کوشش زیادی با تحدید^۱ و تحصیر^۲ حسابها و ضمانت اجرا برای صدور چکهای بی‌محل نموده‌اند که تعمق و بررسی در آن گویای وضع اقتصادی کشور است.

کلمه چک (بافتحه) یا چک (باکسره) در زبان فارسی به معنای مواجب، قباله خانه، باغ، منشور و فرمان است.

تعریف چک

ماده ۳۱۰ قانون تجارت: **چک نوشته‌ایست که به موجب آن صادرکننده وجوهی را که نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد و یا به دیگری واگذار می‌نماید.**

بنابراین تعریف، چک سند^۳ انتقال وجه است و در هر چک حداقل سه نفر دخیل می‌باشند، کسی که چک را صادر می‌کند، کسی که چک عهده او صادر می‌شود یعنی در نزد او مقداری وجه موجود است (بانک) و بالاخره کسی که وجه چک را دریافت می‌نماید. (ذینفع) با قبول این تعریف قانونی، می‌توان گفت که فرم مخصوصی برای نوشتن چک لازم نبوده و با هر تقاضای کتبی که دارنده حساب (صادرکننده چک) از نگاهدارنده وجه (بانک) برای انتقال و پرداخت وجه بنماید قابل قبول است. لیکن می‌توان این موضوع را با این توضیح رد نمود که چون بانک به هنگام گشایش حساب جاری و قبول وجه از شخص، وسیله انتقال خاصی بر طبق قرارداد حساب جاری که همان اوراق چک باشد به بازکننده حساب می‌سپارد به عبارتی بین طرفین مقرر می‌شود که استرداد و انتقال وجه (به طور خاص) نیز به وسیله همان اوراق (دسته چک) باشد که بانکها برای انتقال و بازپرداخت وجه در اختیار مشتریان گذارده‌اند و قانون مالیاتهای مستقیم هم ابطال مبلغ معین تمبر را قبل از تحویل دسته چک از طرف بانک بر روی برگ چک تأکید نموده است. پس چک (اوراق تهیه شده در بانک) تنها وسیله انتقال وجه است خواه دریافت کننده وجه، خود صاحب حساب یا هر شخص دیگری باشد.

باتوضیحی که داده شد بهتر است چک را بدین نحو تعریف نمائیم که: **چک وسیله استرداد و انتقال وجه تودیع شده یا استفاده از اعتبار مصوب و موجود در یکی از بانکهای قانونی است که معمولاً با استفاده از برگهای ویژه‌ای که بانکهای محال علیه قبلاً در اختیار دارندگان حساب جاری گذارده‌اند به عمل می‌آید.**

۱- تحدید: تعیین حد و کرانه چیزی

۲- تحصیر: مشخص نمودن حصر چیزی

۳- سند: نوشته‌ای است که در مقام دعوی و یا دفاع قابل استناد باشد

صادر شده است باید تأدیه گردد، دارنده چک باید ظرف پانزده روز از تاریخ صدور، وجه آن را مطالبه کند و اگر از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد باید ظرف چهل و پنج روز از تاریخ صدور، چک مطالبه شود . . . ، لیکن باتوجه به قانون صدور چک مصوب سال ۱۳۷۲ این قسمت از قانون در خصوص مسئولیت مدنی ظهرنویسان کماکان به قوت خود باقی است.

ب- تاریخ صدور: در چک باید تاریخ صدور نوشته شود زیرا در ماده ۳ قانون صدور چک سال ۱۳۷۲ گفته شده :
صادرکننده چک باید در تاریخ صدور معادل مبلغ چک در بانک محال علیه، محل (نقد یا اعتبار قابل استفاده) داشته باشد.

پس قید تاریخ صدور که موید وجود محل (وجه یا اعتبار قابل استفاده) در همان تاریخ می باشد الزامی است.

پ- امضاء صادرکننده چک: امضاء صادرکننده باید با نمونه امضاء معرفی شده بانک مطابقت داشته باشد.

ت- مبلغ چک: مبلغ چک می باید به صورت خوانا و بدون مغایرت مبالغ عددی و حروفی در محل مخصوص خود تحریر شده باشد.

نکات قابل توجه در قانون صدور چک - :

۱- محال علیه ممکن است هر شخصی باشد (حقیقی یا حقوقی) اما آنچه از ماده یک قانون صدور چک و مواد دیگر آن به دست می آید گویای آن است که محال علیه چک، بانک است. به عبارت دیگر در قانون صدور چک، محال علیه بانک است ولی برابر قانون تجارت، محال علیه ممکن است بانک یا اشخاص دیگر (مانند صندوق قرض الحسنه) باشد. در این حالت، چک یادشده تابع قانون تجارت بوده و از شمول قانون صدور چک بیرون خواهد بود. در نتیجه چک مزبور تنها مستند طلبی است که مسئولیت کیفری (مجازات) نداشته و لازم الاجرا نیز خواهد بود.

۲- چک دستور پرداخت است که بر روی کاغذی نوشته شده ولی از نظر عرف بانکداری باید شرایط شکلی معینی داشته باشد به عبارت دیگر جای تاریخ، مبلغ (به حروف و عدد) محل درج مشخصات دارنده چک مشخص شده و نوشته ای که این شرایط شکلی را نداشته باشد هر چند دستور پرداخت به محال علیه باشد از نظر عرف چک نیست. براساس اصلاحات قانون چک در سال ۱۳۹۷ از آذرماه ۱۳۹۹ صدور و انتقال چک به صورت فیزیکی امکانپذیر نبوده و اقدامات یاد شده پس از ثبت در سامانه بانک مرکزی امکان پذیر خواهد بود. در واقع علاوه بر فیزیک چک، نام گیرنده باید در سامانه بانک مرکزی ثبت شود تا صدور چک به درستی صورت پذیرد لذا صدور چک در وجه حامل امکان پذیر نخواهد بود. انتقال چک توسط دارنده نیز صرفاً از طریق سامانه بانک مرکزی ممکن خواهد بود و چک هایی که براین اساس منتقل نشود، مزایای قانون چک را نخواهد داشت و بانک باید از پرداخت آن خودداری کند.

۳- برابر ماده ۲ قانون صدور چک، سند مزبور لازم الاجرا است و برای صادرکننده براساس ماده ۷ همان قانون، مسئولیت کیفری در نظر گرفته شده است. به عبارت دیگر چنین چکی از نظر مسئولیت حقوقی (یعنی پرداخت دین و جبران ضرر و زیان) سند طلب لازم الاجراست و از نظر مسئولیت کیفری برای صادرکننده کیفر زندان را در پی خواهد داشت.

۴- در قانون صدور چک، صادرکننده در موارد زیر از نظر کیفری قابل پیگرد نیست:

الف) در صورتی که ثابت شود چک سفید امضاء داده شده باشد.

ب) هرگاه در متن چک، وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی شده باشد.

ج) چنانچه در متن چک قید شده باشد که چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است.

د) هرگاه بدون قید در متن چک ثابت شود که وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی بوده یا چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است.

ه) در صورتی که ثابت گردد چک بدون تاریخ صادر شده و یا تاریخ واقعی صدور چک مقدم بر تاریخ مندرج در متن چک باشد.

و) هرگاه دارنده چک تا شش ماه از تاریخ صدور چک برای وصول آن به بانک مراجعه نکند.
ز) هرگاه دارنده چک پس از برگشت چک از بانک تا شش ماه از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت شکایت نکند.
از نظر ماده ۱۱ قانون صدور چک، "دارنده چک" شخصی است که اولین بار برای وصول وجه چک به بانک مراجعه کرده است لذا بانکها مکلفند به محض مراجعه دارنده چک، هویت کامل و دقیق او را در پشت چک با ذکر تاریخ قید کنند.
ح) هرگاه چک پس از برگشت از بانک به دیگری منتقل شود، در این حالت انتقال گیرنده حق شکایت کیفری نخواهد داشت (مگر آنکه انتقال قهری باشد)

ط) هرگاه پس از شکایت کیفری، چک به دیگری منتقل گردد، در این حالت نیز انتقال گیرنده حق شکایت کیفری نخواهد داشت.
ی) در صورت فوت صادرکننده

۵- هرگاه موجودی حساب صادرکننده چک کمتر از مبلغ چک باشد، دارنده می تواند مبلغ موجود در حساب را با قید مبلغ دریافت شده در پشت چک از بانک بگیرد و چک را به بانک بدهد و بانک باید گواهینامه کسری موجودی با قید مشخصات چک و مبلغی که پرداخت شده به دارنده بدهد. در این صورت، گواهینامه یادشده جانشین اصل چک می شود. تمامی آثار و مجازاتهای مقرر در قانون برای برگشت چک، در خصوص برگشت قسمتی از چک نیز جاری خواهد بود.

۶- باتوجه به مواد ۹ و ۱۱ و ۱۲ قانون صدور چک، چک جزء جرمهای خصوصی است یعنی بدون شکایت دارنده چک قابل تعقیب نیست و در صورت گذشت شاکی خصوصی (دارنده چک) و یا پرداخت وجه دارنده چک و خسارات تأخیر تأییدیه یا فراهم کردن موجبات پرداخت وجه چک یا خسارات تأخیر تأییدیه یا پرداخت وجه چک در صندوق دادگستری با اجرای ثبت یا دادگستری یا چنانچه صادرکننده با موافقت شاکی خصوصی ترتیبی برای پرداخت آن بدهد، در صورتی که قبل از شکایت کیفری باشد، قابل تعقیب نیست چنانچه پس از شکایت کیفری و بیش از صدور حکم قطعی باشد، پیگرد متوقف خواهد شد.

۷- بر اساس ماده ۱۹ قانون چک در مورد اشخاصی که به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب (شخص حقیقی یا حقوقی) چک صادر می کنند مسئولیت کیفری متوجه صادرکننده است مگر آنکه ثابت شود که پرداخت نشدن مستند به عمل صاحب حساب یا وکیل یا نماینده بعدی اوست. در این صورت کسسی که موجب پرداخت نشدن گردیده مسئولیت کیفری دارد اما از نظر مسئولیت حقوقی، صاحب حساب و صادرکننده هر دو متضامناً مسئول پرداخت چک خواهند بود و اجرائیه و حکم ضرر و زیان براساس تضامن علیه هر دو صادر می شود. بر اساس اصلاحات قانون در سال ۹۷، کلیه محرومیت های چک برگشتی برای صاحب حساب، مشمول امضاکنندگان چک به نمایندگی یا وکالت هم خواهد شد و پایان مدت تصدی آن در شرکت تاثیری در این موضوع یعنی رفع آثار سوء ایجاد شده نخواهد داشت.

۸- براساس ماده ۱۴ قانون صدور چک، صادرکننده چک یا ذینفع (کسی که چک به نام او صادر یا پشت نویسی شده یا چک به او واگذار شده یا چک در وجه حامل به او واگذار گردیده) باتصریح به اینکه چک مفقود یا سرقت یا جعل شده یا از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا جرایم دیگر تحصیل گردیده می تواند کتباً دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد و بانک نیز پس از احراز هویت دیگر تحصیل گردیده می تواند کتباً دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد و بانک نیز پس از احراز هویت دستور دهنده از پرداخت وجه آن خودداری خواهد کرد در صورت ارائه چک، بانک گواهی عدم پرداخت را با ذکر علت اعلام شده صادر و تسلیم می کند. در این صورت بانک مکلف وجه چکم را تا تعیین تکلیف آن در مرجع قضایی یا انصراف دستور دهنده در حساب مسدودی نگهداری کند. دستور دهنده هم مکلف است حداکثر تا یک هفته گواهی تقدیم شکایت خود را به بانک بدهد. در غیر این صورت، بانک پس از گذشت یک هفته به درخواست دارنده چک وجه آن را می پردازد.

- ۹- درموردی که صادرکننده به دلایلی غیر از موارد ماده ۱۴ قانون صدور چک ، دستور عدم پرداخت به بانک-می دهد(مثلا به علت اختلاف حساب بادارنده چک)به چنین دستوری در بانک ترتیب اثر داده نخواهد شد .لازم به ذکر است با توجه به تبصره ۴ ماده ۵ مکرر قانون چ در چکهایی که بعلت اعمال ماده ۱۴ برگشت خورده اند، برای صاحبان حساب سواثر محسوب می شود .
- ۱۰-براساس تبصره سه الحاقی به ماده ۱۴ قانون صدور چک ، پرداخت چکههای تضمینی ومسافرتی را نمی توان متوقف کرد مگر آنکه بانک صادر کننده نسبت به آن ادعای جعل کند .ولی اگر دادگاه دستورپرداخت نشدن چک را بدهد باوجود اینکه برخلاف صراحت تبصره ۳ ماده ۱۴ است ولی باید دستوردادگاه را پذیرفت و درصورت پرداخت چک، پرداخت کننده مسئول جبران زیان خواهد بود. لازم به ذکر است طبق بخشنامه هشماره ۹۷/۳۱۸۷۵ مورخ ۹۸/۰۹/۱۱ بانک مرکزی ج.ا.ا ابطال چک تضمین شده به درخواست متقاضی یا وکیل و نماینده قانونی وی بدون نیاز به ظهرنویسی گیرنده(ذینفع) امکان پذیر می باشد.
- ۱۱-مسئولیت کیفری (مجازات زندان)تنها برای صادرکننده چک بی محل است و پشت نویسان مسئولیت کیفری نخواهند داشت . پشت نویس تنها مسئولیت حقوقی خواهدداشت یعنی با صادرکننده در برابر دارنده چک متضامناً مسئول پرداخت وجه چک و ضرر و زیانهای آن خواهد بود.
- ۱۲- اگر چک در همان مکانی که صادر شده باشد باید پرداخت شود، دارنده چک باید ظرف پانزده روز از تاریخ صدور به بانک محال علیه مراجعه کند اگرچک از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد دارنده چک بایدظرف ۴۵ روز ازتاریخ صدور به بانک محال علیه مراجعه کند و چنانچه دارنده چک در موعد های یادشده پرداخت وجه آن را خواستار نشود، دیگر دعوای او علیه پشت نویس شنیده نخواهدشد و اگر وجه چک به سببی که مربوط به محال علیه است از بین برود دعوای دارنده چک علیه صادرکننده هم شنیده خواهدشد.(ماده ۳۱۵ قانون تجارت)
- ۱۳-درصورت ارائه چک وعده دار به بانک(پیش از سررسید)بانک مکلف به پرداخت یا برگشت چک نیست زیرا به استناد ماده ۳ مکرر قانون چک ، چک فقر درتاریخ مندرج درآن یا پس از تاریخ مذکور قابل وصول از بانک می باشد.
- ۱۴-باتوجه به دادنامه هیات عمومی دیوان عدالت اداری در مورد ابطال بخشنامه بانک مرکزی درصورتی که چکی یک بار ارائه شده و منجر به صدور گواهینامه عدم پرداخت شده باشد درصورت ارائه دوباره بانک مجاز به صدور گواهی مجدد نیست.
- ۱۵- درمورد چک هایی که به صورت مشروط صادر میگردد درصورت داشتن موجودی و فراهم بودن دیگر- شرایط مربوط به صحت صدور چک ، بانک به شرط مندرج در چک توجیهی نخواهد کرد و وجه چک را به آورنده خواهد پرداخت .به عبارت دیگر چک تکلیفی برای بانک ایجاد نخواهدکرد(اینگونه چک ها صرفاً قابلیت درخواست صدور اجرائیه در دادگاه را نخواهند داشت).مراجعه شود به ماده ۲۳ قانون اصلاحی چک مصوب آذرماه ۹۷)
- ۱۶- درصورت خط زدن عبارت حواله کرد یا آورنده ازسوی صاحب حساب(صادرکننده)و انتقال بعدی چک به دیگری(ازراه پشت نویسی) بانک مجاز به پرداخت وجه چک به آورنده ای که چک با پشت نویسی به او رسیده خواهد بود .زیرا نقل و انتقالچک از راه پشت نویسی جز ویژگیهای ذاتی اسناد بازرگانی است ازسوی دیگر، خط زدن عبارت حواله کرد در واقع قید شرط در چک است و همان گونه که گفته شد بانک توجیهی به شرط مندرج در چک نخواهد کرد.(البته موضوع حاضر اختلافی می باشد). لازم به ذکر است چکههای تضمینی به هیچ وجه از آذر ۱۳۹۷ به بعد قابلیت ظهرنویسی نخواهدداشت.
- ۱۷- دلایلی که ممکن است سبب برگشت چک شود عبارتست از :
- الف)نداشتن موجودی یا کسری موجودی
- ب)دستورپرداخت نشدن چک ازسوی صاحب حساب یاذینفع
- ج)مطابقت نداشتن امضا یانمونه امضای صادرکننده چک (چکی که امضاء نداشته باشد، اساساً چک نیست)
- د)قلم خوردگی و مخدوش بودن مندرجات
- ه)اختلاف در متن چک مانند اختلاف بین مبلغ به حروف و مبلغ به عدد
- و)دستورمقام قضایی

ز) فوت صاحب حساب

ح) مسدود بودن حساب

۱۸- باتوجه به اینکه معرف هیچ گونه مسئولیتی (کیفری و حقوقی) ندارد بنابراین، باید در هنگام گشایش حساب جاری از افراد معتبر و مورد اعتماد به عنوان معرف استفاده کرده همچنین احراز هویت معرف و گرفتن نشانی کامل و شماره تلفن او گواهی اشتغال از مراجع ذیربط (در صورتی که معرف شاغل در سازمانی است) ضروری است و امضای معرف در حضور رئیس شعبه باشد.

۱۹- بانک پس از صدور گواهی عدم پرداخت باید بلافاصله مشخصات صاحب حساب و صادرکننده چک را به لیست سیاه بانک مرکزی اعلام نماید و صاحب حساب و صادرکنندگان چک برگشتی از دریافت خدمات بانکی از جمله دریافت تسهیلات افتتاح هرگونه حساب و کارت بانکی جدید، صدور ضمانتنامه ارزی یا ریالی، گشایش اعتبار اسنادی محروم خواهند شد و کلیه حساب های آنها در شبکه بانکی به میزان مبلغ که تا زمان رفع سواثر از چک مسدود خواهد شد.

۲۰- برای وصول وجه چک به ۴ روش می توان اقدام کرد:

الف) شکایت کیفری در دادگستری علیه صادرکننده چک و ارائه دادخواست مطالبه وجه تا نخستین جلسه دادرسی

ب) طرح دعوی حقوقی با ارائه دادخواست مطالبه وجه و ضرر و زیان (بدون شکایت کیفری) و درخواست اعمال قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی برای زندانی شدن بدهکار (صادرکننده و پشت نویسان)

ج) صدور اجرائیه از طریق اجرای ثبت محل باتوجه به لازم الاجرا بودن چک

د) صدور اجرائیه از طریق ارائه گواهینامه عدم پرداخت به دادگاه بابت اصل مبلغ چک و حق الوکاله وکیل (پذیرش این درخواست منوط به مشروط و جهت تضمین نبودن چکمی باشد و همچنین گواهی عدم پرداخت ناشی از اعمال ماده ۱۴ بر روی چک ناپستی باشد).

۲۱- اشخاص ورشکسته و معسر از تادیه محکوم به و دارای چک برگشتی (تا زمان رفع سواثر) از دریافت دسته چک جدید محروم هستند. همچنین از آذر ۱۳۹۹ به بعد اعطای دسته چک به افراد بر مبنای اعتبارسنجی و دارای سقف معین و مدت محدود ۳ ساله خواهد بود. که البته

۲۲- در کارت افتتاح حساب جاری باید این اجازه به بانک داده شود که در صورت عدم کفایت موجودی حساب جاری، بانک مکلف به مراجعه و پرداخت وجه چک از سایر حسابهای انفرادی مشتری به ترتیب اولویت جاری، قرض الحسنه پس انداز، سرمایه گذاری کوتاه مدت و سرمایه گذاری بلند مدت می باشد که با توجه به قانون جدید چک به محض غیر قابل پرداخت بودن چک یا کسری مبلغ چک در سامانه یکپارچه بانک مرکزی این سامانه مراتب را به صورت برخط به تمام بانک ها اطلاع می دهد و پس از گذشت بیست و چهار ساعت، کلیه بانک ها و موسسات اعتباری حسب مورد مکلفند تا هنگام رفع سوء اثر از چک اقدامات زیر را نسبت به صاحب حساب اعمال نمایند:

الف) عدم افتتاح هرگونه حساب و صدور کارت بانکی جدید

ب) مسدود کردن وجوه کلیه حساب ها و کارت های بانکی و هر مبلغ متعلق به صادر کننده که تحت هر عنوان نزد بانک یا موسسه اعتباری دارد به میزان کسری مبلغ چک به ترتیب اعلامی از سوی بانک مرکزی

ج) عدم پرداخت هرگونه تسهیلات بانکی یا صدور ضمانت نامه های ارزی وریالی

د) عدم گشایش اعتبار اسنادی ارزی و ریالی

لازم به ذکر است به موجب تبصره ۱ ماده ۵ مکرر قانون اصلاحی چک مصوب آذر ۹۷ چنانچه اعمال محدودیت های مذکور در بند های (الف)، (ب)، (ج) در خصوص بنگاه های اقتصادی با توجه به شرایط، اوضاع و احوال اقتصادی موجب اختلال در امنیت اقتصادی استان مربوط شود، به تشخیص شورای تامین استان موارد مذکور به مدت یک سال به حالت تعلیق در می آید. (آیین نامه اجرایی تبصره مزبور در تاریخ ۹۸/۰۶/۱۲ به شماره ۷۲۲۰۸/ت ۵۶۵۷۹ ه به تصویب هیات وزیران رسیده است که پیوست درس نامه می باشد).

۲۳- رفع سواثر از چکهای برگشتی تحت شرایط ذیل:

الف) ارائه لاشه چک به بانک محال علیه

ب) پرداخت وجه چک برگشت شده

ج) ارائه رضایت نامه رسمی (تنظیم شده در دفاتر اسناد رسمی) از دارنده چک که در آن مشخصات دارنده چک بامشخصات مندرج در گواهینامه برگشت یکسان باشد. یا ارائه نامه رسمی از شخص حقوقی دولتی یا عمومی غیر دولتی دارنده چک
د) ارائه حکم قضایی مبنی بر برائت ذمه صاحب حساب در خصوص چک
و) سپری شدن مدت ۳ سال از تاریخ صدور گواهی عدم پرداخت مشروط به عدم طرح دعوای حقوقی یا کیفری در خصوص چک توسط دارنده.

ه) صاحب حساب می تواند به اندازه وجه چک یا چکهای برگشت شده پول به حساب جاری خود واریز کند و از بانک بخواهد که مبلغ واریز شده تنها برای پرداخت چک یا چکهای برگشت شده نزد بانک بلوکه شود و تا زمان مراجعه دارنده چک و یا حداکثر به مدت ۱۲ ماه قابل برداشت نباشد؛ در این صورت بانک از چک برگشت شده رفع سواثر خواهد کرد و باید مراتب را ظرف ۳ روز به ذینفع چک اطلاع دهد.

و) ارائه نامه رسمی از مرجع قضایی یا ثبتی ذی صلاح مبنی بر اتمام عملیات اجرایی در خصوص چک
(جهت اطلاع بیشتر از قوانین و مقررات مربوط به چک به قانون تجارت و قانون چک و اصلاحات بعدی آن به ویژه قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب آذرماه ۹۷ مراجعه شود.)

در فصل ششم و هفتم دستوراعمل اجرایی حساب جاری که در فصل قبل آمده است به طور مبسوط به شرایط عدم پرداخت وجه چک و شرایط رفع سوء اثر اشاره شده است

قانون صدور چک

لایحه اصلاح قانون صدور چک پس از تصویب نهائی مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۷۲/۸/۱۱ و تأیید شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۷۲/۹/۱۶، همراه باصلاحیه مصوب ۱۳۸۲/۶/۲ مجلس شورای اسلامی در سراسر کشور لازم الاجرا گردید، که مشروح آن ذیلاً اعلام می گردد:

ماده ۱- انواع چک عبارت است از:

الف) چک عادی: چکی است که اشخاص عهده بانکها به حساب جاری خود صادر و دارنده آن تضمینی جز اعتبار

صادرکننده چک ندارد.

ب) چک تأییدشده: چکی است که اشخاص عهده بانکها به حساب جاری خود صادر می کنند و توسط بانک محال

علیه پرداخت وجه آن تایید می شود.

ج) چک تضمین شده: چکی است که توسط بانک بعهده همان بانک به درخواست مشتری صادر و پرداخت وجه آن توسط بانک تضمین می شود. شایان ذکر است طبق بخشنامه شماره ۹۷/۳۱۸۱۷۵ مورخ ۹۷/۰۹/۱۱ بانک مرکزی چک های تضمین شده قابل ظهرنویسی و انتقال نخواهد بود. و در خصوص نحوه تنظیم و ارائه چک های تضمینی، نکات مذکور در بخشنامه فوق الذکر می بایست مورد توجه قرار گیرد. (تصویر بخشنامه ضمیمه می باشد.)

د) چک مسافرتی: چکی است که توسط بانک صادر و وجه آن را درهریک از شعب آن بانک یا توسط نمایندگان و کارگزاران آن پرداخت می گردد.

ه) چک آزاد یا عمومی: زمانی که مشتری دسته چک خود را همراه ندارد و می خواهد از موجودی حساب جاری خود نزد بانک مبلغی را برداشت نماید شعبه چکی با شماره حساب مشتری نوشته و در اختیار وی می گذارد تا پس از امضاء چک و در صورت تأیید امضای وی، نسبت به پرداخت وجه چک اقدام گردد.

و) چک موردی: این چک برای اشخاص است که دسته چک ندارند اما به صورت موردی نیازمند چک شده اند و بدین وسیله بدون اعتبارسنجی امکان برداشت از حساب آنها برای ذی نفعان معین فراهم می شود.

ز) چک الکترونیکی: موجودیتی همسان با چک کاغذی داشته و به بیان دیگر نوع جدیدی از چک است که تمامی قوانین چک کاغذی بر آن قابل اجرا می باشد. در این چک، " داده پیام " چک مورد استفاده قرار می گیرد که با امضا الکترونیکی توسط مشتری معتبر و قابل استناد می گردد.

ماده ۲- چکهای صادره عهده بانکهای که طبق قوانین ایران در داخل کشور دایر شده یا می شوند همچنین شعب آنها در خارج از کشور در حکم اسناد لازم الاجرا است و دارنده چک در صورت مراجعه به بانک و عدم دریافت تمام یا قسمتی از وجه آن به علت نبودن محل و یا به هر علت دیگری که منتهی به برگشت چک و عدم پرداخت گردد، می تواند طبق قوانین و آئین نامه های مربوط به اجرای اسناد رسمی، وجه چک یا باقیمانده آن را از صادرکننده وصول نماید. برای صدور اجرائیه، دارنده چک باید، عین چک و گواهی نامه مذکور در ماده ۴ و یا گواهی نامه مندرج در ماده ۵ را به اجرای ثبت اسناد محل تسلیم نماید. اجرای ثبت در صورتی دستور اجرا صادر می کند که مطابقت امضاء چک با نمونه امضاء صادرکننده در بانک از طرف بانک گواهی شده باشد.

دارنده چک اعم است از: کسی که چک در وجه او صادر گردیده یا به نام او پشت نویسی شده یا حامل چک (در مورد چکهای در وجه حامل) یا قائم مقام قانونی آنان.

تبصره: دارنده چک می تواند محکومیت صادرکننده را نسبت به پرداخت کلیه خسارات و هزینه های وارد شده که مستقیماً و به طور متعارف در جهت وصول طلب خود، از ناحیه وی متحمل شده است، اعم از آنکه قبل از صدور حکم و یا پس از آن باشد از دادگاه تقاضا نماید. در صورتی که دارنده چک جبران خسارت و هزینه های مزبور را پس از صدور حکم درخواست کند، باید درخواست خود را به همان دادگاه صادرکننده حکم تقدیم نماید.^۱

ماده ۳- صادرکننده چک باید در تاریخ مندرج در آن، معادل مبلغ مذکور در بانک محال علیه وجه نقد داشته باشد و نباید تمام یا قسمتی از وجهی را که به اعتبار آن چک صادر کرده به صورتی از بانک خارج نماید یا دستور عدم پرداخت وجه چک را بدهد و نیز نباید چک را به صورتی تنظیم نماید که بانک به عللی از قبیل عدم مطابقت امضاء یا قلم خوردگی در متن چک یا اختلاف در مندرجات چک و امثال آن، از پرداخت وجه چک خودداری نماید.

هرگاه در متن چک شرطی برای پرداخت ذکر شده باشد، بانک به آن شرط ترتیب اثر نخواهد داد.

ماده ۳ مکرر - چک فقط در تاریخ مندرج در آن یا پس از تاریخ مذکور، قابل وصول از بانک خواهد بود.

ماده ۴- هرگاه وجه چک به علتی از علل مندرج در ماده ۳ پرداخت نگردد، بانک مکلف است بنابر درخواست دارنده چک فوراً غیرقابل پرداخت بودن آن را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی ثبت نماید و با دریافت کد رهگیری و درج آن در گواهینامه ای

مصوب ۱۳۷۱/۳/۱۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام^۱

که مشخصات چک و هویت و نشانی کامل صادر کننده در آن در آن ذکر شده باشد، علت یا علل عدم پرداخت را صریحاً قید و آن را امضاء و مهر نموده و به متقاضی تسلیم نماید. به گواهینامه فاقد کد رهگیری و فاقد مهر شخص حقوقی در مراجعه قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی شود.

در برگ مزبور باید مطابقت یا عدم مطابقت امضاء صادرکننده بانمونه امضاء موجود در بانک (در حدود عرف بانکداری) از طرف بانک گواهی شود.

بانک مکلف است، به منظور اطلاع صادرکننده چک فوراً نسخه دوم این برگ را به آخرین نشانی صاحب حساب که در بانک موجود است ارسال دارد.

در برگ مزبور باید نام و نام خانوادگی و نشانی کامل دارنده چک نیز قید گردد.

ماده ۵- در صورتی که موجودی حساب صادرکننده چک نزد بانک، کمتر از مبلغ چک باشد به تقاضای دارنده چک، بانک مکلف است مبلغ موجود در حساب را به دارنده چک بپردازد و دارنده با قید مبلغ دریافت شده در پشت چک آن را به بانک تسلیم نماید. بانک مکلف است بنابه درخواست دارنده چک فوراً کسری مبلغ چک را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی وارد نماید و با دریافت کد رهگیری و درج آن در گواهینامه ای با مشخصات مذکور در ماده قبل آن را به متقاضی تحویل دهد. به به گواهینامه فاقد کد رهگیری در مراجعه قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی شود.

چک مزبور نسبت به مبلغی که پرداخت نگردیده بی محل محسوب و گواهینامه بانک در این مورد برای دارنده چک جانشین اصل چک خواهد بود.

در مورد این ماده نیز بانک مکلف است اعلامیه مذکور در ماده قبل را برای صاحب حساب ارسال نماید.

ماده ۵ مکرر: بعد از ثبت غیرقابل پرداخت بودن یا کسری مبلغ چک در سامانه یکپارچه بانک مرکزی، این سامانه مراتب را به صورت برخط به تمام بانکها و مؤسسات اعتباری اطلاع می دهد. پس از گذشت بیست و چهار ساعت کلیه بانکها و مؤسسات اعتباری حسب مورد مکلفند تا هنگام رفع سوء اثر از چک، اقدامات زیر را نسبت به صاحب حساب اعمال نمایند:

الف- عدم افتتاح هرگونه حساب و صدور کارت بانکی جدید؛

ب- مسدود کردن وجوه کلیه حسابها و کارت های بانکی و هر مبلغ متعلق به صادرکننده که تحت هر عنوان نزد بانک یا مؤسسه اعتباری دارد به میزان کسری مبلغ چک به ترتیب اعلامی از سوی بانک مرکزی؛

ج- عدم پرداخت هرگونه تسهیلات بانکی یا صدور ضمانت نامه های ارزی یا ریالی؛

د- عدم گشایش اعتبار اسنادی ارزی یا ریالی.

تبصره ۱- چنانچه اعمال محرومیت های مذکور در بندهای (الف)، (ج) و (د) در خصوص بنگاه های اقتصادی با توجه به شرایط، اوضاع و احوال اقتصادی موجب اخلال در امنیت اقتصادی استان مربوط شود، به تشخیص شورای تأمین استان موارد مذکور به مدت یک سال به حالت تعلیق در می آید. آیین نامه اجرائی این تبصره با در نظر گرفتن معیارهایی مانند میزان تولید و صادرات بنگاه و تعداد افراد شاغل در آن ظرف مدت سه ماه از لازم الاجراء شدن این قانون به پیشنهاد مشترک وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی به تصویب هیأت وزیران می رسد.

تبصره ۲- در صورتی که چک به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی صادر شود، اقدامات موضوع این ماده علاوه بر صاحب حساب، در مورد وکیل یا نماینده نیز اعمال می گردد مگر اینکه در مرجع قضائی صالح اثبات نماید عدم پرداخت مستند به عمل صاحب حساب یا وکیل یا نماینده بعدی او است. بانکها مکلفند به هنگام صدور گواهینامه عدم پرداخت، در صورتی که چک به نمایندگی صادر شده باشد، مشخصات نماینده را نیز در گواهینامه مذکور درج نمایند.

تبصره ۳- در هر یک از موارد زیر، بانک مکلف است مراتب را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی اعلام کند تا فوراً و به صورت برخط از چک رفع سوء اثر شود:

الف- واریز کسری مبلغ چک به حساب جاری نزد بانک محال‌علیه و ارائه درخواست مسدودی که در این صورت بانک مکلف است ضمن مسدود کردن مبلغ مذکور تا زمان مراجعه دارنده چک و حداکثر به مدت یک سال، ظرف مدت سه روز واریز مبلغ را به شیوه‌ای اطمینان‌بخش و قابل استناد به اطلاع دارنده چک برساند.

ب- ارائه لاشه چک به بانک محال‌علیه؛

ج- ارائه رضایت‌نامه رسمی (تنظیم‌شده در دفاتر اسناد رسمی از دارنده چک یا نامه رسمی از شخص حقوقی دولتی یا عمومی غیردولتی دارنده چک؛

د- ارائه نامه رسمی از مرجع قضائی یا ثبتی ذی‌صلاح مبنی بر اتمام عملیات اجرائی در خصوص چک؛

ه- ارائه حکم قضائی مبنی بر برائت ذمه صاحب حساب در خصوص چک؛

و- سپری شدن مدت سه‌سال از تاریخ صدور گواهی‌نامه عدم پرداخت مشروط به عدم طرح دعوی حقوقی یا کیفری در خصوص چک توسط دارنده.

تبصره ۴- چنانچه صدور گواهی‌نامه عدم پرداخت به دلیل دستور عدم پرداخت طبق ماده (۱۴) این قانون و تبصره‌های آن باشد، سوءاثر محسوب نخواهد شد.

تبصره ۵- بانک یا موسسه اعتباری حسب مورد مسؤول جبران خساراتی خواهند بود که از عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره‌های آن به اشخاص ثالث وارد گردیده است.

ماده ۶- بانک‌ها مکلفند برای ارائه دسته چک به مشتریان خود، صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه چک (صیاد) نزد بانک مرکزی اقدام نمایند. این سامانه پس از اطمینان از صحت مشخصات متقاضی با استعلام از سامانه نظام هویت‌سنجی الکترونیکی بانکی و نبود ممنوعیت قانونی، حسب مورد نسبت به دریافت گزارش اعتباری از سامانه ملی اعتبارسنجی موضوع ماده (۵) «قانون تسهیل اعطای تسهیلات و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانک‌ها مصوب ۱۳۸۶/۴/۵» یا رتبه‌بندی اعتباری از مؤسسات موضوع بند (۲۱) ماده (۱) «قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۰۹/۰۱» اقدام نموده و متناسب با نتایج دریافتی، سقف اعتبار مجاز متقاضی را محاسبه و به هر برگه چک شناسه یکتا و مدت اعتبار اختصاص می‌دهد. حداکثر مدت اعتبار چک از زمان دریافت دسته چک سه‌سال است و چک‌هایی که تاریخ مندرج در آنها پس از مدت اعتبار باشد، مشمول این قانون نمی‌شوند. ضوابط این ماده از جمله شرایط دریافت دسته چک، نحوه محاسبه سقف اعتبار و موارد مندرج در برگه چک مانند هویت صاحب حساب مطابق دستورالعملی است که ظرف مدت یک‌سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون توسط بانک مرکزی تهیه می‌شود و به تصویب شورای پول و اعتبار می‌رسد.

تبصره ۱- بانک‌ها و سایر اشخاصی که طبق قوانین یا مقررات مربوط، اطلاعات مورد نیاز اعتبارسنجی یا رتبه‌بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می‌دهند، مکلف به ارائه اطلاعات صحیح و کامل می‌باشند.

تبصره ۲- به منظور کاهش تقاضا برای دسته چک و رفع نیاز اشخاص به ابزار پرداخت وعده‌دار، بانک مرکزی مکلف است ظرف مدت یک سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون، ضوابط و زیرساخت خدمات برداشت مستقیم را به صورت چک موردی برای اشخاصی که دسته چک ندارند، به صورت یکپارچه در نظام بانکی تدوین و راه‌اندازی نماید تا بدون نیاز به اعتبارسنجی، رتبه‌بندی اعتباری و استفاده از دسته چک، امکان برداشت از حساب این اشخاص برای ذی‌نفعان معین فراهم شود. در صورت عدم موجودی کافی برای پرداخت چک موردی، صاحب حساب تا زمان پرداخت دین، مشمول موارد مندرج در بندهای (الف) تا (د) ماده (۵) مکرر این قانون و نیز محرومیت از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی می‌باشد.

تبصره ۳- هر شخصی که با توسل به شیوه‌های متقلبانه مبادرت به دریافت دسته چکی غیرمتناسب با اوضاع مالی و اعتباری خود کرده یا دریافت آن توسط دیگری را تسهیل نماید، به مدت سه سال از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی محروم و به جزای نقدی درجه پنج قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شود و در صورتی که عمل ارتكابی منطبق با عنوان مجرمانه دیگری با مجازات شدیدتر باشد، مرتکب به مجازات آن جرم محکوم می‌شود.

ماده ۷- هرکس مرتکب بزه صدور چک بلامحل گردد به شرح ذیل محکوم خواهد شد:

الف- چنانچه مبلغ مندرج در متن چک کمتر از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال باشد به حبس تا حداکثر شش ماه محکوم خواهد شد.

ب- چنانچه مبلغ مندرج در متن چک از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا پنجاه میلیون (۵۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال باشد، از شش ماه تا یک سال حبس محکوم خواهد شد.

پ- چنانچه مبلغ مندرج در متن چک از پنجاه میلیون (۵۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال بیشتر باشد به حبس از یک سال تا دو سال و ممنوعیت از داشتن دسته چک به مدت دو سال محکوم خواهد شد و در صورتی که صادرکننده چک اقدام به اصدار^۱ چکهای بلامحل نموده باشد، مجموع مبالغ مندرج در متون چکها ملاک عمل خواهد بود.

تبصره- این مجازاتها شامل مواردی که ثابت شود چکهای بلامحل بابت معاملات نامشروع و یا بهره ربوی صادر شده، نمی باشد.

ماده ۸- چکهایی که در ایران عهده بانکهای واقع در خارج کشور صادر شده و منتهی به گواهی عدم پرداخت شده باشند از لحاظ کیفری مشمول مقررات این قانون خواهند بود.

ماده ۹- در صورتی که صادرکننده چک قبل از تاریخ شکایت کیفری، وجه چک را نقداً به دارنده آن پرداخته یا با موافقت شاکی خصوصی ترتیبی برای پرداخت آن داده باشد، یا موجبات پرداخت آن را در بانک محال علیه فراهم نماید قابل تعقیب کیفری نیست.

در مورد اخیر، بانک مذکور مکلف است تا میزان وجه چک، حساب صادرکننده را مسدود نماید و به محض مراجعه دارنده و تسلیم چک وجه آن را بپردازد.

ماده ۱۰- هرکس با علم به بسته بودن حساب بانکی خود مبادرت به صدور چک نماید عمل وی در حکم صدور چک بی محل خواهد بود و به حداکثر مجازات مندرج در ماده ۷ محکوم خواهد شد و مجازات تعیین شده غیرقابل تعلیق است.

ماده ۱۱- جرائم مذکور در این قانون بدون شکایت دارنده چک، قابل تعقیب نیست و در صورتی که دارنده چک تا شش ماه از تاریخ صدور چک برای وصول آن به بانک مراجعه نکند، یا ظرف شش ماه از تاریخ صدور گواهی عدم پرداخت، شکایت ننماید دیگر حق شکایت کیفری نخواهد داشت.

منظور از دارنده چک در این ماده شخصی است که برای اولین بار چک را به بانک ارائه داده است. برای تشخیص این که چه کسی اولین بار برای وصول وجه چک به بانک مراجعه کرده است، بانکها مکلفند به محض مراجعه دارنده چک، هویت کامل و دقیق او را در پشت چک با ذکر تاریخ قید نمایند.

کسی که چک، پس از برگشت از بانک به وی منتقل گردیده حق شکایت کیفری نخواهد داشت، مگر آنکه انتقال قهری باشد. در صورتی که دارنده چک بخواهد چک را به وسیله شخص دیگری به نمایندگی از طرف خود وصول کند و حق شکایت کیفری او در صورت بی محل بودن چک محفوظ باشد، باید هویت و نشانی خود را با تصریح نمایندگی شخص مذکور در ظهر چک قید نماید و در این صورت بانک اعلامیه مذکور در ماده ۴ و ۵ را به نام صاحب چک صادر می کند و حق شکایت کیفری او محفوظ خواهد بود.

تبصره- هرگاه بعد از شکایت کیفری، شاکی چک را به دیگری انتقال دهد یا حقوق خود را نسبت به چک به هرنحو به دیگری واگذار نماید تعقیب کیفری موقوف خواهد شد.

ماده ۱۲- هرگاه قبل از صدور حکم قطعی، شاکی گذشت نماید و یا این که متهم، وجه چک و خسارات تأخیر تأدیه را نقداً به دارنده آن پرداخت نماید، یا موجبات پرداخت وجه چک و خسارات مذکور را (از تاریخ ارائه چک به بانک) فراهم کند یا در

۱- اصدار: صادرکردن ورقه یا حکم یا ابلاغ

صندوق دادگستری یا اجرای ثبت تودیع نماید، مرجع رسیدگی، قرار موقوفی تعقیب صادر خواهد کرد. صدور قرار موقوفی تعقیب در دادگاه کیفری مانع از آن نیست که آن دادگاه نسبت به سایر خسارات مورد مطالبه، رسیدگی و حکم صادر نکند.

هرگاه پس از صدور حکم قطعی شاکی گذشت کند و یا این که محکوم علیه به ترتیب فوق موجبات پرداخت وجه چک و خسارات تأخیر تأدیه و سایر خسارات مندرج در حکم را فراهم نماید، اجرای حکم موقوف می شود و محکوم علیه فقط ملزم به پرداخت مبلغی معادل یک سوم جزای نقدی مقرر در حکم خواهد بود که به دستور دادستان به نفع دولت وصول خواهد شد.

تبصره- میزان خسارت و نحوه احتساب آن بر مبنای قانون الحاق یک تبصره به

ماده (۲) قانون اصلاح موادی از قانون صدور چک- مصوب ۱۳۷۶/۳/۱۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام- خواهد بود.

ماده ۱۳- در موارد زیر صادرکننده چک قابل تعقیب کیفری نیست:

الف- در صورتی که ثابت شود، چک سفید امضاء داده شده است.

ب- هرگاه در متن چک، وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی شده باشد.

پ- چنانچه در متن چک قید شده باشد که چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است.

ت- هرگاه بدون قید در متن چک ثابت شود که وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی بوده یا چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است.

ث- در صورتی که ثابت گردد، چک بدون تاریخ صادر شده و یا تاریخ واقعی صدور چک، مقدم بر تاریخ مندرج در متن چک باشد.

ماده ۱۴- صادرکننده چک یا ذینفع یا قائم مقام قانونی آنها با تصریح به این که چک مفقود یا سرقت یا جعل شده و یا از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا جرائم دیگری تحصیل گردیده، می تواند کتباً دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد. بانک پس از احراز هویت دستوردهنده از پرداخت وجه آن خودداری خواهد کرد و در صورت ارائه چک بانکی گواهی عدم پرداخت را با ذکر علت اعلام شده صادر و تسلیم می نماید.

دارنده چک می تواند علیه کسی که دستور عدم پرداخت داده شکایت کند و هرگاه خلاف ادعایی که موجب عدم پرداخت شده، ثابت گردد دستوردهنده علاوه بر مجازات مقرر در ماده ۷ این قانون به پرداخت کلیه خسارات وارده به دارنده چک محکوم خواهد شد.

تبصره ۱- ذینفع در مورد این ماده کسی است که چک به نام او صادر یا ظهرونیسی شده یا چک به او واگذار گردیده باشد (یا چک در وجه حامل به او واگذار گردیده).

درموردی که دستور عدم پرداخت مطابق این ماده صادر می شود بانک مکلف است وجه چک را تا تعیین تکلیف آن در مرجع رسیدگی یا انصراف دستوردهنده در حساب مسدودی نگهداری نماید.^۱

تبصره ۲- دستوردهنده مکلف است پس از اعلام به بانک شکایت خود را به مراجع قضایی تسلیم و حداکثر ظرف مدت یک هفته گواهی تقدیم شکایت خود را به بانک تسلیم نماید در غیراین صورت پس از انقضای مدت مذکور، بانک از محل موجودی به تقاضای دارنده چک وجه آن را پرداخت خواهد کرد.

تبصره ۳- پرداخت چکهای تضمین شده و مسافرتی را نمی توان متوقف نمود مگر آن که بانک صادرکننده نسبت به آن، ادعای جعل نماید. در این مورد نیز حق دارنده چک راجع به شکایت به مراجع قضایی طبق مفاد قسمت اخیر ماده ۱۴ محفوظ خواهد بود.

۱- تکلیف بانک به نگهداری وجه در حساب مسدود صرفاً در صورتی است که وجه در حساب مربوط موجود باشد. (به موجب نامه عمومی شماره ۷۹۱۶۴ مورخ ۱۳۷۹/۸/۱۱ اداره حقوقی و دعاوی)

ماده ۱۵- دارنده چک می‌تواند وجه چک و ضرر و زیان خود را در دادگاه کیفری مرجع رسیدگی، مطالبه نماید.
ماده ۱۶- رسیدگی به کلیه شکایات و دعاوی جزایی و حقوقی مربوط به چک در دادسرا و دادگاه تا خاتمه دادرسی، فوری و خارج از نوبت به عمل خواهد آمد.

ماده ۱۷- وجود چک در دست صادرکننده دلیل پرداخت وجه آن و انصراف شاکی از شکایت است مگر این که خلاف این امر ثابت گردد.

ماده ۱۸- مرجع رسیدگی کننده جرایم مربوط به چک بلامحل، از متهمان در صورت توجه اتهام طبق ضوابط مقرر در ماده (۱۳۴) قانون آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب (در امور کیفری) - مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸ کمیسیون امور قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی - حسب مورد یکی از قرارهای تأمین کفالت یا وثیقه (اعم از وجه نقد یا ضمانت‌نامه بانکی یا مال منقول و غیرمنقول) اخذ می‌نماید.

ماده ۱۹- در صورتی که چک به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی صادر شده باشد، صادرکننده چک و صاحب حساب متضامناً مسئول پرداخت وجه چک بوده و اجرائیه و حکم ضرر و زیان بر اساس تضامن علیه هر دو صادر می‌شود. بعلاوه امضاءکننده چک طبق مقررات این قانون مسئولیت کیفری خواهد داشت مگر اینکه ثابت نماید که عدم پرداخت، مستند به عمل صاحب حساب یا وکیل یا نماینده بعدی او است که در این صورت کسی که موجب عدم پرداخت شده از نظر کیفری مسئول خواهد بود.

ماده ۲۰- مسئولیت مدنی پشت‌نویسان چک، طبق قوانین و مقررات مربوط، کماکان به قوت خود باقی است.

ماده ۲۱- بانکها مکلفند کلیه حسابهای جاری اشخاصی را که بیش از یک بار چک بی‌محل صادر کرده و تعقیب آنها منتهی به صدور کیفرخواست شده باشد بسته و تا سه سال به نام آنها حساب جاری دیگری باز ننمایند.

تبصره ۱- بانک مرکزی مکلف است با تجمیع اطلاعات گواهینامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک در سامانه یکپارچه خود، امکان دسترسی برخط بانکها و مؤسسات اعتباری را به سوابق صدور و پرداخت چک و همچنین امکان استعلام گواهینامه‌های عدم پرداخت را برای مراجع قضائی و ثبتی از طریق شبکه ملی عدالت ایجاد نماید. قوه قضائیه نیز مکلف است امکان دسترسی برخط بانک مرکزی به احکام ورشکستگی، اعسار از پرداخت محکوم‌به و همچنین آرای قطعی صادر شده درباره چک‌های برگشتی و دعاوی مطروحه طبق ماده (۱۴) این قانون به همراه گواهینامه عدم پرداخت مربوط را از طریق سامانه سجل محکومیت‌های مالی فراهم نماید.

تبصره ۲- ضوابط و مقررات مربوط به محرومیت اشخاص از افتتاح حساب جاری و نحوه پاسخ به استعلام بانکها به موجب آئین‌نامه‌ای خواهد بود که ظرف مدت سه ماه توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تنظیم و به تصویب هیأت دولت می‌رسد.

ماده ۲۱ مکرر- بانک مرکزی مکلف است ظرف مدت دو سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون در مورد اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده، از دریافت دسته چک و صدور چک جدید در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی جلوگیری کرده و همچنین امکان استعلام آخرین وضعیت صادرکننده چک شامل سقف اعتبار مجاز، سابقه چک برگشتی در سه سال اخیر و میزان تعهدات چک‌های تسویه‌نشده را صرفاً برای کسانی که قصد دریافت چک را دارند، فراهم نماید. سامانه مذکور به نحوی خواهد بود که صدور هر برگه چک مستلزم ثبت هویت دارنده، مبلغ و تاریخ مندرج در چک برای شناسه یکتای برگه چک توسط صادرکننده بوده و امکان انتقال چک به شخص دیگر توسط دارنده تا قبل از تسویه آن، با ثبت هویت شخص جدید برای همان شناسه یکتای چک امکان‌پذیر باشد. مبلغ چک نباید از اختلاف سقف اعتبار مجاز و تعهدات چک‌های تسویه نشده بیشتر باشد.

تبصره ۱- در مورد چک‌هایی که پس از گذشت دو سال از لازم‌الاجراء شدن این قانون صادر می‌شوند، تسویه چک صرفاً در سامانه تسویه چک (چکاوک) طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه و در وجه دارنده نهائی چک براساس استعلام از سامانه صیاد

انجام خواهد شد و در صورتی که مالکیت آنها در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، مشمول این قانون نبوده و بانکها مکلفند از پرداخت وجه آنها خودداری نمایند. در این موارد، صدور و پشت‌نویسی چک در وجه حامل ممنوع است و ثبت انتقال چک در سامانه صیاد جایگزین پشت‌نویسی چک خواهد بود. چک‌هایی که تاریخ صدور آنها قبل از زمان مذکور باشد، تابع قانون زمان صدور می‌باشد.

تبصره ۲- ممنوعیت‌های این ماده در مورد اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده که به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی اقدام می‌کنند نیز مجری است.

ماده ۲۲- در صورتیکه به متهم دسترسی حاصل نشود، آخرین نشانی متهم در بانک محال علیه اقامتگاه قانونی او محسوب است و هرگونه ابلاغی به نشانی مزبور به عمل می‌آید. هرگاه متهم حسب مورد به نشانی بانکی یا نشانی تعیین شده شناخته نشود یا چنین محلی وجود نداشته باشد گواهی مامور به منزله ابلاغ اوراق تلقی میشود و رسیدگی بدون لزوم احضار متهم وسیله مطبوعات ادامه خواهد یافت.

ماده ۲۳- دارنده چک می‌تواند با ارائه گواهینامه عدم پرداخت، از دادگاه صالح صدور اجرائیه نسبت به کسری مبلغ چک و حق الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی را درخواست نماید. دادگاه مکلف است در صورت وجود شرایط زیر حسب مورد علیه صاحب حساب، صادر کننده یا هر دو اجرائیه صادر نماید.

الف- در متن چک، وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی نشده باشد؛

ب- در متن چک قید نشده باشد که چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است؛

ج- گواهینامه عدم پرداخت به دلیل دستور عدم پرداخت طبق ماده (۱۶) این قانون و تبصره‌های آن صادر نشده باشد.

صادرکننده مکلف است ظرف مدت ده روز از تاریخ ابلاغ اجرائیه، بدهی خود را بپردازد، یا با موافقت دارنده چک ترتیبی برای پرداخت آن بدهد یا مالی معرفی کند که اجرای حکم را میسر کند؛ در غیر این صورت حسب درخواست دارنده، اجرای احکام دادگستری، اجرائیه را طبق «قانون نحوه محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴/۳/۲۳» به مورد اجراء گذاشته و نسبت به استیفای مبلغ چک اقدام می‌نماید.

اگر صادرکننده یا قائم مقام قانونی او دعاوی مانند مشروط یا بابت تضمین بودن چک یا تحصیل چک از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا دیگر جرائم در مراجع قضائی اقامه کند، اقامه دعوی مانع از جریان عملیات اجرائی نخواهد شد؛ مگر در مواردی که مرجع قضائی ظن قوی پیدا کند یا از اجرای سند مذکور ضرر جبران‌ناپذیر وارد گردد که در این صورت با أخذ تأمین مناسب، قرار توقف عملیات اجرایی صادر می‌نماید. در صورتی که دلیل ارائه شده مستند به سند رسمی باشد یا اینکه صادرکننده یا قائم مقام قانونی مدعی مفقود شدن چک بوده و مرجع قضائی دلایل ارائه شده را قابل قبول بداند، توقف عملیات اجرائی بدون أخذ تأمین صادر خواهد شد. به دعاوی مذکور خارج از نوبت رسیدگی خواهد شد.

ماده ۲۴- در صورت تخلف از هر یک از تکالیف مقرر در این قانون برای بانکها یا مؤسسات اعتباری اعم از دولتی و غیردولتی، کارمند خاطی و مسؤول شعبه مربوط حسب مورد با توجه به شرایط، امکانات، دفعات و مراتب به مجازات‌های مقرر در ماده (۹) «قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۷۲/۹/۷» محکوم می‌شوند که رسیدگی به این تخلفات در صلاحیت بانک مرکزی است.

فصل ششم

اسناد بازرگانی (برات – سفته)

اوراق و اسناد تجاری

اسنادی که فعالیتهای تجاری را شامل شده و معرف وجود طلبی در سررسید معین باشند اسناد تجاری تلقی گردیده و معمولاً در معاملات تجاری مورد استفاده تجار (اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی) قرار می‌گیرند.

طبق آئین‌نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری به آن دسته از اسناد، اوراق تجاری اطلاق می‌شود که مفاد آن حاکی از بدهی ناشی از معاملات تجاری باشد. این اسناد و اوراق به علت امضاءهایی که در متن و ظهر آنها وجود دارد از نظر قانون دارای مزایای خاصی هستند. در قانون تجارت ایران در خصوص این اوراق تحت عنوان برات، سفته، چک با ذکر شکل و شرایط تنظیم و همچنین حقوق صاحبان آن اسناد و مسئولیت کسانی که به نحوی از انحاء در تنظیم آن اسناد نقشی داشته‌اند، توضیح داده شده است.

اسناد تجاری عبارتند از:

۱- سفته یا فته طلب

۲- برات

۳- چک و ...

سفته

یکی از اسناد تجاری که اشخاص عادی و بازرگانان در معاملات خود از آن استفاده می‌کنند «سفته» است. سفته یک سند تعهد پرداخت است که در آن امضا کننده متعهد می‌شود مبلغ مندرج در آن را پرداخت کند. اگر دارنده سفته بخواهد از مزایای قانونی این سند استفاده کند، باید با مقررات آن آشنا باشد. در غیر این صورت دارنده آن نمی‌تواند از امتیازات این سند تجاری بهره مند شود و تنها قادر خواهد بود در دادگاه به عنوان یک نوشته عادی به آن استناد کند.

بیشتر شهروندان گمان می‌کنند که چون سفته در فرم‌های چاپی و تمبردار تهیه و توزیع می‌شود، سندی رسمی محسوب می‌شود و قانونگذار از آن "مانند چک" حمایت کیفری می‌کند یعنی در صورت عدم پرداخت وجه در سررسید معین صادر کننده آن قابل تعقیب کیفری و در نهایت قابل مجازات است. در صورتی که سفته سندی است تجاری که اگر مطابق قانون و با رعایت تشریفات مربوطه تنظیم شود، دارنده آن از "مزایایی" بهره مند می‌شود که اسناد عادی از آن برخوردار نیستند.

تعریف سفته

بموجب ماده ۳۰۷ قانون تجارت سندی است که به موجب آن امضا کننده تعهد می‌کند که مبلغی وجه در زمان معین یا به محض مطالبه از سوی دارنده، در وجه حامل یا شخص معین یا به حواله کرد آن شخص کارسازی کند.

نکته ۲: مطالبه وجه سفته در سفته های عندالمطالبه زمانی تحقق می یابد که متعهد سفته از نیت متعهدله برای مطالبه سفته مطلع شود. لذا نحوه مطالبه و اطلاع متعهد از آن، از طریق اظهارنامه رسمی صورت می پذیرد و زمان محاسبه و اخواست، تاریخ ابلاغ این اظهارنامه به بدهکار (متعهد سفته) خواهد بود.

نکته ۳: مطابق ماده ۳۰۹ قانون تجارت، تمام مقررات راجع به بروات تجارتي (از مبحث چهارم الی آخر فصل اول این باب یعنی از ماده ۲۴۱ الی ۳۰۶) در مورد فته طلب (سفته) نیز لازم الرعایه است.

برات:

برات نوشته ای است که به موجب آن براتکش به دیگری دستوری دهد که به دیدار یا چند روز پس از دیدار یا در سررسید معین مبلغی را در وجه یا به حواله کرد خود او یا شخص ثالث بپردازد.

وجه تمایز بین سفته و برات

- ۱- صدور برات معامله تجارتي است اگرچه از طرف غیر بازرگان صادر شده باشد درحالی که صدور سفته معامله تجارتي نیست مگر آنکه بین بازرگانان یا برای امور بازرگانی صادر گردد.
- ۲- در برات معمولاً سه نفر دخالت می نمایند (مخیل - محال علیه - محال له) درحالی که در سفته دو نفر دخالت دارند. (متعهد - متعهدله)
- ۳- برای برات وجود محل لازم است یعنی براتکش باید از براتگیر طلبکار بوده و یا اعتباری نزد وی داشته باشد در صورتی که در سفته وجود محل ضرورت ندارد.
- ۴- برات را باید به قبولی براتگیر رسانید در صورتی که سفته خود از طرف متعهد قبول شده است، به عبارت دیگر سفته به محض صدور، دین متعهد است در صورتی که برات پس از قبولی براتگیر بدهی وی تلقی می شود.
- ۵- در برات قید اسم محال له الزامی است ولی در سفته می توان بدون ذکر محال له در وجه حامل صادر کرد.

نکات ضروری برای تنظیم سفته

- الف) چون سفته جزو اسناد عادی است و امکان ادعای جعل و تردید و انکار در آن هست، باید حتما در حضور رئیس شعبه یا جانشین وی و با احراز کامل هویت متعهد و پشت نویسان تنظیم شود.
- ب) مندرجات سفته بدون قلم خوردگی تنظیم شود.
- ج) تاریخ صدور سفته همان تاریخ تنظیم سفته و تسلیم آن به بانک خواهد بود.
- د) تاریخ مطالبه سفته باید عندالمطالبه باشد. یعنی پس از جمله اینجانب متعهد می شوم که در تاریخ درمقابل این سفته باید عبارت عندالمطالبه نوشته شود.
- ه) در قسمت حواله کرد و پس از آن باید بانک قرض الحسنه مهر ایران نوشته شود. و حداکثر مبلغی که می توان در سفته نوشت به صورت چاپی در حاشیه سمت چپ نوشته شده است. در نتیجه مبلغی که در سفته نوشته خواهد شد نباید از این مبلغ بیشتر باشد.
- ز) مشخصات کامل متعهد و نشانی دقیق او نوشته شود و محل پرداخت سفته باید همان محل شعبه قید شود.
- ح) هر چند مسئولیت ضامن و پشت نویس در اسناد بازرگانی تضامنی است اما از نظر تاکید، ظهرنویس باید این عبارت را در پشت سفته نوشته و امضا کند: پرداخت وجه این سفته را در سررسید منفردا و متضامنا با متعهد و ظهرنویس یا ظهرنویسان دیگر تعهد می کنم.

چگونگی واخواست سفته های عندالمطالبه - :

الف) ابتدا اظهارنامه به تعداد متعهد و پشت نویسان به اضافه دونسخه تهیه شود. اظهار نامه باید توسط رئیس شعبه امضا شود.

ب) در اظهارنامه باید شماره سفته ها قید شود و مهلتی برای پرداخت سفته ها (سررسید) که حداکثر دوماه خواهد بود تعیین شود مهلت مزبور باید به گونه ای باشد که پیش از سررسید سفته ها، اظهارنامه ابلاغ شود.

ج) اظهارنامه باید به دفتر خدمات قضایی برای ابلاغ فرستاده شود تا از طریق واحد ابلاغ به مخاطب ابلاغ شود.

د) از سررسید مقرر در اظهارنامه بایدوجه سفته ها حداکثر ظرف مدت ده روز پرداخت شود؛ درغیراینصورت شعبه باید درنهمین روز از فرصت مزبور سفته هارا واخواست و به دادگستری تسلیم کند رعایت نکردن این مهلت موجب از بین رفتن مسئولیت حقوقی پشت نویس سفته خواهدشد.

ه) از آنجا که اقدام قانونی بر روی سفته موجب تحمیل هزینه دادرسی به بانک خواهد شد، شعب بانک باید از اقدام سرخود وبدون هماهنگی دواير حقوقی استان بپرهیزند.

فصل هفتم

ضمانت نامه بانکی

مقدمه:

ضمانت نامه بانکی یکی از مصادیق عقد ضمان بوده و آن عبارت است از تعهد پرداخت مبلغ معینی وجه نقد که در ارتباط با یک قرارداد یا به عنوان تضمین موردی داده می‌شود. به عبارت بهتر، ضمانت نامه سندی است که به موجب آن ضامن، ضمانت انجام تعهدات اشخاص حقیقی یا حقوقی را که در رابطه با موضوع ضمانت تحقق می‌یابد، به عهده می‌گیرد. بنا به تعریف ذکر شده، ضمانت نامه بانکی سندی است که به موجب آن، بانک ضمانت اشخاص حقیقی و حقوقی را در رابطه با انجام تکالیف و تعهدات موضوع قرارداد فیما بین «مضمون له» (ذی نفع ضمانت نامه) و «مضمون عنه» (ضمانت شده) را تا مبلغ مندرج در ضمانت نامه به عهده می‌گیرد که در صورت عدم ایفای به موقع تعهدات از سوی مضمون عنه (ضمانت شده) با اعلام مضمون له (ذی نفع)، قبل از انقضای سررسید ضمانت نامه بانک باید مبلغ مندرج در ضمانت نامه را در وجه ذی نفع پرداخت کند.

ضمانت نامه در واقع یک تعهد مستقل از قرارداد است که موضوع تضمین را تشکیل می‌دهد و دارای این ویژگی است که ایرادات مربوط به قرارداد نسبت به این تعهد قابل استفاده نیست، مگر در مواردی که قانون نحوه خاصی را تعیین کرده باشد (نظیر ضمانت نامه‌های طرح‌های ساختمانی).

البته ضمانت نامه بنا به درخواست ضمانت‌خواه (مضمون عنه) با اخذ تضمین‌های لازم و کارمزد مربوطه صادر می‌شود و چنانچه تا سررسید هیچ گونه دستوری مبنی بر تمدید و یا واریز وجه ضمانت نامه داده نشود، ضمانت نامه خود به خود ملغی و از درجه اعتبار ساقط می‌شود.

بانک فقط با درخواست «مضمون له» می‌تواند ضمانت نامه را تمدید کند. لذا چنانچه تقاضای تمدید از طرف مضمون عنه باشد، اخذ موافقت مضمون له الزامی است.

چنانچه بانک بنا به دلایلی اعم از نداشتن تضمین لازم تمدید را به صلاح خود نداند، می‌باید وجه آن را باتوجه به متن ضمانت نامه به حساب ذی نفع واریز کند.

شایان ذکر است که پرداخت وجه ضمانت نامه تابع متن ضمانت نامه بوده و نیاز به اخذ مجوز خاصی ندارد، به ویژه در مورد ضمانت نامه‌هایی که نپرداختن آن موجب پرداخت سود تأخیر می‌شود (نظیر ضمانت نامه‌های گمرکی).

تعریف ضمانتنامه:

ضمانتنامه قرارداد یا سندی است که به موجب آن صادر کننده (ضامن) حسب درخواست متقاضی (مضمون عنه) تعهد می‌کند بدون هیچگونه قید و شرط عندالمطالبه یا در سررسید معین مبلغ معینی وجه نقد از بابت موضوع خاصی که مربوط به مضمون عنه است به ذینفع (مضمون له) یا به حواله کرد او پرداخت نماید. (منظور از موضوع خاص در تعریف فوق ضمانتنامه است). ضمانتنامه بانکی بین بانک ضامن و ذینفع ضمانتنامه (مضمون له) منعقد می‌شود، اما نقطه شروع و تکیه گاه اصلی ضمانتنامه بانکی، درخواست و دستور مشتری بانک است که او را ضمانت خواه یا مضمون عنه گویند و مبنای آن قراردادی است که قبلاً بین ضمانت خواه و ذینفع ضمانتنامه منعقد شده است.

انواع ضمانت نامه :

۱-۲- شرکت در مناقصه و مزایده :

سازمانها و دستگاههای دولتی و عمومی، خرید مایحتاج عمده و فروش وسایل و لوازم مازاد بر احتیاج خود و همچنین انجام طرح های ساختمانی و سایر موارد مشابه را با درج آگهی رسمی در جراید کثیرالانتشار و روزنامه های محلی از طریق مناقصه یا مزایده انجام می دهند. لذا اینگونه موسسات به منظور جلوگیری از انصراف داوطلب برنده مناقصه یا مزایده از امضای قرارداد، از شرکت کنندگان در مناقصه یا مزایده می خواهند به همراه پیشنهادات خود ضمانت نامه بانکی ارائه نمایند. این نوع ضمانت نامه، برحسب مورد ضمانت نامه شرکت در مزایده یا مناقصه نامیده می شود.

۲-۲- حسن انجام تعهد :

این ضمانتنامه، اجرای صحیح مفاد قرارداد توسط پیمانکار را در مقابل کارفرما تضمین می نماید.

۳-۲- پیش پرداخت :

ضمانت وجوهی که پس از امضاء قرارداد و ارائه ضمانت نامه به منظور تسریع در اجرای پروژه حتی قبل از شروع اجراء کار طبق ضوابط مشخص از طرف کارفرما به پیمانکار باید پرداخت گردد .

۴-۲- استرداد کسور وجه الزمان :

اگرچه پرداخت صورت وضعیت^۱ های پیمانکار پس از بررسی دقیق و اطمینان از کمیت و کیفیت درست انجام کار وی مورد اقدام قرار می گیرد، ولی از آنجاییکه اطمینان بیشتر از صحت انجام کار پیمانکار با نهایی شدن پروژه و تحویل موقت طرح حاصل می شود، از این رو حسب شرایط عمومی پیمان، کارفرما اختیار پیدا نموده است تا از هر پرداخت صورت وضعیت حداقل ۱۰ درصد مطالبات پیمانکار را در حسابی نزد خود نگهداری نموده تا پس از سپری شدن دوران تضمین حسن انجام کار و تسویه کامل با پیمانکار، وجوه مزبور را به ایشان تادیه نماید.

۵-۲- ضمانت نامه های مشروط :

به منظور مساعدت مالی به پیمانکاران طرح های عمرانی این امکان برای بانک فراهم است که اخذ سپرده نقدی که به عنوان وثیقه از پیمانکاران و متقاضیان صدور ضمانتنامه مورد مطالبه قرار می گیرد با درج شرط یا شرایطی در متون ضمانتنامه ها به بعد از صدور ضمانتنامه موکول گردد.

صدور این گونه ضمانتنامه ها صرفاً در مواقعی می تواند انجام گیرد که متقاضی با صدور ضمانتنامه موصوف و ارائه آن به ذینفع مترصد دریافت مبالغی از کارفرما می باشد.

خاطر نشان می شود که دریافت وجوه پیش پرداخت و استرداد کسور وجه الضمان صرفاً با ارائه ضمانتنامه بانکی انجام می گیرد.

۶-۲- تعهد پرداخت :

چون پرداخت دیون اشخاص به دستگاههای اجرایی اعم از دولتی یا نهادهای عمومی به صورت آتی بعضاً از عهده آنان خارج می باشد، لذا دستگاههای مزبور دریافت مطالبات خود را در صورت ارائه ضمانت نامه بانکی برای مدت معینی به عهده تعویق درآورده یا به تقسیط واگذار می نمایند. ضمانتنامه هایی که در اینگونه موارد استفاده می شود به ضمانت نامه های تعهد پرداخت موسوم هستند و عموماً برای تضمین تقسیط بدهی های مالیاتی یا بیمه ای و یا عوارض دولتی بکار گرفته می شوند. علاوه بر این، اینگونه ضمانتنامه ها برای تضمین بدهی های مورد اختلاف اشخاص که در محاکم دادگستری مطرح رسیدگی قرار دارند، صادر می شوند.

۱- صورت وضعیت : فهرستی از مجموع کارهای انجام شده توسط پیمانکار و صورت میزان و انواع مصالح آماده پایکار و همچنین بدهیهای احتمالی پیمانکار می باشد که در پایان هرماه و یا هر مدتی که توافق مندرج در شرایط عمومی پیمان تهیه و پس از تأیید دستگاه نظارت تحویل کارفرما می شود، می باشد و بدین ترتیب دریافتی های پیمانکار همواره محدود به این صورت وضعیت خواهد بود.

۲-۷-۲- ضمانت نامه گمرکی :

۲-۷-۱ : ضمانتنامه های پرداخت عوارض گمرکی :

این نوع ضمانت نامه ها در مواقعی بکار گرفته می شود که وارد کننده کالا توان پرداخت یکجا و نقدی سود و عوارض گمرکی کالای وارده را ندارد و به ناگزیر از گمرک درخواست می نماید با تعیین مهلتی برای پرداخت بدهی، مجوز ترخیص کالا را قبل از پرداخت سود و عوارض گمرکی صادر نماید، اما به لحاظ آنکه این احتمال وجود دارد که وارد کننده کالا بعد از ترخیص کالا پایبند به واریز بدهی ناشی از عوارض گمرکی و سود بازرگانی، پس از ترخیص و فروش کالای خود نباشد، از اینرو موافقت خود را با تعویق واریز بدهی منوط به ارائه ضمانتنامه بانکی می نمایند.

۲-۷-۲- ضمانتنامه ترخیص موقت کالا :

چون این رویه وجود دارد که کالا یا ماشین آلاتی به عنوان نمونه جهت بازاریابی از طریق نمایش در نمایشگاههای تجاری و یا کپی برداری برای ساخت داخلی یا جهت استفاده و یا آنکه به دلایل دیگر برای مدت کوتاهی به کشور وارد شوند و قصد وارد کننده، مرجوع نمودن کالا یا ماشین مزبور به کشور مبداء می باشد، گمرک اجازه می دهد با تودیع ضمانتنامه ای معتبر معادل مبلغ سود بازرگانی و عوارض گمرکی کالای مزبور بدون پرداخت وجهی و برای مدت مورد قبولی به کشور وارد شود. چنانچه کالا یا ماشین آلات مربوطه ظرف مدت مزبور از کشور خارج شود، ضمانتنامه موصوف باطل خواهد شد و در غیر آن صورت وجه ضمانتنامه الزاماً از بانک صادر کننده مورد مطالبه قرار گرفته و با وجوه مأخوذه بدهی های متعلقه گمرکی مورد تسویه قرار می گیرد.

۲-۷-۳- ضمانتنامه ترانزیت کالا :

اینگونه ضمانتنامه ها به منظور تضمین و پرداخت سود و عوارض گمرکی کالایی صادر می شود که قصد وارد کننده، ترانزیت کالا از مرز گمرکی و عبور آن از داخل کشور و خروج آن از سایر مرزهای گمرکی کشور می باشد. گمرک کشور به دلیل اطمینان از خروج ترانزیتی کالا، نسبت به اخذ ضمانتنامه موصوف اقدام می نماید. بدیهی است در صورتیکه کالای مورد ترانزیت از کشور خارج شود ضمانتنامه ابطال خواهد شد و در غیر اینصورت یعنی عدم خروج کالا بر خلاف قرار اولیه (به هر دلیلی از جمله آسیب دیدن آن طی سفر) گمرک نسبت به مطالبه وجه ضمانتنامه از بانک اقدام خواهد نمود.

۲-۷-۴- ضمانتنامه پاساوان کالا :

اینگونه ضمانتنامه ها برای تضمین پرداخت سود و عوارض گمرکی کالای وارداتی می باشد که به لحاظ عدم امکان نگهداری کالا در گمرک ورودی کشور و یا سایر مشکلات پرداخت سود و عوارض مربوطه، کالای موصوف با نظارت گمرک به سایر گمرکات یا انبارهای مورد قبول وارد کننده منتقل و پس از پرداخت عوارض مربوطه ضمانتنامه مذکور باطل می شود.

فصل هشتم:

مروری بر تخصیص منابع پولی

مفهوم نظام اعتباری:

در تعریف نظام اعتباری عبارتست از مجموعه‌ای از اصول و قواعد و ضوابط در ارتباط ارگانیک و بهم پیوسته با یکدیگر و در راستای هدف یا اهداف مشخص. بر این اساس نظام اعتباری سالم و کارآ، نظام اقتصادی نابسامان و نامطلوب را متحول و کارا نموده و بالعکس نظام اعتباری ناسالم، نظام اقتصادی مطلوب را به بحران و تباهی می‌کشد. بعلاوه نظام بانکی و اعتباری تحت تاثیر نظام اقتصادی دارای جهت و گرایش مصرفی و یا تولیدی می‌باشد. و از طریق جلب و جذب منابع و اعطای آن اثرات مهمی بر حجم و نوع فعالیت‌های اقتصادی و تنظیم روابط فی مابین بخش‌های اقتصادی دارید. به همین لحاظ دولت‌ها از طریق اتخاذ سیاست‌های پولی و اعتباری در جهت تحقق اهداف و سیاست‌های اقتصادی مبادرت می‌نمایند.

تخصیص منابع:

اعطای تسهیلات بخش مهمی از عملیات هر بانک را شامل می‌شود که از لحاظ اقتصادی حائز اهمیت می‌باشد در واقع رشد و توسعه اقتصادی بدون افزایش کمی عامل سرمایه، ممکن نیست و چون برای همه اشخاص مقدور نمی‌باشد که در تمامی مراحل فعالیت‌های خود از امکانات و منابع مالی شخصی خود جهت تأمین نیازهای موجود استفاده نمایند، لذا ناگزیر به بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری روی می‌آورند. بانک‌ها با عملیات اعتباری خود موجبات انتقال منابع را از اشخاصی که مستقیماً مایل و یا قادر به مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی نمی‌باشند، به اشخاصی که جهت انجام امور اقتصادی نیازمند به سرمایه می‌باشند فراهم می‌سازد که این امر موجب افزایش تولید و ایجاد اشتغال در جامعه می‌شود.

تعریف مصارف:

اعطای تسهیلات بخش مهمی از عملیات هر بانک را شامل می‌شود که از لحاظ اقتصادی حایز اهمیت می‌باشد. بانک‌ها با عملیات اعتباری خود موجبات انتقال منابع را از اشخاصی که مستقیماً مایل و یا قادر به مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی نمی‌باشند به اشخاصی که جهت انجام امور اقتصادی نیازمند به سرمایه می‌باشند فراهم می‌سازد. در سیستم بانکی مصارف نیز در هنگام ارائه گزارش به مانده حساب‌های تسهیلات، مطالبات، سرمایه گذاریها و مشارکتها، بدهکاران، پیش پرداختها و اصولاً تمام حساب‌های با ماهیت بدهکار به استثناء هزینه‌ها و موجودیهای نقد اعم از وجوه نقدی و وجوه نزد سایر بانکها و بانک مرکزی جزء مصارف هستند تنها نکته مهم در هنگام تهیه مصارف این است که تسهیلات باید خالص گزارش شود یعنی باید از مانده تسهیلات (عقود مبادله ای) سود سالهای آتی کسر گردد. سرمایه یا حقوق صاحبان سهام نیز منابع بانکها هستند اما معمولاً در گزارشات بانکی درج نمی‌شوند.

نظام اعتباری در ایران:

نظام بانکی بخشی از نظام اقتصادی است و بالطبع نحوه تخصیص منابع متأثر از شرایط و اوضاع و احوال عمومی به ویژه اقتصادی بوده و در کل می‌باید تأمین کننده خواسته‌ها و ارزشهای اقتصادی جامعه باشد. در ایران نیز تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، نظام بانکی متناسب با خصوصیات نظام اقتصادی حاکم بوده و در راستای اهداف و نیازهای آن نظام فعالیت داشت پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تغییر و تحولات بنیادی در کلیه شئون اقتصادی و اجتماعی حاصل شد که به تبع آن دگرگونی‌های اساسی در نظام بانکی ایجاد گردید. بنا به مراتب مذکور، به لحاظ تفاوت‌های ریشه‌ای در نظام‌های اعتباری قبل و بعد از انقلاب اسلامی لازم است در آغاز مروری بر شرایط پولی و اعتباری قبل از انقلاب اسلامی داشته و متعاقباً سیر تحولات نظام بانکی کشور بعد از انقلاب اسلامی و سپس مبانی اندیشه‌ای و اهداف، سیاست‌ها، اصول و ویژگی‌های نظام اعتباری فعلی ایران را بررسی می‌کنیم.

اصول نظام اعتباری در بانکداری بدون ربا:

اعطای تسهیلات توسط بانکها باید به ترتیبی صورت گیرد که اصل تسهیلات و سود مورد انتظام در صورت تحقق در مدت معینی قابل برگشت باشد. نظارت بر نحوه مصرف و بازگشت تسهیلات اعطایی در جهت حسن اجرای قراردادهای منعقد شده.

ویژگی‌های نظام اعتباری در بانکداری بدون ربا :

- ۱- تخصیص بخشی: اختصاص دادن تسهیلات اعطایی برای هر بخش اقتصادی با رعایت اولویت‌های تعیین شده، در سیاست‌های اقتصادی
- ۲- هدایت، کنترل و نظارت بر مصرف تسهیلات
- ۳- سیال بودن منابع بانکی بازگشت و بدون وقفه سرمایه
- ۴- سودآوری مطلوب، براساس وجود تنوع در بخش‌های مختلف اقتصادی و در نتیجه کاهش ریسک سرمایه‌گذاری.
- ۵- کاهش احتمال زیان در بانکداری بدون ربا نسبت به بانکداری کلاسیک به دلیل تقسیم سود حاصل از فعالیت‌های اعتباری.
- ۶- توزیع درآمد میان بانک و استفاده کنندگان از تسهیلات.
- ۷- اخذ تأمین کافی به عنوان وثیقه.

ضوابط و معیارهای اساسی اعطای تسهیلات:

قابلیت اعتماد و اطمینان
قابلیت و صلاحیت فنی
ظرفیت مالی و کشش اعتباری

عوامل اساسی و معیارهای تعیین اعطای تسهیلات

در بررسی وضع اعتباری هر متقاضی تسهیلات، بانک به دو نکته توجه خاص دارد:

- ۱- توجه به تمایل بازپرداخت تسهیلات اعطایی.
 - ۲- امکان و قدرت بازپرداخت وی در واریز بدهیهای بانکی.
- با وجود اهمیت تمایل مشتری به بازپرداخت تسهیلات اعطایی، قدرت و توان بازپرداخت او نیز حائز اهمیت است که باید مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.
- ۳- در تعیین حد اعتباری متقاضیان تسهیلات، چهار عامل که به اصول کلی تعیین اعتبار متقاضیان تسهیلات بانکها معروف است باید به دقت مورد توجه قرار گیرد این چهار عامل به ترتیب درجه اهمیت عبارتند از:

- ۱- شخصیت
- ۲- ظرفیت
- ۳- سرمایه
- ۴- وثیقه

۱- شخصیت:

خصایص و ویژگیهای فردی و حسن شهرت متقاضی تسهیلات اعتباری اولین و مهمترین عاملی است که باید مورد توجه قرار گیرد. اعتبار و خوشنامی مشتری از نظر روابط اجتماعی و تجاری و پایبندی وی به ایفای تعهدات باید برای مسلم باشد. در بررسی شخصیت متقاضی تمایل و اراده وی به بازپرداخت تسهیلات اعتباری و بدهی های بانکی به دقت مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می گیرد نه فقط قدرت و توانایی وی در باز پرداخت بدهی. از این نظر ، بانک علاقمند به وضع تجاری متقاضی در گذشته و میزان پایبندی وی به انجام دادن تعهدات می باشد. چنانچه متقاضی از هر جهت واجد شرایط دریافت تسهیلات اعتباری شناخته شد مراحل بعدی مورد بررسی قرار می گیرد .

۲- ظرفیت:

منظور از ظرفیت ، قدرت و توان عملی متقاضی در به کارگیری و بهره برداری صحیح و منطقی از منابع و کسب سود از امکانات و منابعی است که قبلاً در اختیار داشته است .

مهمترین ابزار تشخیص و تعیین ظرفیت هر واحد اقتصادی صورتهای مالی شامل حسابهای عملکرد و سود و زیان و ترازنامه و صورت منابع و مصارف آنهاست. ارقام مندرج در صورتهای مالی شرکت ها صرفاً جنبه اطلاعاتی داشته و با استناد به ارقام مندرج در آنها و استخراج نسبتهای مالی شامل نسبت های نقدینگی ، فعالیت ، اهرمی ، مالکیت و سود آوری و روند تغییرات وضع مالی وی و با عنایت به نتایج به دست آمده از بررسی و تجزیه و تحلیل نسبتهای مالی می توان در خصوص قدرت بازپرداخت تسهیلات اظهار نظر کرد. باید توجه داشت که متوسط نسبتها در فعالیتهای و صنایع مختلف الزاماً مشابه و یکسان نیست و وضع خاص هر متقاضی در هر رشته فعالیت می بایست بر اساس نسبتهای مالی استاندارد مشخص همان رشته فعالیت مورد سنجش و سنجش و بررسی قرار گیرد.

۳- سرمایه:

سومین عامل اساسی تعیین حد اعتباری متقاضیان تسهیلات اعتباری سرمایه و یا به طور دقیق تر امکانات مالی مشخص متقاضی در فعالیت مورد نظر جهت به کار گیری تسهیلات اعتباری بانک در آن فعالیت اقتصادی می باشد. بانک علاقمند است که بداند متقاضی برای فعالیت مورد نظر چه میزان سرمایه در اختیار دارد. آیا متقاضی میخواهد تمام یا قسمت اعظم منابع لازم برای فعالیت مورد نظر را از طریق بانک تأمین نماید یا قصد دارد قسمتی از منابع لازم را برای مدت محدود از طریق بانک تأمین کند؟ بدیهی است موافقت بانک در مورد اول تقریباً غیر ممکن است .

۴- وثیقه :

چنانچه در بررسی شخصیت ، ظرفیت و سرمایه متقاضی نتایج مطلوب و کاملاً اطمینان بخش حاصل نشود عامل وثیقه مورد توجه خاص قرار می گیرد باید توجه داشت که اگر چه در بعضی مواقع اهمیت وثیقه را نمی توان نادیده گرفت ولی وجود وثیقه به تنهایی نباید در تعیین حد اعتباری و اعطای تسهیلات مؤثر واقع شود. زیرا علاوه بر اینکه وصول مطالبات از محل تملیک یا فروش وثایق با صرف هزینه و اتلاف امکانات و مشکلات قانونی امکان پذیر است ، اعطای تسهیلات صرفاً متکی به وثیقه بر خلاف روال معمول بانک است ، اعطای تسهیلات صرفاً متکی به وثیقه برخلاف روال معمول بانک است و موجبات خدشه دار شدن اعتبار و خوشنامی بانک را فراهم می آورد . بانک باید در تعیین حد اعتباری و اعطای تسهیلات طوری عمل نماید که مطمئن باشد بازپرداخت تسهیلات اعطایی در طول مدت قرار داد و از محل در آمد و فروش جاری تسهیلات گیرنده قابل وصول است نه از محل تصرف و فروش اموال و وسایل و امکانات فعالیت او. به طور کلی بانک علاقمند است که متقاضی تسهیلات اولاً شخصی درستکار ، صحیح العمل ، خوش قول و از نظر فعالیتهای تجاری و صلاحیتهای حرفه ای موفق و از نظر مالی از وضعیت مناسبی برخوردار باشد.

تخصیص منابع

اعطای تسهیلات به مشتریان در سیستم بانکداری اسلامی به چهار گروه اصلی تقسیم می گردد:

۱. گروه قرض الحسنه شامل وام قرض الحسنه
۲. گروه مشارکت شامل مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه گذاری مستقیم، مزارعه و مساقات
۳. گروه مبادلات شامل فروش اقساطی، سلف، خرید دین
۴. گروه تعهدات شامل جعاله، گشایش اعتبار اسنادی و صدور انواع ضمانت نامه

انواع تسهیلات

تسهیلات اعطایی بانک ها در قالب عقود اسلامی عبارتند از:

قرض الحسنه

قرض الحسنه عقدیست که به موجب آن یکی از طرفین (قرض دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض گیرنده) تملیک می کند که قرض گیرنده مثل و یا در صورت عدم امکان قیمت آن را به قرض دهنده رد نماید.

مضاربه

مضاربه عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین (مالک) عهده دار تامین سرمایه (نقدی) می گردد باقید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کرده و در سود حاصله شریک باشند. با توجه به تعریف فوق، کسی که سرمایه را تامین می کند، مالک یا مضارب و کسی که با آن سرمایه کار می کند عامل می نامند. مضاربه فقط در بخش تجارت قابل انجام می باشد.

مشارکت مدنی

مشارکت مدنی عبارتست از درآمیختن سهم شرکتی و غیر نقدی متعلق به اشخاص حقیقی یا حقوقی متعدد به نحو مشاع به منظور انتفاع، طبق قرارداد. مشارکت مدنی توسط بانکها به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای فعالیتهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی صورت خواهد گرفت، مشارکت مدنی در تامین تسهیلات مورد نیاز بخشهای مختلف اقتصادی کاربرد بسیار وسیعی دارد. بارزترین نمونه استفاده از مشارکت مدنی، کاربرد آن در بخش مسکن می باشد به این معنی که بانکها با متقاضیان شریک شده و سرمایه لازم را جهت احداث ساختمان در اختیار آنان قرار می دهند.

مشارکت حقوقی

منظور از مشارکت حقوقی عبارتست از تامین قسمتی از سرمایه شرکت های جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکتهای سهامی موجود. بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخشهای مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی، قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکتهای سهامی را که برای امور مذکور تشکیل شده و یا می شوند تامین نمایند.

سرمایه گذاری مستقیم

سرمایه گذاری مستقیم عبارتست از تامین سرمایه لازم جهت اجرای طرحهای تولیدی و طرحهای عمرانی انتفاعی توسط بانکها. برای تامین سرمایه توسط بانک بایستی تشکیل شرکت های سهامی انجام بگیرد. بدین معنی که چنانچه بانک بخواهد

سرمایه لازم را برای اجرای طرحی تأمین نماید بایستی اقدام به ایجاد یک شرکت سهامی که طبق مقررات بصورت مستقل از بانک عمل می کند نموده و از طریق شرکت سهامی متشکله نسبت به اجرای طرح اقدام نماید.

معاملات سلف

منظور از معامله سلف پیش خرید نقدی محصولات تولیدی به قیمت معین می باشد. (باتوجه به ضوابط شرعی) بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی اعم از اینکه مالکیت این واحدها متعلق به شخص حقیقی یا حقوقی باشد منحصراً بنا به درخواست اینگونه واحدها مبادرت به پیش خرید محصولات تولیدی آنها بنمایند.

فروش اقساطی (نسیه)

منظور از فروش اقساطی عبارتست از واگذاری عین به بهای معلوم به غیر به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهاء مزبور به اقساط مساوی یا غیر مساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد. عقد فروش اقساطی به منظور تأمین سرمایه برای موارد زیر مورد استفاده قرار می گیرد:

۱- فروش اقساطی جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی: بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی (مواد اولیه و لوازم یدکی و ابزار کار مورد مصرف) و سایر نیازهای اولیه مورد احتیاج این واحدها را منحصراً بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضیان مبنی بر خرید و مصرف عوامل مذکور خریداری و بصورت اقساطی به متقاضیان به فروش برسانند.

۲- فروش اقساطی وسائل تولید، ماشین آلات و تاسیسات: بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور صنعت، معدن، کشاورزی و خدمات، ماشین آلات و تاسیسات مورد نیاز متقاضیان را منحصراً بنا به درخواست کتبی متقاضیان و تعهد آنها مبنی بر خرید، مصرف و یا استفاده مستقیم اینگونه اموال، خریداری و بصورت اقساطی به متقاضی به فروش برسانند.

۱- فروش اقساطی مسکن: بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امر مسکن واحدهای مسکونی ارزان قیمت احداث و آنها را به صورت اقساطی به فروش برسانند. همچنین بانکها می توانند سهم الشرکه خود در مشارکت مدنی ساختمانی را به شریک به اقساط بفروشند.

اجاره بشرط تملیک

اجاره بشرط تملیک عقد اجاره ایست که در آن شرط شود مستاجر در پایان مدت اجاره و در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد عین مستاجر را مالک گردد. بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدمات، کشاورزی، صنعتی و معدنی بعنوان موجر، مبادرت به معاملات اجاره بشرط تملیک بنمایند و همچنین می توانند واحدهای مسکونی احداث شده که در بحث فروش اقساطی مسکن به آن اشاره شد بصورت اجاره بشرط تملیک واگذار نمایند.

جعاله

طبق تعریف آئین نامه قانون عملیات بانکی بدون ربا جعاله عبارتست از التزام شخص (جاعل) یا کارفرما به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جعل) در مقابل انجام عملی معین طبق قرارداد، طرفی که عمل را انجام می دهد «عامل یا پیمانکار» نامیده می شود. بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی باتنظیم قرارداد بعنوان عامل یا عندالاقضاء به عنوان جاعل مبادرت به جعاله نمایند.

مزارعه

مزارعه قراردادیست که به موجب آن یکی از طرفین (مزارع) زمین مشخص را برای مدت معینی به طرف دیگر (عامل) می‌دهد تا در زمین مذکور زراعت کرده و حاصل بین مزارع و عامل تقسیم گردد.

مساقات

مساقات معامله‌ایست که بین صاحب درخت و امثال آن با عامل در مقابل حصه مشاع معین از ثمره واقع می‌شود. ثمره اعم است از میوه، برگ، گل و غیر آن.

تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین)

- ۱- از لحاظ این آئین‌نامه و مقررات اجرایی آن، اسناد و اوراق تجاری به آن دسته از اسناد و اوراق بهادار اطلاق می‌گردد که مفاد آن حاکی از بدهی ناشی از معاملات تجاری باشد.
 - ۲- بانک‌ها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی اسناد و اوراق تجاری متعلق به این قبیل واحدها را طبق ضوابط این آئین‌نامه تنزیل نمایند.
- بانک‌ها قبل از تنزیل اسناد و اوراق تجاری بایستی از حقیقی بودن دین و معتبر بودن متعهد دین اطمینان حاصل نمایند.

ضمانت نامه

بر اساس ماده ۶۸۴ قانون مدنی، عقد ضمان (ضمانت) عبارت است از اینکه شخصی مالی را که بر ذمه دیگری است به عهده گیرد. متعهد را ضامن، طرف دیگر را مضمون له و شخص ثالث را مضمون عنه (مدیون اصلی) یا ضمانت‌خواه گویند. در ادامه سه عقد و ابزار جدید مالی اسلامی که در سیستم بانکی کشور معرفی شده اند ارائه می‌گردد.

مرابحه:

مرابحه یکی از عقود اسلامی است و عبارتست از «فروش کالا به بهای معلوم به مشتری، به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای کالا به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت شود.» مرابحه یکی از ابزارهای تأمین مالی اسلامی است و برای تأمین مالی تولید، سرمایه در گردش واحدهای صنعتی، کشاورزی و معدنی است. همچنین این عقد برای حمایت از بازار سرمایه، انتشار اوراق صکوک و تأمین مسکن مورد استفاده قرار می‌گیرد. مرابحه شامل قرارداد بین بانک و مشتری برای فروش یک دارایی یا کالا است. در این قرارداد، بانک کالاهای مورد تقاضای مشتری را خریداری کرده و آنها را به قیمت بیشتر به مشتری می‌فروشد. مبلغ سود (افزایش قیمت) پیش از بسته شدن قرارداد مشخص و تثبیت شده و به مشتری اعلام می‌شود. لغت مرابحه از کلمه «ربح» گرفته شده است که به معنی «افزایش» است. مرابحه مبلغ اضافه پرداختی است که خریدار یک دارایی خاص (به جز دارایی‌های پولی همچون پول نقد و اسناد دریافتنی) به فروشنده می‌پردازد. فروش کالا در عقد مرابحه می‌تواند به صورت نقدی یا اقساطی باشد.

استصناع:

عقد استصناع عمدتاً به منظور ساخت (تولید، تبدیل و تغییر) اموال منقول و غیرمنقول با مشخصات مورد تقاضا و تحویل آن در دوره زمانی معین مورد استفاده قرار می‌گیرد. شبکه بانکی می‌تواند با اعطای تسهیلات در قالب عقد استصناع به شکوفایی تولید داخلی در بخش‌های صنعت و معدن، مسکن و کشاورزی و غیره کمک قابل ملاحظه‌ای نماید. استصناع قراردادی است با تولید

کننده برای ساختن چیزی که در آن خریدار «مُسْتَصْنِع» ، فروشنده یا تولید کننده «صَنِيع» و کالای ساخته شده «مصنوع» نامیده می شوند یا توافقی است بین تولید کننده (به عنوان فروشنده) و خریدار برای فروش کالایی که به هنگام انعقاد قرارداد وجود ندارد و به سفارش خریدار با اوصاف معین در آینده ساخته و تحویل می شود. نکته مهم در استصناع و وجه تمایز آن با عقود مشابه موجد بودن ثمن آن است. استصناع عقدی است لازم یعنی طرفین عقد نمی توانند بدون رضایت یکدیگر به طور یک جانبه آن را فسخ کنند. در قرارداد استصناع نمی توان شرطی مبنی بر عدم مسوولیت فروشنده در قبال عدم تحقق شرایطی که برای کالای موضوع قرارداد (مصنوع) شمرده می شود، درج نمود.

بانک به دو شیوه می تواند عقد استصناع را به کار گیرد:

- بانک مجاز است که مطابق عقد استصناع کالایی را بخرد و آن را طی اقساط و یا پرداخت موجد به خریدار بفروشد. به این شیوه اصطلاحاً عقد استصناع فروش گفته می شود .

- همچنین بانک می تواند به عنوان فروشنده کالایی با اوصاف و شرایط معلوم با خریدار وارد عقد استصناع شده و سپس در مقام خریدار و به موجب یک عقد استصناع موازی با تولید کننده کالای موصوف قرارداد استصناع امضا نماید. به این شیوه اصطلاحاً عقد استصناع موازی گفته می شود پرداخت ثمن معامله در هر دو قرارداد می تواند نقد و یا موجد و یا در قالب اقساط باشد .

صکوک:

صکوک، نوعی از اوراق بهادار اسلامی است و ابزاری مناسب به عنوان جایگزین اوراق قرضه محسوب می شود. این اوراق با درگیر کردن یک دارایی مشخص فیزیکی و به میان آوردن قراردادهایی مانند اجاره و مضاربه منطبق با قانون بانکداری بدون ربا است. صکوک جمع کلمه عربی صک می باشد که آن هم معرب واژه چک در زبان فارسی است. در عرف زبان عربی این واژه، حواله، انواع سفته، سند و هر آنچه را که تعهد یا اقراری از آن برداشت شود در بر می گیرد. واژه های صک الوکاله به معنای وکالت نامه و صک الکفاله به معنای کفالت نامه نیز در زبان عربی رواج یافته است. تعریف «سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی» (AAOIFI) از صکوک عبارت است از: «گواهی هایی با ارزش اسمی یکسان که پس از اتمام عملیات پذیره نویسی، بیانگر پرداخت مبلغ اسمی مندرج در آن توسط خریدار به ناشر است و دارنده آن مالک یک یا مجموعه ای از دارایی ها، منافع حاصل از دارایی و یا ذی نفع یک پروژه یا یک فعالیت سرمایه گذاری خاص می شود.»

مقایسه تراز ساده یک بانک ربوی و یک بانک اسلامی:

نمودار شماره ۱

تراز ساده یک بانک ربوی

	بدهیها	داراییها	
مبتنی بر رابطه حقوقی دائن - مدیون : بانک به عنوان بدهکار، مکلف به بازپرداخت اصل و بهره متعلقه به سپرده های پس انداز و ثابت دریافتی است.	منابع:	مصارف:	مبتنی بر رابطه حقوقی دائن - مدیون : مشتری به عنوان بدهکار مکلف به بازپرداخت اصل وامها و اعتبارات دریافتی و بهره های متعلقه به آنها است.
	سرمایه	وامها	
	سپرده های دریافتی :	اعتبارات	
	الف - جاری	سایر تسهیلات	
	ب- پس انداز		
	ج- ثابت (مدت دار)		

مبتنی بر بهره ثابت و از قبل تعیین شده

نمودار شماره ۲

تراز ساده یک بانک اسلامی

بدهیها	داراییها	
<p>مبتنی بر رابطه حقوقی دائن-مدیون: بانک به عنوان بدهکار، مکلف به بازپرداخت اصل و بهره متعلقه به سپرده های پس انداز و ثابت دریافتی است.</p>	<p>مصارف:</p>	<p>از لحاظ حقوقی، مبتنی بر رابطه دائن به مدیون، مشتری مکلف به بازپرداخت اصل تسهیلات اعطایی است ←</p>
<p>سرمایه</p>	<p>تسهیلات اعطایی</p>	
<p>سپرده های دریافتی</p>	<p>قرض الحسنه اعطایی</p>	
<p>از لحاظ حقوقی: مبتنی بر رابطه دائن-مدیون، بانک مکلف به استرداد اصل سپرده های دریافتی است.</p>	<p>مضاربه مشارکت سرمایه گذاری مستقیم مزارعه مساقات</p>	<p>از لحاظ حقوقی، مبتنی بر شراکت و آثار مترتب بر آن ←</p>
<p>مبتنی بر رابطه وکیل-موکل، بانک بر اساس وکالت تام الاختیار، سپرده های سرمایه گذاری را که مشاعاً تجهیز شده است، در قالب عقود و معاملات اسلامی به مصارف مختلفه معینه می رساند و سود حاصل از عملیات را پس از کسر حق الوکاله مقرر بین سپرده گذاران تقسیم می نماید.</p>	<p>سرمایه گذاری کوتاه مدت بلندمدت</p>	<p>از لحاظ حقوقی، مبتنی بر رابطه خریدار-فروشنده ←</p>
	<p>فروش اقساطی اجاره به شرط تملیک سلف خرید دین</p>	
	<p>جعاله</p>	<p>از لحاظ حقوقی، مبتنی بر رابطه جاعل-عامل و آثار مترتب بر آن ←</p>

از لحاظ ساختار مبتنی بر مشارکت در سود (زیان)

همانطور که در نمودار (۱) نشان داده شده است، ارقام عمده بدهی در یک بانک ربوی عبارتند از: سرمایه، سپرده‌ها: (جاری، پس انداز، ثابت) (مدت دار) از دیدگاه سرمایه، تفاوت عمده ای بین دو نظام وجود ندارد. به زبان فنی در این خصوص با همان تعاریف، ویژگی‌ها و نحوه عمل مواجه ایم. لکن، ذکر این نکته ضروری است که در پاره ای موارد که تجربه جمهوری اسلامی ایران را نیز متضمن است، به لحاظ برخی قوانین ناظر بر ملی کردن، مالکیت سرمایه تمامی بانک‌ها به دولت منتقل گردیده و لذا مالکیت و مدیریت کلیه بانک‌ها از آن دولت است.

در نظام بانکداری ربوی، از دیدگاه سپرده گذاری، تمامی نظام بر روابط حقوقی دائن - مدیون استوار است. بدین گونه، در نظام مذکور، دو نوع متمایز سپرده قابل تشخیص است.

۱- سپرده جاری که تقریباً دارای همان ماهیت و خصوصیت سپرده جاری در نظام بانکداری اسلامی است و طبق تعریف، در هر زمان باز پرداخت آن الزامی است. به عبارت دیگر، به عنوان یک سند بدهی عندالمطالبه قابل باز پرداخت می باشد.

۲- سپرده پس انداز و مدت دار: در این مورد نیاز، بانک به عنوان بدهکار، مکلف به بازپرداخت اصل و بهره متعلقه است از دیدگاه اعطای تسهیلات (تشخیص منابع) نیز کل نظام، در شیوه بانکداری ربوی بر رابطه حقوقی دائن - مدیون قرار دارد و لذا مشتری، به عنوان بدهکار، مکلف به بازپرداخت اصل و بهره های متعلقه به آنها است. به طور خلاصه، در یک تحلیل ساده حقوقی، عناصر تشکیل دهنده دین در این شیوه، از عناصر زیر تشکیل می شود:

(۱) دین که معرف اصل بدهی است

(۲) دوره باز پرداخت که زمان باز پرداخت اصل و بهره بدهی را در برمی گیرد

(۳) بهره که علاوه بر اصل بدهی، پرداخت آن الزامی است و جزء لاینفک

هنگامی که نظام بانکداری اسلامی مطرح می شود، چه از نظر شکل و چه از لحاظ محتوی با تصویر دیگری مواجه می گردیم.

در نظام بانکداری اسلامی، سپرده‌ها به دو نوع مشخص تقسیم می شوند (نمودار شماره ۲)

۱- سپرده قرض الحسنه که در غالب کشورهای اسلامی که بانکداری اسلامی را به تجربه در آورده اند مورد استفاده قرار دارد. در این کشورها، سپرده قرض الحسنه، منبع اصلی وام بدون بهره ای است که برای مقاصد خاص، و بیشتر برای گروههای فاقد بضاعت تخصیص می یابد.

از نظر حقوقی، این نوع خاص سپرده، مبتنی بر رابطه دائن - مدیون می باشد و بنابراین، همانند سپرده جاری، در هر زمان قابل مطالبه است.

۲- سپرده سرمایه گذاری که تقریباً مختص بانکداری اسلامی می باشد و بنیاد و شالوده آن از نظر حقوقی بر رابطه وکیل - موکل استوار است. بر این اساس و بر مبنای اصل مشارکت در سود و زیان بانکداری اسلامی، از دیدگاه سپرده سرمایه گذاری، به مثابه وکیل - امین از جانب تمامی مشتریان خود (سپرده گذاران سرمایه گذاری) در استفاده از سپرده های سرمایه گذاری برای مصارف خاص در چارچوب قراردادها و معاملات اسلامی اقدام می نماید. از لحاظ نظری، این مطلب هسته مرکزی بانکداری اسلامی در مقایسه با نظام بانکداری ربوی را تشکیل می دهد.

در ستون دارایی یک بانک ربوی در مقایسه با نظام بانکداری اسلامی نیز تفاوتی از نظر شکل و محتوا ملاحظه

می شود. در بانکداری ربوی متداول ترین ابزار از این نظرگاه، عبارتند از: وام‌ها و اعتبارات اعطایی (نمودار شماره ۱)

چنانچه قبلاً اشاره شد، سه مشخصه مرتبط با یکدیگر یعنی دین، دوره بازپرداخت و بهره، در رابطه با اعطای تسهیلات بانکی نیز صادق است، لذا از نظر حقوقی، از دیدگاه اعطای وام و اعتبار نیز، کل نظام بانکداری ربوی بر رابطه دائن - مدیون استوار است. در بانکداری اسلامی، به عکس اعطای وام - جز در مورد قرض الحسنه - کاملاً منسوخ و تسهیلات اعطایی در چارچوب قرار داده‌ها و معاملات اسلامی بر اساس موازین اسلامی این نقش را ایفا می نماید (نمودار شماره ۲)

براین اساس، تسهیلات اعطایی یا ابزار های مالی که در چار چوب قراردادها و معاملات اسلامی مورد استفاده قرار می گیرند از نظر تقسیم بندی کلی به چهار گروه تقسیم می شوند:

۱- تامین منابع مالی از طریق وام دهی (منحصراً در مورد قرض الحسنه)

۲- تامین منابع مالی از طریق مشارکت

۳- تامین منابع مالی از طریق مبادلات

۴- تامین منابع مالی از طریق تعهدات

ماده ۳ از فصل ۲ عملیات بانکی بدون ربا مقرر می دارد که تمامی معاملات بانکی می باید بر اساس موازین اسلامی انجام پذیرد.

قراردادها و معاملات پیش بینی شده در ماده مذکور ناظر بر موارد زیر است. ۱- مشارکت ۲- مضاربه ۳- اجاره به شرط تملیک

۴- سرمایه گذاری مستقیم ۵- فروش اقساطی ۶- مساقات ۷- سرمایه گذاری مستقیم ۸- معاملات سلف ۹- جعاله

چنانچه اشاره شد قرض الحسنه تنها مورد اعطای وام در نظام بانکداری اسلامی را تشکیل می دهد که بدون دریافت بهره در زمینه

های مشخص و به گروههای خاصی از افراد جامعه پرداخت می شود. تسهیلات اعطایی ذیل عنوان مشارکت، در چار چوب مشارکت

در سود و زیان انجام می پذیرد و بازده حاصل از این نوع فعالیت طبق توافق طرفین و بر اساس نسبت های مورد توافق پرداخت می

گردد. تسهیلات اعطایی ذیل عنوان مبادلات، ماهیتاً جنبه تجاری داشته و بازده حاصل از این نوع فعالیت، اصطلاحاً سود متعارف بر

قیمت تمام شده کالا افزوده شده و عملاً قسمتی از قیمت فروش را تشکیل می دهد که طبق ترازوی طرفین توسط مشتری به تهیه

کننده کالای مورد نیاز- بانک- پرداخت می گردد. تسهیلات اعطای ذیل عنوان تعهدات تسهیلاتی را در برمی گیرد که پرداخت آن

منوط به انجام کار یا ایفای تعهدی مشخص می باشد جعاله که مختص نظام بانکداری اسلامی در جمهوری اسلامی ایران

است، گشایش اعتبارات اسنادی و صدور ضمانتنامه، به یک تعبیر، از جمله این گونه تسهیلات می باشد. نمودار شماره (۳) گروه بندی

تسهیلات اعطایی (ابزارهای) مورد استفاده در نظام بانکداری اسلامی ایران نشان می دهد و نمودار شماره

(۴) نماینگر تسهیلات (ابزارهایی) است که در تجربه بانکداری، نظام جمهوری اسلامی ایران بر حسب نوع فعالیت اقتصادی مورد

استفاده قرار می گیرد. همانگونه که ملاحظه گردید، مشخصه اصلی نظام بانکداری اسلامی تحریم ربا تأکیدی است که در زمینه منع

معاملات ربوی وجود دارد به عبارت دیگر، آنچه از نظر شریعت مقدس اسلام منع شده است، بازده ثابت و از قبل تعیین شده در

معاملات مالی است و نه بازده غیر ثابت و نامشخص که در قالب سود تبلور می یابد.

نمودار شماره (۳)

گروه بندی تسهیلات اعطایی (ابزارهای) مورد استفاده در نظام بانکداری اسلامی ایران

گروه تعهدات	گروه مبادلات	گروه مشارکت	گروه قرض الحسنه
	فروش اقساطی	مضاربه	قرض الحسنه
(گشایش اعتبار اسنادی و صدور ضمانتنامه و نظایر)	اجاره به شرط تملیک	مشارکت مدنی	
	سلف	مشارکت حقوقی	
	خرید دین	سرمایه گذاری مستقیم	
		مزارعه	
		مساقات	

نمودار شماره (۴)

تسهیلات اعطایی (ابزارهای) مورد استفاده در نظام بانکداری اسلامی جمهوری اسلامی ایران برحسب نوع فعالیت اقتصادی

نوع فعالیت اقتصادی	انواع روشهای اعطایی تسهیلات
صنعت ۱- تولیدی: کشاورزی معدن	۱- فروش اقساطی ۲- مشارکت مدنی ۳- مشارکت حقوقی ۴- اجاره به شرط تملیک ۵- سلف ۶- سرمایه گذاری مستقیم ۷- قرض الحسنه ۸- مضارعه ۹- مساقات ۱۰- جعاله
واردات ۲- بازرگانی: صادرات داخلی	۱- مضاربه ۲- مشارکت مدنی ۳- مشارکت حقوقی ۴- جعاله
۳- خدمات:	۱- مشارکت مدنی ۲- مشارکت حقوقی ۳- اجاره به شرط تملیک ۴- فروش اقساطی ۵- جعاله
۴- مسکن: ساختمان و تعمیرات	۱- مشارکت مدنی ۲- فروش اقساطی ۳- اجاره به شرط تملیک ۴- قرض الحسنه ۵- سرمایه گذاری مستقیم
۵- احتیاجات شخصی	قرض الحسنه

خلاصه و نتیجه:

۱- به عنوان مقایسه ای کوتاه بین نظام بانکداری اسلامی و ربوی بر مبنای وجود تشابه و افتراق آنها این نتیجه حاصل آمد که بانکداری بدون ربا آنچه در غالب موارد بجای بانکداری اسلامی به کار می رود مبتنی بر اصل مشارکت در سود و زیان می باشد و از طریق رابطه حقوقی و کیل- موکل بیان می شود. حال آنکه ، نظام بانکداری ربوی، اساساً و تماماً مبتنی بر بهره است و رابطه حقوقی دائن- مدیون بیانگر آن می باشد.

۲- با عنایت به چارچوب نظری و حقوقی مذکور، منابع بانک اسلامی عمدتاً از دو منبع مشخص ذیل تشکیل می شود:
الف: "منابع سپرده گذاری" که از لحاظ حقوقی بر رابطه وکیل- موکل مبتنی است و از سپرده های سرمایه گذاری که مشاعاً نزد بانک اسلامی تودیع می شود، تشکیل می گردد.

منابع سپرده گذاری «در تجربه جمهوری اسلامی ایران، براساس تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا به موارد پیش بینی شده در تبصره یاد شده تخصیص می یابد.

ب: "منابع بانک" که عمدتاً از سپرده های قرض الحسنه تشکیل می شود و در مصارف معینه مذکور در آئین نامه و دستورالعمل ذریبط مورد استفاده قرار می گیرد.

نکته شایان توجه در مورد سپرده های سرمایه گذاری این است که چنانچه جمع کل تسهیلات اعطایی (موضوع تبصره ماده ۳ قانون) از مجموع اینگونه سپرده ها (منهای سپرده های قانونی مربوط به آن) بیشتر باشد سود حاصل از منافع موضوع این ماده متناسباً بین بانک و سپرده گذاران تقسیم خواهد شد. در غیر این صورت، یعنی چنانچه مجموع تسهیلات اعطایی بانکها برای این امور، از مجموع این قبیل سپرده ها کمتر باشد، تمامی منافع موضوع این ماده بین سپرده گذاران سرمایه گذاری تقسیم خواهد گردید (موضوع ماده ۱۱ آیین نامه مربوط به تجهیز منابع پولی).

۳- از نظر تفکیک و شیوه عمل، هر دو نظام نقش « واسطه و جوه » را بین بانک و مشتریانش ایفا می کنند. این شیوه عمل، در عین حال که به عنوان یکی از وجوه تشابه به دو نظام مورد بحث تلقی می گردد و لذا توجه بدین نکته اساسی ضروری است که در بانکداری اسلامی بر خلاف نظام بانکداری ربوی، تسهیلات اعطایی از محل سپرده های سرمایه گذاری به گونه ای با « فرایند انتقال مالکیت » همراه است. بدین مفهوم که بانک اسلامی، ابتدا از طریق تهیه و تدارک کالا، لوازم و وسایل مورد نیاز متقاضی، مالکیت آنها را در اختیار می گیرد و سپس در مراحل و مقاطع مختلف، بسته به ماهیت حقوقی عقود مورد استفاده مالکیت موارد تهیه شده توسط بانک، به متقاضی (مشتری) منتقل می گردد. این فرایند که از جمله ویژگی های بانکداری اسلامی به شمار می رود، به « فرایند انتقال مالکیت » تعبیر می شود.

۴- بر این اساس، در تغییر نظام بانکداری ربوی به بانکداری اسلامی، ضمن حذف ربا به عنوان جزو جدانشدنی و امها و اعتبارات اعطایی در نظام ربوی، ترتیبات مناسب دیگری پیش بینی شده است که ضمن تحقق سود حاصل از مشارکت عادلانه نیروی کار و سرمایه، در رفع نیازهای مالی متقاضیان در بخش های تولیدی، بازرگانی و خدماتی می تواند مفید فایده قرار گیرد.

۵- پیش بینی ابزارهای جدید سیاست پولی، از جمله وجوه تمایز دیگری است که در مقایسه دو نظام مذکور می توان مورد بحث قرار داد. نیاز به یادآوری نیست که با حذف ربا (بهره) یکی از مهمترین ابزار کلاسیک سیاست پولی از حیثه اختیارات مقامات پولی، متناسباً تغییرات مشابهی در نرخ بهره متداول به طور کلی و نرخ بهره بانکی به طور خاص ایجاد می نماید. با حذف ربا (بهره) از تمامی عملیات بانک ربوی، یکی از اساسی ترین ابزار سیاست پولی خارج و در عوض، ابزارهای جدید مانند « حداقل سود (بازدهی) مورد انتظار » نسبت سهم « سود » و « سود متعارف » جایگزین آن شده است که به تشریح و تحلیل هر یک از آنها، در بحث مربوط اشاره شده است.

کالبد شناسی ربا:

در این بخش قصد داریم تحقیقی نسبتاً جامع پیرامون ربا به عمل آوریم. در واقع سوال اساسی این است که ربا چیست؟ و چرا در کلام الله مجید در مقایسه با سایر محرّمات از همه سنگین تر و آلوده تر است و به مثابه اعلان جنگ به ایزد منان و پیامبر گرامی اسلام تلقی گردیده است. بدین منظور، بحث را با واژه شناسی، تعریف، انواع، مستندات ربا آغاز کرده و سپس وجوه اساسی تمایز ربا (بهره) را مورد بحث قرار داده و در پایان مروری بر تحلیل ربا از ابعاد فقهی و اقتصادی خواهیم داشت.

واژه شناسی:

ربا (ربوا) در لغت به معنی زیادی و افزایش و به معنای نمو و رشد نیز آمده است. در صدر اسلام، این واژه برای نشان دادن مبلغ اضافی که از طرف بدهکار در مهلتی مقرر می بایست به بستانکار پرداخت می شد، به کار می رفت و این همان است که امروزه از آن به بهره بانکی تعبیر می گردد.

انواع معاملات ربوی در صدر اسلام و زمان نزول قرآن کریم که اعراب آن را ربا می نامیدند بدین شرح بود:

الف: شخصی، شیء معینی را به دیگری می فروخت، بدین شرط که خریدار از عهده پرداخت ثمن معامله در زمان تعیین شده بر نمی آید، مهلت دیگری به او داده می شد مشروط بر اینکه مبلغی اضافی بر آن را بپردازد.

ب: شخصی، مبلغ معینی را به دیگری وام داده با این شرط که وام گیرنده پس از انقضاء زمان باز پرداخت وام، علاوه بر اصل، مبلغی اضافی به نام ربا به وام دهنده بپردازد.

ج: بستانکارو بدهکار در مورد نرخ ثابت ربا در زمانی معلوم توافق می نمودند. اگر بدهکار در مدت تعیین شده از عهده باز پرداخت وام بر نمی آمد، می بایست برای مدت اضافی، ربای دیگری، افزون بر نرخ ربای تعیین شده قبلی بپردازد. آیات قرآن کریم، در چهار سوره مرتبط با موضوع روشن می سازد که افزایش بر اصل ربا نامیده می شود. اما مطمئناً، هر نوع افزایش به مفهوم ربا نیست. افزایشی که در کتاب آسمانی حرام اعلام شده است، نوع خاصی از افزایش است که به اجتماع شرایط مقرر، از آن به عنوان ربا تعبیر می شود.

تعریف:

ساده ترین تعریف، و در عین حال تعریفی جامع و مانع از ربا هرگونه زیادتی بر دین واقعی است چنانچه از قبل شرط و تعیین شده باشد.

عناصر تشکیل دهنده این تعریف، در یک ارتباط مجموعه ای و به اصطلاح ارگانیک عبارتند از:

الف: استقرار دین واقعی: مفهوم آن این است که مالکیت دین بر اساس رابطه حقوقی داین - مدیون، از مقرض (داین) به مقرض (مدیون) منتقل می شود و این در صورتی است که داین مستقل از مدیون باشد.

ب: استقلال داین از مدیون: مفهوم آن این است که داین و مدیون کاملاً مستقل از یکدیگر باشند. در غیر این صورت، هر چند از دیدگاه کلاسیک استقراض، صورت می پذیرد، لکن از دیدگاه شرعی - حقوقی رابطه داین - مدیون به وجود نمی آید، به عبارت دیگر، به مفهوم شرعی - حقوقی، رابطه داین - مدیون، ماهیتاً تحقق نمی پذیرد. به عنوان مثال، اعطای وام توسط یک شعبه موسسه بازرگانی متعلق به یک شخص، به شعبه دیگر همان موسسه، استقراض شعبه یک بانک از شعبه دیگر همان بانک از مصادیق بارز جدانبودن داین از مدیون است. به بیان دیگر، در اینگونه موارد، استقراض تنها به مفهوم نقل و انتقال وجوه در درون دو موسسه متعلق به یک شخصیت حقوقی صورت پذیرد.

در تجربه کشورمان، نقل و انتقال وجوه درون بانکی از جمله مستثنیات ربا و از نظر کاربردی، مثال بارز استفاده از این ویژگی است.

ج: شرط دریافت زیادتی: شرط دریافت زیادتی نیز از عناصر اصلی تشکیل دهنده رباست. مفهوم آن این است که اگر شرطی برای دریافت زیادتی نشده باشد، به عبارت دیگر، مدیون با رضایت و خارج از مفاد قرارداد، رقمی را به صورت زیادتی بر اصل دین بپردازد علاوه بر اینکه این عمل از لحاظ شرعی مستحسن است، مبلغ زیادتی به عنوان ربای تلقی نمی گردد.

ماهیت:

در قرآن کریم و به تبع آن در شریعت اسلام، اخذ ربا قاطعانه تحریم گردیده است و احکام و فرامین الهی هیچ گونه تردیدی را در این زمینه برجای نمی گذارد. سایر ادیان الهی نیز، معاملات مبتنی بر ربا را منع می نماید.

در کتاب آسمانی منسوب به حضرت موسی (ع) ربا قاطعانه نهی گردیده است در بند بیست و سوم از سفر مهاجرت آمده است: اگر به هر یک از امت فقیر من پول قرض دهی، نباید نسبت به او حالت طلبکارانه (رباخواری) داشته باشی و نباید از او بهره (ربا) مطالبه کنی. در بند بیست و سوم از سفر تنبیه نیز آمده است: نباید به انگیزه بهره (ربا) به برادرت قرض دهی، اعم از اینکه بهره (ربا) بر پول باشد، یا بر مایحتاج و مواد غذایی و یا هر چیز دیگر که به منظور بهره (ربا) قرض داده می شود.

انجیل، کتاب دینی مسیحیان نیز، از زبان حضرت مسیح (ع) اعطای وام به دیگران حتی دشمنان را بدون مطالبه هرگونه سودی توصیه نموده است. به عنوان نمونه در باب ۶ از بند ۲۶ انجیل لوقا آمده است: دشمنان خود را هم محبت نمایند و احسان کنید و بدون امید عوض قرض دهید، زیرا اجر شما عظیم خواهد بود. و اما شریعت اسلام، به عنوان یک نظام کامل و در برگیرنده تمامی جواب اقتصادی و اجتماعی، با نظام ربا خوارانه برخوردی مستقیم و شدید دارد. از دیدگاه اسلام، ماهیت معاملات مبتنی بر ربا به گونه ای است که بر وجدان آدمی، رفتار او نسبت به هموعانش تأثیری شگرف و عمیق بر جای می گذارد. ربای خوار از مطلوبیتی که دیگران با کار و کوشش خود ایجاد می کنند تغذیه می نمایند و بدین گونه، ربا وسیله ای برای تمرکز و تداول ثروت و تکثیر قدرت اقتصادی گردیده

وبا اشاعه آن در جامعه نابرابری های اقتصادی واجتماعی شدید می شود که با منطق عدل وقسط قابل توجیه نمی باشد. در مقابل ربا، اسلام ارزش فراوانی برای کاروداد و ستم مشروع قائل شده است و آن را حلال اعلام می کند زیرا در امر تولید و توزیع، کار و مهارت مورد بهره برداری قرار گرفته و طرفین معامله با مبادله ارزشهای برابر که عاری از استثمار دیگری می باشد، زمینه ی حرکات چرخهای اقتصادی جامعه را بیش از پیش فراهم می آورند. بدین گونه در اسلام، رابطه بین کار و سرمایه بر اساس مشارکت عادلانه دو عامل سود و زیان حاصله از مشارکت مذکور از اهمیت خاصی برخوردار می باشد و پرداخت سود از پیش تعیین شده و به عبارت دیگر ربا مؤکداً منع شده است. انواع ربایی که قبل از اسلام رایج بودو آیاتی در حرام بودن آن نازل شد عمدتاً و مشخصاً ربا نسیه یا به اصطلاح امروز ربا قرضی را متضمن بود. حدیث منسوب به پیامبر گرامی اسلام لاربا الا فی النسیه (ربایی نیست مگر در ربای نسیه) ناظر بر این نوع ربا است: ربای موسوم و متداول زمان جاهلیت که در قرآن کریم شدیداً از آن منع شده است. نوع دیگر ربایی بود که در مبادله و کالا هم نوع و هم جنس با زیاده تحقق می یافت. این نوع ربا، ربا فضل «و به اصطلاح امروز، ربا معاملی» نامیده می شد. «در ربای معاملی، جنس به مثل خودش ولی با زیاده خرید و فروش می شود، اگر جنس با برابر خودش معامله شود جایز است ولی با زیاده اگر معامله شود، این البته قرض نیست، بیع و معامله است ولی معامله ربوی است و جایز نیست، حرام است. مستند منع ربای معاملی احادیثی است که منسوب به پیامبر گرامی اسلام از جمله حدیثی که در آن اخذ زیادتی حاصل از مبادله کالاهای هم نوع و هم جنس: طلا با طلا، نقره با نقره، گندم با گندم، جو با جو، و نظایر آن منع شده است و بنابر مضمون حدیث هر کس چیزی بر آن بیفزاید یا طلب افزایش کند، هر دو مرتکب ربا گردیده اند. در نتیجه از دیدگاه فقهی، دو حالت در مبادله کالاها با یکدیگر وجود دارد:

نخست اینکه اشیاء مورد مبادله از یک جنس هستند: طلا با طلا، نقره با نقره، و نظایر آن. جواز مبادله این کالاها این است که دارای یک کیفیت باشند و در جا به معامله در آیند. در موردی که معامله به صورت نسیه است یا در حالتی که مقدار اشیاء مورد مبادله با هم فرق دارد، معامله غیر مجاز و غیر مشروع است. دوم اینکه کالاهای مورد مبادله با هم متفاوت باشد. مثلاً طلا با نقره و یا گندم با جو معاوضه شوند. این معاملات در صورتی مجاز است که معامله در جا انجام گیرد. در غیر این صورت، معامله ربوی است.

مستندات:

چنانچه اشاره شد، در قرآن کریم، اخذ ربا مؤکداً تحریم گردیده است و سایر ادیان الهی نیز، معاملات مبتنی بر ربا را منع می نمایند. در قرآن کریم، مسائل واحکام مربوط به ربا به ترتیب در چهار سوره مبارکه روم (آیه ۳۹) بقره آیات ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۸، ۲۷۹ (آل عمران) (آیه ۳۰) و نساء (آیه ۱۶) آمده است. اسلام از بدو ظهور، رباخواری را که در آن زمان رایج بود منع نمود و این برخورد با نزول آیه شریفه ۳۹ سوره روم که از جمله سوره های مکی است با تقبیح و مذمت ربا و تشویق و ترغیب زکات شروع می شود: و آن سودی است که شما به رسم ربا دادید که بر اموال مردم بیفزاید نزد خدا هرگز نیفزاید (بلکه محو و نابود شود) و آن زکاتی که (بی ریب و ریا) از روی شوق و اخلاص به خدا، به فقیران دادید ثوابش چندین برابر شود و همین زکات دهندگان هستند که دارایی خود افزون کنند. روایات و احادیث نیز بر تحریم ربا و ارزش کار و تشویق خیرات دلالت دارند. از حضرت رسول اکرم (ص) نقل شده است: خداوند ربا و رباخوار را با نویسنده و شاهد معامله ربا اگر واقفند لعنت کند. و همچنین نقل شده است که: ربا اگر مال را بسیار کند، سرانجام آن به کمی (کاستی) است. از مولای متقیان علی علیه السلام نقل شده است: روایتی است از رسول خدا (ص) به امیر المومنین علی (ع): مردم به زودی مفتول مال دنیا شده و با وجود این بر خدای خود منت گذارند که دین او را پذیرفته اند، رحمت خدا را آرزومند و از خشم و صولت او خود را در امان دانند، حرام خدا را با پرده پوشی های دروغین و افکار نابجا روا شمرند، شراب را به نام نبیذ، رشوه را هدیه و ربا را به نام بیع حلال و مشروع دانند. هدف از استقرار قسط اسلامی محو روابط استثماری در جامعه به هر شکل می باشد و چون (ربا) زیاده ای است که از طریق استثمار به دست می آید از دیدگاه شریعت مقدس اسلام مطرود بوده و حرام شمرده می شود.

وجوه تمایز ربا(بهره)سود:

در ربا قرض دهنده بدون نظر قرض گیرنده نرخ بهره سود خود را تعیین و قرض گیرنده موظف به قبول آن می باشد و از ابتدا بدهکار می باشد ولی در سود ابتدا قرض گیرنده میزان سود قابل پیش بینی خود را اعلام و سپس قرض دهنده با بررسی آن و قبول معامله و نسبت تقسیم سود را با توافق طرفین تعیین می نماید.

در ربا از ابتدا قرض گیرنده ملزم به پرداخت اصل سود می باشد ولی در سود از ابتدا ملزم به پرداخت اصل بوده و در صورت تحقق سود به میزان سهم قرض دهنده از بابت سود ملزم به پرداخت می باشد.

در ربا بازدهی حاصل از دارایی های نقدی فقط مورد توجه قرض دهنده است. و در سود عوامل مختلف یک کار (تولید-بازرگانی-خدمات) در بدست آوردن بازدهی موثرند به مانند سرمایه؛ مواد اولیه، ماشین آلات محل، پروانه و ... در سود یکی از عوامل تأمین و به نسبت آن سود می برند.

تحریم ربا از بعد از اقتصادی:

بهره عامل محرکه اقتصاد سرمایه داری است. به بیان دیگر، اقتصاد سرمایه داری بریک نظام مالی که خودمتشکل از شبکه عظیمی از بانکها و سازمانها و موسسات پولی و مالی می باشد استوار است چنین نظام بانکداری از یک طرف پاداشها و تسهیلاتی برای پس انداز کنندگان فراهم می آورد و از طرف دیگر منابع فراوانی برای تأمین سرمایه مورد نیاز وام گیرندگان عرضه می دارد. پس انداز کنندگان یک نرخ بهره به عنوان پاداش پس انداز خود یا پاداش انصراف از پول نقد خود دریافت می دارند، و وام گیرندگان نرخ بهره دیگری به عنوان قیمت یا هزینه بابت مصرف منابع جدید پرداخت می کنند تفاوت، این دو نرخ چیزی است که واسطه های پولی در قبال وقت و کار خود به دست می آورند. بدین ترتیب آنچه تمامی ماشین نظام مالی را به جریان می اندازد بهره است و اگر بهره را از این بازار حذف نماییم، کل نظام یکباره فرو می ریزد. از لحاظ اقتصاد سرمایه داری، در بررسی پول، ابتدا تعریف و ماهیت پول مطرح است. در این خصوص سه نقش برای پول قائل شده اند ۱- پول وسیله مبادله است ۲- پول مقیاس یا واحد ارزش است ۳- پول وسیله پس انداز و ذخیره ارزش است. اما نظریات بهره در اقتصاد سرمایه داری تحت سه عنوان قابل طرح است:

۱- نظریه کلاسیک ها (نظریه واقعی بهره)

۲- نظریه نئوکلاسیک ها (نظریه وجوه قابل استقراض)

۳- نظریه کینزین ها (نظریه رجحان نقدینگی)

نظریه کلاسیک ها (نظریه واقعی بهره):

به نظر کلاسیک ها، بهره قیمت یا پاداشی است برای پس انداز نرخ آن نیز بستگی دارد به نرخ بازدهی سرمایه. طبق این نظریه، پس انداز تابعی از نرخ بهره است. در واقع کسی که پس انداز می کند، عدم مطلوبیتی را می پذیرد که این عدم مطلوبیت را نرخ بهره جبران می نماید. در این رابطه، هر چه نرخ بهره پایین تر باشد، صاحبان در آمد میزان کمتری را پس انداز می کنند و هر چه بهره بالا رود مقدار بیشتری را پس انداز می نمایند و به بازار عرضه می دارند. از سوی دیگر تقاضای پول برای سرمایه گذاری نیز تابع نرخ بهره است. بدین ترتیب که در صورت افزایش نرخ بهره، تقاضای پول جهت سرمایه گذاری پایین می آید و در صورت کاهش نرخ بهره تقاضای پول برای سرمایه گذاری بالا می رود. در تحقق این امر، بازده سرمایه و به بیان دیگر بهره وری جهت سرمایه گذاری افزایش می یابد و چنانچه بازده سرمایه کمتر از نرخ بهره یا برابر آن باشد، سرمایه گذاری جدید انجام

نمی‌گیرد و تقاضا برای پول جهت سرمایه‌گذاری وجود نخواهد داشت. از آنجا که نظریه مذکور، نرخ بهره را با توجه به عوامل واقعی - غیر پولی - مانند: خودداری از مصرف کنونی، انتظار و رجحان مصرف آتی و بازدهی (بهره‌وری) سرمایه تعیین می‌نماید، به نام نظریه واقعی بهره نیز مرسوم است.

نظریه نئوکلاسیک‌ها (نظریه وجوه قابل استقراض):

طبق این نظریه علاوه بر عوامل واقعی - غیر پولی، عوامل و نیروهایی که اساساً منشا پولی دارند مانند وجوه کنترل شده، اعتبارت اعطایی، وام‌ها مصرفی و همچنین سایر تقاضاهای سرمایه‌گذاری بر عرضه و تقاضای پول و در تعیین نرخ بهره دخالت می‌نمایند. این نظریه در عین حال که اهمیت سایر عوامل را در تعیین نرخ بهره نفی می‌نماید اساساً به عنوان نظریه پولی بهره تلقی می‌شود. همانطور که ملاحظه گردید، کل وجوه قابل استقراض را پایه ارائه نظریه خود قرار می‌دهد.

نظریه کینزین‌ها (نظریه رجحان نقدینگی):

بر اساس این نظریه سه نوع تقاضا و به بیان دیگر سه نوع انگیزه برای پول نقد وجود دارد:

(۱) تقاضای پول نقد برای انجام معامله (۲) تقاضای احتیاطی پول که هر شخص بر حسب سطح زندگی خود می‌تواند داشته باشد و این دو نوع تقاضا در مجموع تقاضای مبادلاتی نامیده می‌شود و تابعی از سطح درآمد هستند. نوع سوم تقاضای پول تقاضای سوداگرانه است. این تقاضا مربوط به شرایط و اوضاع و احوال جاری و یا پیش‌بینی تحولات آتی، کم‌وزیاد می‌شود. بدین ترتیب، حسب رجحانی که این افراد برای نقدینگی قائل اند تقاضای پول و بالتبع نرخ بهره تعیین می‌شود. کینز معتقد است که بهره قیمتی است که به نقدینگی پرداخت شود نه خودداری از مصرف، انتظار یا رجحان زمانی - بدین گونه، نظریه کینز، صرفاً یک نظریه پولی است و با این نگرش، نظریه او به نام نظریه «رجحان نقدینگی بهره» موسوم است.

برخورد اقتصاددانان اسلامی با بهره: از دیدگاه اقتصاددانان اسلامی، نظریات بهره در واقع کوششی است در توجیه فلسفه وجودی پدیده‌ای که هسته مرکزی اقتصاد سرمایه‌داری را تشکیل می‌دهد و بنابراین، به هیچ یک از آنها، به مفهوم علمی کلمه «نظریه» اطلاق نمی‌توان کرد.

نقد نظریه واقعی بهره (نظریه کلاسیک‌ها):

بهره به عنوان پاداش به پس‌انداز: به نظر اقتصاددانان اسلامی، این معنا که بهره پاداش به پس‌انداز است، توجیه منطقی ندارد. زیرا چنین توجیهی در صورت سرمایه‌گذاری پس‌انداز برای ایجاد سرمایه و ثروت اضافی مصداق می‌یابد، حال آنکه پس‌انداز هر فرد می‌تواند کنز شده یا صرف خرید یک دارایی گردد بدون اینکه همزمان، سبب سرمایه‌گذاری جدیدی گردد و از این رو، صرف خودداری از مصرف نباید فرد را مشمول دریافت پاداش نماید.

بهره در آزاء بهره‌وری سرمایه:

به نظر اقتصاددانان اسلامی، این بیان که بهره، قیمت و یا بازده سرمایه است نیز قابل توجیه نمی‌باشد. به اعتقاد این اقتصاددانان، بهره‌وری سرمایه، البته به صورت یک عامل در تعیین بهره دخالت دارد ولی این بهره‌وری است که به پول تعلق می‌گیرد و نه بهره. بنابراین، بین نقش پول به عنوان بهای استفاده از پول و نقش پول به عنوان بازده سرمایه باید قائل به تفکیک گردید. به عقیده اقتصاددانان اسلامی، یکی از اشتباهات نظریه جدید اقتصادی در این است که بهره را با قیمت یا بازده سرمایه مترادف می‌داند.

حالیکه، پول، سرمایه و حتی با آنچه نماینگر سرمایه است تفاوت دارد و تنها به مفهوم سرمایه بالقوه قابل توجیه است، زیرا برای تبدیل سرمایه بالقوه به سرمایه بالفعل، خدمات کار فرما مورد نیاز است و وام دهنده پول در این تغییر و تبدیل سهمی ندارد.

آشنایی با عقد قرض الحسنه

مقدمه:

برجسته ترین مشخصه نظام بانکداری بدون ربا اعطای قرض الحسنه با الهام از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می باشد، ابزاری که هدف غایی آن در تامین نیازهای ضروری و عمومی افراد جامعه بدون انتظار و دریافت سود خلاصه می شود، در واقع اعطای قرض الحسنه می تواند برای آن دسته از افراد جامعه که بضاعت کافی برای تامین نیازهای عمومی و ضروری خود ندارند، قدرت مالی مورد انتظار را ایجاد نماید.

قرض الحسنه از دیدگاه قرآن و روایات

مبانی قرآنی قرض :

فقیهان آیات زیر را بیانگر مشروعیت قرض دانسته اند: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضِعَّهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَ يَبْسُطُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ». «کیست که خدا را وام (یعنی قرض الحسنه) دهد تا خدا بر او به چندین برابر بیفزاید؟ و خداست که گیرد و می دهد و خلق همه به سوی او بازمی گردند.» «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضِعَّهُ لَهُ وَ لَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ». «آن کیست که به خدا قرض نیکو دهد (یعنی قرض الحسنه و صدقه و احسان به فقیران کند) تا خدا بر او چندین برابر گرداند و پاداشی با لطف و کرامت (نامتناهی) او را عطا نماید.» «إِنْ تُقِلُّوا لِلَّهِ قَرْضًا حَسَنًا يَضِعْهُ لَكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ». «اگر به خدا (یعنی بندگان محتاج خدا) قرض نیکو (یعنی قرض الحسنه یا صدقه) دهید خدا برای شما چندین برابر گرداند و هم از گناه شما درگذرد و خدا بر شکر و احسان خلق، نیکو پاداش دهنده است و بر گناهشان بسیار بردبار است.» «... وَ أَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا...». «... و به خدا قرض نیکو دهید (یعنی برای خدا به محتاجان احسان کنید و قرض الحسنه دهید).»

مبانی روایی قرض:

در روایاتی که از امامان پاک علیهم السلام بر جای مانده، قرض دادن، کار بسیار مثبتی ارزیابی شده است؛ هر چند که از قرض گرفتن - حتی الامکان - منع شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمودند: «کسی که به برادر مسلمان خود قرض دهد در برابر هر درمی که قرض داده به اندازه کوه های احد، رضوان و سینه پاداش خواهد داشت و اگر برای وصول طلب خود با بدهکار مدارا کند از پل صراط همانند برق جهنده، بدون حساب و عذاب عبور خواهد کرد.» امام علی علیه السلام در وصیتی به امام حسن علیه السلام فرمودند: «غنیمت بدان کسی را که در زمان توانگری از تو قرض می خواهد تا در روز تنگدستی ات آن را به تو باز پس دهد. امام صادق علیه السلام فرمودند: «هیچ مسلمانی نیست که به مسلمان دیگری به خاطر خدا قرض دهد جز آن که هر روز خداوند ثواب صدقه را به حساب او به شمار آورد، تا زمانی که بدهکار، مالی را که از او قرض گرفته باز پس دهد.» از این روایت می توان استفاده کرد که قرض دهنده بدون این که مالی را از کف دهد از تمام آثار و برکات صدقه بهره مند می گردد و تا زمانی که مدیون دینش را به او ادا نکرده هر روز معادل مالی که قرض داده گویا صدقه می دهد! رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمودند: «هر

کس به مؤمنی وام دهد و منتظر بماند تا وام‌گیرنده از عهده پرداختن وام برآید مالش در زمره زکات است و درود فرشتگان - تا زمانی که وام‌گیرنده قرضش را ادا کند - نثار اوست.» «کسی که برادر مسلمان و نیازمندش از او درخواست قرض کند و با این که توانایی دارد به او قرض ندهد خداوند او را از شمیم بهشت محروم گرداند.» از آن جا که اسلام مخالف هرگونه گداپروزی است و پیامبر رحمتش صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بر دست کارگری که با کد یمین و عرق جبین به تأمین معیشت خویش می‌پردازد، بوسه می‌زند، با مرور روایاتی که درباره قرض و صدقه آمده است برتری قرض از صدقه کاملاً آشکار می‌شود. مضمون برخی از آن روایات را مرور می‌کنیم. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «شبی که به معراج رفتم بر در بهشت دیدم که نوشته شده بود: صدقه ده برابر و قرض، هیچده برابر پاداش دارد! به جبرئیل گفتم چرا قرض‌الحسنه برتر از صدقه است؟ گفت: چون قرض‌گیرنده همیشه به خاطر نیازش قرض می‌کند ولی سائل درخواست کمک می‌کند هر چند بی‌نیاز باشد.» در فقه‌الرضا به نقل از امام رضا علیه‌السلام نقل شده است که حضرت فرمود: «پاداش وام دادن هیچده برابر بیش از صدقه است؛ زیرا با فراهم شدن شرایط استقراض، شخص ناگزیر به گرفتن صدقه نمی‌شود.» پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «اگر هزار درهم را دو بار قرض دهم بیشتر دوست دارم تا این که آن را یک بار تصدق دهم.» امام صادق علیه‌السلام فرمودند: «اگر مالی را قرض دهم پیش من محبوب‌تر است تا همانند آن را صلح دهم.» رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «هیچ مسلمانی نیست که به مسلمانی یک بار قرض دهد جز این که گویی آن مال را دو بار صدقه داده است.» «هر قرضی (افزون بر پاداش‌های زیادی که دارد (در حکم) صدقه است.»

نکوهش استقراض و کوتاهی در پرداختن آن

با این که در روایات به افراد متمکن توصیه و تأکید شده که به افراد نیازمند و گرفتار که ناچار به استقراض می‌شوند، وام پرداخت کنند ولی مضمون پاره‌ای از روایات حاکی از نکوهش قرض گرفتن است و آن را پدیده‌ای منفی می‌شمارد: رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «از وام خواستن (و بدهی داشتن) حذر کنید که آن غم شب و ذلت روز است.» «از کفر و بدهی به خدا پناه می‌برم! گفته شد: ای پیام‌آور خدا! آیا بدهی با کفر معادل است؟! فرمود: آری.» «هیچ دردی همچون درد چشم و هیچ اندوهی چون اندوه بدهی داشتن نیست.» از امام باقر علیه‌السلام نقل شده است که فرمود: «شهادت در راه خدا کفاره و پوشاننده هر گناهی است جز دین که در آن هیچ کفاره‌ای نیست جز پرداختن آن، یا این که صاحبش آن را قضا و تدارک کند، یا این که طلب‌کار و صاحب حق از آن درگذرد.» نقل شده که معاویه بن وهب از امام صادق علیه‌السلام پرسید به ما رسیده که مردی از انصار را مرگ در رسید که دینی بر عهده داشت؛ از این رو پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بر (جنزه) او نماز نگذارد و به حاضران فرمود: بر این دوستان نماز نگذارید تا دین او پرداخت شود. امام علیه‌السلام در توضیح این روایت فرمود: «پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بدان جهت این کار را انجام داد تا مردم مسأله دین را سبک‌نشانند.» امام صادق علیه‌السلام فرمودند: «از دین بکاهید که در کاستن دین فزونی عمر است.» «دزدان سه گونه‌اند: کسی که زکات نپردازد، کسی که مهر زنان را حلال شمارد، و کسی که قرض کند و نیت پرداختن آن را نداشته باشد.» رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «هر که قادر باشد بر ادای صاحب حقی؛ ولی با این وجود او را معطل کند (کوتاهی کرده و امروز و فردا کند) گناه هر روز او (که معطل می‌کند و تأخیر روا می‌دارد) گناه و خطای باجستان است.» رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «از قرض گرفتن پرهیز کنید که ننگ دین است» «تأخیر انداختن غنی (از پرداخت به موقع بدهی خود) ستم به حساب می‌آید.»

مبانی فقهی قرض:

قرض در لغت

قرض در اصل به معنی قطع کردن و بریدن است. از این رو عرب نیز مقرض را نوعی قیچی برنده و تیز می‌نامد. استعمال این فقط در وام بدون بهره، از این روست که انسان زمانی دست به چنین کاری می‌زند که هیچ دلبستگی به مال و ثروتش نداشته باشد و

کاملاً از آنها بریده و جدا شده باشد. به همین علت هر کس توفیق چنین کار پسندیده ای را نخواهد داشت. پس بنابراین در معنای لغوی قرض هرگاه گفته شود فردی به فرد دیگر قرض داده است یعنی مالی را که او می‌طلبد از خود جدا نموده و به او عطا کند.

قرض در اصطلاح فقهی

قرض در اینجا بدان معناست که کسی مال خود را به دیگری تملیک کند، البته بدین صورت که قرض گیرنده نسبت به ادای خود آن مال یا مثل آن و یا قیمت آن ضامن شود و تعهد نماید. (امام خمینی ره) در تحریرالوسیله در تعریف قرض می‌نویسد: هو تملیک مال لآخر بالضمان بان یکون علی عهدته ادائه بنفسه او بمثله او قیمته (یعنی تملیک مالی به دیگری با ضامن کردن قرض گیرنده به اینکه این مال قرض داده شده بر عهده ی قرض گیرنده است و واجب است ادای آن در موعد خودش، اگر خودش مجبور باشد باید عین آن را بپردازد و اگر تلف شود باید مثل آن را تدارک کند. اگر از قبیل مثلیات باشد و یا قیمت آن را بپردازد اگر از قیمیات باشد به هر حال این مسئله در قرض مسلم است که قرض دهنده از همان زمان قرض دادن به دیگری آن را مالک نیست.

فرق "قرض" و "قرض الحسنه"

شاید بسیاری بین قرض و قرض الحسنه تفاوتی را قائل نباشند و هر دو را به یک معنا لحاظ کنند اما در بینش اسلامی دارای تفاوتی مخصوص است که بدان اشاره می‌نمائیم. در قرض آنچه مطرح شده این است که از عقود معاملاتی و دارای احکامی است و با شرط بدون ربا بودن مورد امضای شارع قرار گرفته و عقلاً نیز بدان پای بند هستند. اما "قرض الحسنه" نوعی رفتار است که زیر مجموعه قرض قرار گرفته است بدین معنی که از جهت فقهی و حقوقی تحت عقد قرض بیان می‌شود اما از نظر محقق شدن، شروط خاصی را داراست که آن را از موارد قرض جدا می‌سازد از قبیل ناپسند بودن قرض گرفتن در نیازهای غیر ضروری.

تعریف فقها از قرض

طبق نظر مشهور فقهای شیعه قرض، عقد است و نظریه اباحه تصرف بودن قرض، طرفدار چندانی ندارد.

اوصاف عقد قرض

با توجه به تعریف قرض، اوصاف عقد قرض عبارتند از:

۱. قرض عقدی تملیکی است، زیرا پس از توافق دو طرف، موضوع قرض با قبض، به تملیک مقترض در می‌آید.
۲. قرض عقدی معوض است، به این معنا که در ازاء انتقال ملکیت موضوع قرض، مقترض، باید مثل یا قیمت آن را به مقرض بدهد.
۳. قرض عقدی لازم است، به این معنا که وام دهنده نمی‌تواند عقد را فسخ کرده و آنچه را تملیک کرده پس بگیرد. شایان ذکر است، تعهد وام گیرنده در پرداختن مثل یا قیمت مال قرض شده، حال است و مقرض هر زمان که بخواهد می‌تواند مثل یا قیمت را مطالبه کند و مقترض هم هر زمان خواست می‌تواند مثل یا قیمت را رد کند. لذا برخی از فقها و حقوقدانان از جهت زمان مطالبه یا اداء، عقد قرض را جایز دانسته‌اند. توضیح بیشتر این بحث خواهد آمد.

حکم قرض

وام گرفتن، بدون احتیاج مکروه است و با داشتن نیاز، کراهت آن سبک می‌شود و هر اندازه نیاز کمتر باشد کراهت آن بیشتر و هر چه نیاز شدیدتر باشد کراهت آن سبک تر می‌شود تا این که به کلی از بین می‌رود، گاهی قرض کردن واجب می‌شود و آن در صورتی است که امر واجبی به آن بستگی داشته باشد مانند حفظ جان و ناموس و مانند آن و کسی که چیزی ندارد تا با آن قرضش

را اداء کند و اطمینان ندارد که در آینده هم چیزی داشته باشد، احتیاط این است که قرض نگیرد مگر ضرورت ایجاب کند و یا قرض دهنده با آگاهی از احوال مالی او قبول کند که به او قرض دهد.

کراهت یا وجوب استقراض در صورتی است که انسان توان بازپرداخت آن را داشته باشد، اما در صورت عدم توان بهتر این است که صدقه بپذیرد و استقراض نکند. حتی بعضی از فقها در صورت عجز از وفا، اقتراض را حرام دانسته‌اند، اما صاحب جواهر با رد این قول، روایاتی را در تأیید جواز قرض در فرض مذکور آورده است.

آیت الله گلپایگانی: احتیاط برای کسی که چیزی ندارد تا قرض خود را بدهد و انتظار به دست آوردن چیزی که با آن دین خود را ادا کند، هم ندارد قرض ننمودن است مگر در موقع ضرورت و اگر با این حال بخواهد قرض کند احتیاط این است که حال خود را به کسی که می‌خواهد از او قرض کند اعلام نماید.

ارکان قرض

قرض عقدی است که نیاز به ایجاب و قبول دارد. ایجاب با گفتن اقرضتک یعنی قرض دادم به تو و یا هر لفظی که این معنا را برساند و قبولی که رضایت قرض گیرنده را برساند صورت می‌پذیرد. بنابراین عربی بودن در آن معتبر نیست بلکه با هر زبانی که رضایت طرفین را بر عقد قرض برساند منعقد می‌شود. همچنین معاطات در قرض جاری می‌شود به این معنا که قرض به صورت دادن عین از سوی مقرض و قبض آن توسط مقترض صحیح می‌باشد. طرفین عقد قرض (مقرض و مقترض) باید شرایط عمومی انعقاد عقد را اعم از بلوغ، عقل، قصد، اختیار و غیر آن (نظیر مالک عین بودن قرض دهنده) دارا باشند.

اهلیت طرفین

در عقد قرض، قرض دهنده را مقرض و قرض گیرنده را مقترض می‌گویند. با توجه به عقد بودن قرض، مقرض و مقترض باید دارای شرایط اساسی طرفین عقود باشند و از این جهت مشمول قواعد عمومی معاملات هستند. با وجود این چون وام دادن بی مورد، اموال محجور را در معرض خطر قرار می‌دهد و وام گرفتن نابجا او را به نیستی می‌کشاند برای قییم و ولی محدودیتهایی مقرر شده است. صاحب الدروس می‌نویسد: «شرایط طرفین عقد قرض همان شرایط طرفین بیع است... ولی می‌توان مال طفل را عند المصلحه قرض داد البته اگر خوف تلف مال باشد با اخذ رهن یا غیر آن قرض دهد و قبض ولی مانند قبض طفل است.»

شرایط قرض

بنابر احتیاط، معتبر است که موضوع قرض، عین مملوک باشد؛ بنابراین قرض دادن دین و منفعت و آنچه که تملک آن صحیح نیست مانند شراب و خوک، صحیح نمی‌باشد. قرض دادن مال کلی به این صورت که عقد قرض بر کلی صورت پذیرد و موقع تحویل آن به مقترض، مصداقش تعیین گردد جای تأمل است. اگر عین مقروضه، مثلی باشد باید از چیزهایی باشد که بتوان اوصاف و مقدار و خصوصیات آن را که قیمت و تمایلهای با اختلاف آنها مختلف می‌شود تعیین کرد. اما در قیمی‌ها، مانند گوسفند و جواهرات، بعید نیست که امکان ضبط اوصاف آنها معتبر نباشد بلکه همین که در وقت قرض دادن، قیمت آنها معلوم باشد کفایت می‌کند. پس قرض دادن، جواهرات و مانند آن با علم به قیمت آنها در وقت قرض، بنابر اقرب جایز است اگر چه ضبط اوصاف آنها ممکن نباشد. قرض باید بر مال معین واقع شود بنابراین قرض دادن چیز مبهم، مانند اینکه یکی از این دو مال را به تو قرض می‌دهم صحیح نیست. همچنین مقدار عین مقروضه باید معلوم باشد که در اموال پیمانهای با پیمانانه کردن، در اموال وزنی با وزن کردن و در شمردنیها با شمردن صورت می‌گیرد. پس قرض دادن انباشته‌ای از مال به صورت گزاف صحیح نیست. در اموال پیمانهای یا وزنی، اگر با پیمانانه یا وزنی غیر متعارف در بین مردم اندازه‌گیری شود بعید نیست که صحیح باشد و به آن اکتفا شود لیکن احتیاط،

خلاف آن است. مراد از موضوع قرض هر آن چیزی است که بتوان آن را قرض داد. فقیهان در تعیین مصادیق اشیای قابل قرض اختلاف دارند، طبق قول مشهور فقها، مالی که مورد قرض قرار می‌گیرد باید شرایط زیر را داشته باشد:

۱. باید عین مملوک باشد، پس نمی‌توان دین و منفعت را قرض داد.
۲. از نظر شرع و عرف مالیت داشته باشد، پس مانند خوک، سگ و لگرد، مسکر و امثال پر مگس را نمی‌توان قرض داد.
۳. مورد قرض باید معلوم باشد، پس قرض دادن مال شیئی مبهم و مجهول از حیث وزن و کیل صحیح نیست.
۴. مال کلی فی المعین را می‌توان قرض داد، مثلاً صد کیلو گندم از یک خروار گندم، نهایت اینکه موقع تحویل باید معلوم گردد. در عین حال اوصاف مال باید طوری مشخص شود که شبه‌ای در کار نباشد، مثلاً در قرض دادن روغن، معلوم کند روغن حیوانی یا گیاهی یا چه روغنی را قرض می‌دهد.

تعریف و ماهیت قرض الحسنه:

تعریف قرض الحسنه به موجب قانون مدنی: عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر تملیک می‌کند که قرض گیرنده می‌بایستی مثل از حیث مقدار و جنس و وصف آن را مسترد نماید.

تعریف قرض الحسنه بر اساس قانون عملیات بانکی بدون ربا: قرض الحسنه عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین (قرض دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض گیرنده) تملیک می‌کند که قرض گیرنده مثل و یا در صورت عدم امکان قیمت آن را به قرض دهنده مسترد نماید.

تعریف قرض الحسنه بر اساس دستور العمل و اجرایی قرض الحسنه اعطایی بانک‌ها: عقدی است که به موجب آن بانک‌ها مبلغ معینی را طبق ضوابط مقرر به اشخاصی اعم از حقیقی یا حقوقی به صورت قرض واگذار می‌نمایند

نکته: قرض الحسنه عقدی است لازم و قرض دهنده جز در شرایطی که قانون مدنی به آن اشاره می‌کند، نمی‌تواند قبل از انقضاء مدت طلب خود را مطالبه نماید.

منبع قرض الحسنه:

منبع قرض الحسنه اعطایی توسط بانکها قسمتی از سپرده‌های مردم می‌باشد که بصورت پس انداز قرض الحسنه نزد بانکها تودیع شده است. بنابراین توانایی بانکها برای اعطای قرض الحسنه به میزان سپرده‌های قرض الحسنه پس انداز مردم نزد بانکها بستگی خواهد داشت. نحوه ارائه این گونه تسهیلات برپایه ای استوار است که حداقل به خاطر نوع مصرفی که وجوه قرض الحسنه پیدا می‌کند بازپرداخت و برگشت اصل وجوه را از اطمینان قابل ملاحظه ای برخوردار می‌نماید.

موارد اعطای قرض الحسنه:

طبق ماده ۱۶ آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا قرض الحسنه در موارد ذیل پرداخت می‌گردد:

الف- تأمین وسائل و ابزار و سایر امکانات لازم برای ایجاد کار جهت کسانی که فاقد اینگونه امکانات می‌باشند در شکل تعاونی.

ب- کمک به امر افزایش تولید با تاکید بر تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی.

ج- رفع احتیاجات ضروری.

اعطای قرض الحسنه درخصوص بند الف، به شرکت‌های تعاونی تولیدی و خدماتی به منظور ایجاد کار (غیربازرگانی و معدنی) اختصاص یافته است.

در این مورد، لازم است شرکت تعاونی تمام یا قسمتی از فعالیت خود را در جهت فراهم آوردن تسهیلات برای تأمین وسایل و ابزار و یا سایر امکانات ضروری جهت ایجاد کار برای اعضاء، در شرایطی که این اعضاء خود امکانات لازم را نداشته باشند، مصرف دارد.

اعطای قرض الحسنه مذکور در بند ب، به کارگاهها و واحدهای تولیدی متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی به منظور کمک به افزایش تولید، در موارد ذیل، اختصاص یافته است:

- ۱- جلوگیری از توقف کارگاهها و واحدهای تولیدی موجود.
 - ۲- راه اندازی کارگاهها و واحدهای تولیدی راكد.
 - ۳- توسعه کارگاهها و واحدهای تولیدی كوچك در شهرهای كوچك و روستاها.
 - ۴- ایجاد کارگاهها و واحدهای تولیدی كوچك در شهرهای كوچك و روستاها.
 - ۵- در مواردی كه تامین نیاز كارگاه یا واحد تولیدی از طریق سایر تسهیلات امکان پذیر نباشد.
 - ۶- ایجاد تسهیلات برای اشخاصی كه در بخش كشاورزی به فعالیت اشتغال دارند و به علت بروز عوامل نامساعد طبیعی، نظیر سیل، زلزله، یخ بندان، گرما، آفات نباتی و سایر موارد اضطراری مشابه دچار ضرر و زیان شده باشند. لازم به ذكر است كه در این بخش واحدهای تولیدی كشاورزی و صنعتی در اولویت قرار دارند.
- اعطای قرض الحسنه در خصوص بند ج « رفع احتیاجات اشخاص حقیقی » موارد ذیل را متضمن است:

- ۱- هزینه های ازدواج
- ۲- تهیه جهیزیه
- ۳- درمان بیماری
- ۴- تعمیر و تامین مسكن
- ۵- كمك هزینه تحصیلی
- ۶- كمك برای ایجاد مسكن در روستا
- ۷- رفع نیازهای متفرقه مشروط به اینکه كل تسهیلات اعطایی در قالب این بند از ۲۵٪ مجموع تسهیلات قرض الحسنه اعطایی برای رفع احتیاجات ضروری (بند ج) تجاوز ننماید.

ضوابط اعطای قرض الحسنه:

- ۱- حصول اطمینان از نیاز متقاضی
 - ۲- حصول اطمینان از ایجاد كار در مورد بند الف
 - ۳- حصول اطمینان از افزایش تولید در مورد بند ب
 - ۴- حصول اطمینان از مصرف قرض الحسنه توسط متقاضی
 - ۵- حصول اطمینان از سکونت متقاضی در محدوده فعالیت واحد بانکی پرداخت کننده قرض الحسنه.
 - ۶- حصول اطمینان از عدم بدهی قرض به سایر بانکها.
- ضمناً واحدهای صنعتی كه كالاهاى غیر ضروری تولید می نمایند مشمول دریافت قرض الحسنه نمی گردند.

سقف تسهیلات اعطایی:

حداكثر جمع كل قرض الحسنه اعطایی توسط بانکها ده درصد جمع كل تسهیلات اعطایی در هر سال می باشد مشروط بر اینکه از جمع كل سپرده های پس انداز قرض الحسنه تجاوز ننماید ضمناً حداكثر سقف تخصیصی جهت رفع حوائج ضروری اشخاص (موضوع بند ج) نباید از ۲۵٪ كل تسهیلات قرض الحسنه تجاوز نماید.

حداكثر مبلغ وام قابل پرداخت به هر شخص نباید از رقم 200 میلیون ریال و حداكثر مدت ۵ سال تجاوز نماید.

کارمزد :

- ۱- کارمزد تسهیلات اعطایی قرض الحسنه موضوع این دستورالعمل در حال حاضر حداقل ۲/۵٪ و حداکثر ۴٪.
- ۲- می باشد مشروط بر اینکه از هزینه های تجهیز منابع قرض الحسنه و نیز هزینه های اعطای آن تجاوز ننماید. ضمناً نحوه محاسبه آن بدین گونه است که کارمزد قرض الحسنه در ابتدای اعطای قرض الحسنه برای مدت باقیمانده همان سال که کارمزد قرض الحسنه در ابتدای اعطای قرض الحسنه برای مدت باقیمانده همان سال و برای سالهای بعد در ابتدای هر سال به نسبت مانده و مدت ، محاسبه و از گیرنده قرض الحسنه دریافت و در پایان هر سال به حساب بانک منظور می گردد.
- ۳- کارمزد قرض الحسنه اعطایی بانکها به کارکنان خود که برای رفع احتیاجات ضروری آنان ، طبق دستورالعمل مربوط پرداخت می شود ، ۱٪ در سال می باشد مشروط بر اینکه از هزینه تجهیز منابع و نیز هزینه های پرداخت
- ۴- قرض الحسنه تجاوز ننماید و نحوه وصول حسب بند ۱ می باشد.

وثایق و تضمینات

اگرچه بر اساس ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا قراردادی قرض الحسنه، بنابر توافق طرفین ، در حکم اسناد لازم الاجراء و تابع آئین نامه اجرایی اسناد رسمی می باشند و نیازی به دریافت وثایق و تضمینات دیگری نمی باشد، معهذا بانکها می توانند به منظور حصول اطمینان بیشتر از وصول مطالبات خود در قبال قرض الحسنه اعطایی ، تأمین کافی از بین انواع وثایق و تضمینات قابل قبول خود اخذ نمایند.

نحوه ی محاسبه کارمزد قرض الحسنه پرداختی

نکته مهم:

طبق مصوبه یکهزار و یکصد و چهارمین جلسه شورای پول و اعتبار نحوه تقسیط و وصول اقساط قرض الحسنه به شرح ذیل می باشد:

" به منظور تقسیط و وصول مبلغ قرض الحسنه اعطایی، سال های دوره ی بازپرداخت قرض الحسنه به جای دوازده ماه، یازده ماه در نظر گرفته می شود و در هر سال یک قسط برای وصول کارمزد اختصاص می یابد. به طور مثال: برای قرض الحسنه اعطایی با دوره ی بازپرداخت سی و شش ماهه مبلغ قرض الحسنه درسی و سه قسط، (مبلغ هر قسط = $33 \div$ مبلغ قرض الحسنه اعطایی) و کارمزد متعلقه در سه قسط اول، سیزده و بیست و پنج تقسیط و وصول گردد. توضیحاً اضافه می گردد مفاد بخشنامه شماره م/۵۹۳ مورخ ۱۳۸۳/۴/۲۷ مبنی بر اینکه کارمزد قرض الحسنه در ابتدای اعطای قرض الحسنه و نیز سالروزهای بعدی نسبت به مانده و مدت از گیرنده دریافت گردد، همچنان به قوت خود باقی است. خواهشمند است دستور فرمائید؛ مراتب به قید تسریع به کلیه واحدهای ذی ربط ابلاغ و بر حسن اجرای آن نظارت گردد. /۳۸۷۰۷۵"

لذا طبق دستورالعمل بانک مرکزی، به منظور تقسیط و وصول مبلغ قرض الحسنه اعطایی ، سالهای دوره بازپرداخت قرض الحسنه به جای دوازده ماه ، یازده ماه در نظر گرفته خواهد شد و در هر سال ، یک قسط برای وصول کارمزد اختصاص خواهد داشت. یعنی در وامی که طبق قرارداد با مشتری ، تعداد اقساط مثلاً ۲۴ ماه امضا شده ، در زمان محاسبه اقساط ، مبلغ وام را بر ۲۲ قسط تقسیم میکنیم.

$$\text{مبلغ هر قسط} = 22 \text{ قسط} / \text{مبلغ وام}$$

$$22 / 270 / 000 \text{ ریال} = 22 \text{ قسط} / 50 / 000 / 000 \text{ ریال}$$

اولین قسط بعد از پرداخت تسهیلات ، مربوط به کارمزد ۱۲ ماه آینده (کارمزد سالانه) خواهد بود که با مبلغ اقساط متفاوت خواهد بود:

نحوه محاسبه کارمزد سال اول :

مبلغ کارمزد سال اول = نرخ کارمزد ۴٪ * ۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال

۲/۰۰۰/۰۰۰ ریال = ۴٪ * ۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال

پس تا اینجا نتیجه گرفتیم که مبلغ اقساط ۲ الی ۱۲۲ مشتری ۲/۲۷۰/۰۰۰ ریال و مبلغ قسط اول که همان کارمزد است ، ۲/۰۰۰/۰۰۰ ریال خواهد بود.

مجددا در قسط ۱۳ کارمزد سال دوم محاسبه و اخذ واهد شد:

مبلغ مانده از بدهی مشتری برای محاسبه کارمزد سال دوم = ۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال - مبلغ پرداختی مشتری تا اولین سال پرداخت تسهیلات توسط بانک (نه تاریخ پرداخت اولین قسط)

۲۵/۰۳۰/۰۰۰ ریال = ۱۱ قسط پرداخت شده - ۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال

کارمزد سال دوم ۱/۰۰۱/۲۰۰ ریال = ۴٪ * ۲۵/۰۳۰/۰۰۰ ریال

این مبلغ در قسط ۱۳ از مشتری اخذ و قسط ۱۴ الی ۲۳ همان ۲/۲۷۰/۰۰۰ ریال خواهد بود و در قسط ۲۴ مبلغ گرد شده تسهیلات در اقساط قبلی تعدیل خواهد شد.

فصل هشتم:

مدیریت ریسک در بانک

مقدمه :

ما همیشه روشهایی را برای مقابله با عدم اطمینان جستجو می کنیم و میخواهیم بدانیم چگونه یک سازمان (اعم از دولتی و یا غیر دولتی) ممکن است به طور مؤثر توسط یک فرایند که مدیریت ریسک نامیده می شود ریسک را اداره و کنترل کند، مدیریت ریسک فرآیند شناسایی ، ارزیابی و کنترل ریسک های اتفاقی (که پی آمدهای آن خسارت به سازمان یا اینکه در آمد را زیر سطح قابل قبول برساند و یا فعالیت های سازمان را متوقف و یا رشد آن را کند نماید) از طریق مؤثر ترین و اقتصادی ترین وجه کنترل می نماید . مدیریت ریسک ما را قادر می سازد به نحو بهتری ریسک های متداول را اداره کنیم .

تعریف ریسک و انواع آن:

صاحب نظران برای ریسک تعاریف گوناگونی دارند ، ریسک در لغت به مفهوم امکان یا احتمال بروز خطر یا روبرو شدن با خطر ، احتمال خسارت دیدن ، کاهش در آمد، زیان دیدن و ... می باشد. ریسک از نظر لغوی ، به معنی احتمال عدم دستیابی یا انحراف در دستیابی به یک خواسته معین می باشد و یا آنکه : احتمال وقوع یک حادثه بد یا ناخوشایند . به بیان کامل تر ؛ ریسک یعنی بیم ناشی از عدم دستیابی یک پروژه یا طرح به برخی از اهداف از پیش تعیین شده آن یا عدم قطعیت و احتمال انحراف ارزش یک متغیر نسبت به پیش بینی های اولیه آن و زیان ناشی از این پیشامد ناخوشایند .

$$\text{آسیب (خسارت وارده در صورت وقوع) } \times \text{ بیم (احتمال وقوع بدانید) } = \text{ریسک}$$

با تعریف جامعی از ریسک می توان به شناخت و درک بیشتری دسترسی پیدا نمود « ریسک به عنوان انحراف در پیش آمدهای ممکن که در یک موقعیت معینی وجود دارد » تعریف می شود به عبارت دیگر ، احتمال اینکه نتایج واقعی با نتایج مورد انتظار متفاوت باشد . آنچه از تعاریف فوق بر می آید این است که ریسک به مفهوم نامعلومی نتیجه و در بر گیرنده رویدادهای احتمالی ناخوشایند است که چنانچه رخ دهد متضمن نتیجه نامطلوب خواهد بود. ریسک ها از نظر ماهیت در دو گروه ریسک های واقعی و ریسک های سوداگری و بازرگانی قرار می گیرند. ریسک های واقعی ریسک هایی هستند که فقط احتمال زیان را در بر می گیرند. بدین ترتیب که تحقق رویداد نامطلوب آنها می تواند موجب وارد آمدن خسارت به داراییها یا ایجاد مسئولیت و بدهی شود ولی عدم تحقق خطر آنها موجب سود یا بهبود وضعیت مالی نمی گردد. مانند ریسک آتش سوزی یا حوادث رانندگی که ممکن است باعث از بین رفتن دارایی یا ایجاد مسئولیت گردد . این نوع ریسک که فاقد عامل سود است غالباً از طریق بیمه به مؤسسات بیمه منتقل می شود . گروه دیگری از ریسک ها، ریسک های سوداگری و بازرگانی است که در آنها احتمال خسارت یا زیان در کنار احتمال سود آوری و انتفاع وجود دارد و تقریباً تمام سرمایه گذارین ریسکی را کم و بیش با خود دارند . در این سرمایه گذارین چنانچه تحقق پیدا کند بخشی از بازده یا اصل دارای از بین می رود و عدم تحقق خطر موجب دستیابی به سود و افزوده شدن داراییهاست . در واقع ، ریسک و بازده سرمایه گذارین ارتباط مستقیمی با یکدیگر دارند. ریسک های موجود در خرید سهام شرکت ها، صدور اوراق مشارکت و تعهد بازپرداخت دیون ، اعطای اعتبار و تسهیلات مالی به مشتریان در شمار ریسک های سوداگری و بازرگانی در این است که در ریسک های واقعی معمولاً عامل اراده دخالت ندارد ولی ریسک های سوداگری و بازرگانی به طور ارادی به منظور کسب سود پذیرفته می شوند .

ریسکها در یک نوع تقسیم بندی به قرار ذیل مشخص می گردند:

ریسک های استراتژیک.

ریسک های تجاری.

ریسک های مالی.

۱- ریسک های استراتژیک :

ریسک های استراتژیک ، ریسک هایی است که از تغییرات محیط کلان اقتصادی ناشی می شود و به علت برون سازمانی بودن خارج از کنترل مدیریت است ، مانند ریسک تغییرات نرخ ارز، تغییرات نرخ سود تضمین شده ، تغییرات قیمت مواد اولیه مورد مصرف یا قیمت محصولات بازار.

۲- ریسک های تجاری :

ریسکهای تجاری به درجه نامعلومی موجود (احتمال تغییرات نامطلوب) در جریان های نقدی عملیاتی اطلاق می شود. ریسک فروش و ریسک عدم امکان استفاده مطلوب از داراییهای ثابت و جاری تخصیص داده شده برای عملیات و تغییرات هزینه های ثابت و متغیر در شمار ریسک های تجاری است .

۳- ریسک های مالی :

ریسک های مالی به درجه نامعلومی موجود (احتمال تغییرات نامطلوب) در جریان های نقدی تأمین مالی از طریق استقراض و یا سود تعیین شده اطلاق می شود. هرچه تأمین مالی از منابعی که مستلزم تقبل تعهدات ثابت ، مانند سود تضمین شده است بیشتر باشد حساسیت جریان های نقدی عملیاتی افزایش می یابد و در نتیجه ریسک سهامداران افزایش پیدا می کند. در بانکداری ، ریسک تعریف خاص خود را پیدا می کند « ریسک زیان بالقوه ای است که یا مستقیماً از زیان های در آمد و سرمایه حاصل می شود و یا به صورت غیر مستقیم از محدودیت هایی به وجود می آید و توانایی بانک برای دستیابی به اهداف تجاری مالی کاهش می یابد ، این محدودیت ها با کاهش توانایی بانک در اداره امور تجاری یا عدم دستیابی به منافع حاصل از موقعیت های مختلف ریسک را به بانک تحمیل می کند » .

مدیریت ریسک:

مدیریت ریسک یعنی جلوگیری از پیشامدهای ناخواسته که بیم روی دادن آنها می رود ، و یا تحلیل سیستماتیک ریسک های یک پروژه و واکنش مناسب برای افزایش احتمال رویدادهای مثبت و کاهش احتمال رویدادهای منفی آن. فرایند های مدیریت ریسک را می توان برای شناسایی ، بررسی ، واکنش و کنترل ریسک ، به منظور کاهش بیم احتمال آثار منفی یا بد آینده ، به شرح ذیل طبقه بندی نمود:

➤ برنامه ریزی برای مدیریت ریسک

➤ شناسایی ریسک ها

➤ بررسی کیفی ریسک

➤ بررسی کمی ریسک

➤ برنامه ریزی برای واکنش مناسب به ریسک و سپس کنترل ریسک

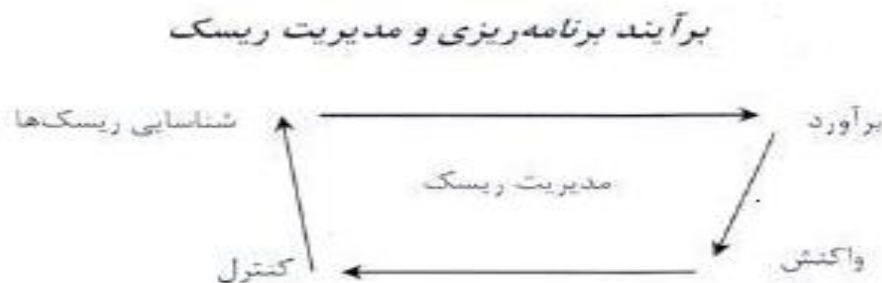
موارد فوق به اختصار به شرح ذیل می باشد :

➤ برنامه ریزی برای مدیریت ریسک یعنی تعیین شیوه برخورد با رویداد ، برنامه ریزی و اجرای آن.

➤ شناسایی ریسک ها یعنی بررسی و شناخت یا پیش بینی انواع ریسک هایی که ممکن است طرح یا پروژه را با مخاطره مواجه نماید و مستند سازی ویژگیهای هر یک از ریسک های پیش بینی شده .

➤ بررسی کیفی ریسک یعنی دسته بندی و برآورد شدت و قدرت بیم و آسیب یا پیامد های هر یک از ریسک های شناسایی شده در صورت وقوع .

- بررسی کمی ریسک یعنی و برآورد احتمال وقوع بیم و آسیب پروژه یا طرح.
 - برنامه ریزی برای واکنش به ریسک یعنی شناسایی راهکارهایی که موجب کاهش ریسک یا تعهدید ها و افزایش فرصت ها می شود.
 - کنترل ریسک نیز یعنی زیر نظر داشتن ریسک های شناخته شده به شرح فوق ، بازشناسی ریسک های تازه ، اجرای برنامه کاهش ریسک ، ارزیابی نتایج در حین اجرای برنامه ها یا پروژه و ارائه بازخورد مناسب با آن.
- در هر سازمان، مدیریت ریسک یکی از ضروریات می باشد که می تواند از پیشامد یا بدآیندهای ناخواسته تا حد بسیار زیادی جلوگیری نماید.

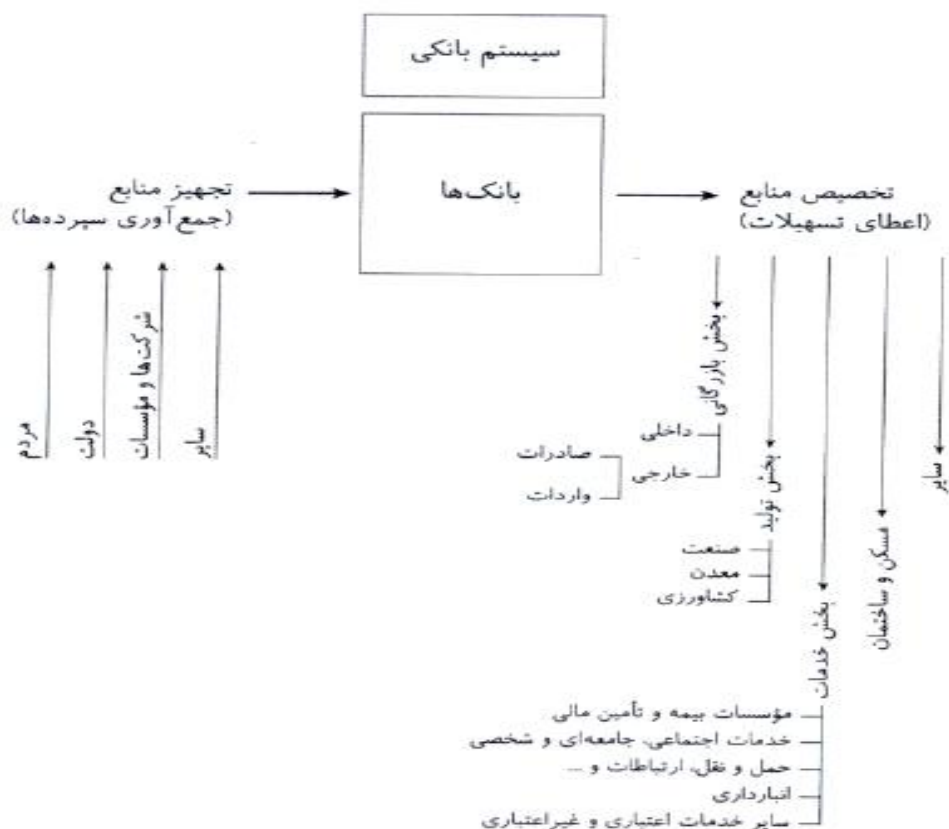
مدیریت ریسک ، از منظر بانک:

به منظور روشن شدن موضوع و اهمیت آن ابتدا این سؤال مطرح می شود که : « بانک چیست و چه نقشی در اقتصاد هر کشور می تواند داشته باشد؟» با طرح پرسش فوق ، پاسخ های متعدد و متفاوتی مطرح می شود که در بیشتر آنها ، دو واژه « تجهیز منابع » یا جمع آوری سپرده ها ، و « تخصیص منابع » یا اعطای تسهیلات ، بیشتر به چشم می خورد .

سیستم بانکی را در هر کشور ، می توان به یک قلب در بدن تشبیه نمود. به این ترتیب که قلب در بدن وظیفه دریافت عصاره مواد غذایی و سپس توزیع آن را بر اساس برنامه تنظیمی و فرمانی که از مغز دریافت می دارد به کلیه نقاط بدن ، از طریق رگ های پیش بینی شده دارد و بدیهی است که نارسایی در جذب عصاره مواد غذایی و سپس توزیع ، مشکلاتی را برای اجزاء یا کل بدن فراهم می سازد . سیستم بانکی نیز چنین وظیفه خطیری به عهده دارد با این تفاوت که خون حیاتی سیستم بانکی ، سرمایه و سپرده های آحاد جامعه در قالب اشخاص حقیقی یا حقوقی می باشد که بر اساس سیاست های کلی اقتصادی و با یک برنامه ریزی صحیح می باید در فعالیت های مختلف اقتصادی به کار گرفته شود و ضمن عاید نمودن سود برای بانک و سپرده گذاران ، توسعه و گسترش فعالیت های اقتصادی ، ایجاد اشتغال و در مجموع، بهبود و توسعه یافتگی اقتصادی کشور را با خود به ارمغان آورد . بدیهی است اگر سرمایه های کشور همسو و هماهنگ با برنامه های اقتصادی نباشد و یا به بیان بهتر ، از نظر حرکت و به کارگیری ، تحت کنترل سیاست گزاران پولی نباشد برای جامعه و اقتصاد کشور جنبه مخرب پیدا خواهد نمود. به این ترتیب، می توان بانک را چنین تعریف نمود: بانک مؤسسه ای خدماتی که به جمع آوری یا تجهیز منابع از طریق سپرده ها و سرمایه های اشخاص و تخصیص منابع یا اعطای تسهیلات و مصرف بهینه آن در چهار چوب سیاست های کلان اقتصادی کشور با ابزار پولی و اعتباری اقدام می نماید و علاوه بر آن ، موجبات تسهیل در پرداخت ها و سایر خدماتی که در چهار چوب قوانین و مقررات به عهده دارد را فراهم می سازد . با روشن شدن مفهوم و وظایف نظام بانکی ، بهتر می توان به مقوله ریسک از منظر بانک ها پرداخت. در دنیای متحول و متغیر کنونی که رقابت به حد اعلای خود رسیده است بانک ها نیز در کنار سایر مؤسسات اقتصادی روند پویایی را در پیش گرفته اند، زیرا در چنین موقعیتی ، این مشتریان هستند که دیکته می نمایند. چه تسهیلات و یا خدماتی را می خواهند و در چه زمانی و با چه شرایطی می خواهند ، و در این شرایط ، مؤسساتی موفق خواهند بود که با چشم باز ، تهدیدات و فرصت های موجود در محیط را شناسایی نمایند ، و با دانش کافی عمل کنند و چهره بازار را با استفاده از جمیع فرصت ها ، به نفع خود تغییر دهند . بانک

ها نیز همچون موجودات زنده ، برای بقاء در چنین شرایطی ، لازم است که خود را با اثرات ناشی از تغییرات محیطی تطبیق دهند ، و جایگاه خود را دریابند.

ساختار فعالیت یک سیستم بانکی

از اهمّ عوامل مورد نظر، پیش بینی مخاطرات آتی در مقابل انتظارات بانکی می باشد ، که از دو جنبه تجهیز و تخصیص منابع ، در نتیجه بازدهی در زمینه های مختلف حائز اهمیت است .شناخت جایگاه و مسیر آینده بانک که در شرایط کنونی باید به سوی آن حرکت نماید همچنین ، بهره جویی از فرصت ها و مقابله با تهدیدات را می توان در سیستم بانکی ، تحت عنوان : « مدیریت ریسک » تعریف نمود.نگرش به عامل ریسک ، در مؤسسات اقتصادی – از جمله بانک ها – به عنوان خطر و عاملی که باید از آن اعراض کرد، منطقی نیست.به عبارتی ، تداوم فعالیت یک بنگاه اقتصادی ، بدون پذیرش ریسک امکان پذیر نمی باشد ، چراکه یکی از شرایط اساسی حیات اقتصادی ، قبول ریسک است.با توجه به نکته مذکور ، ریسک در بنگاههای اقتصادی – همچون بانک ها- عبارت از : فرآیندی از شناخت و پذیرش مخاطرات ، در دستیابی به اهداف خواهد بود.طی سال های اخیر، علی رغم تخصیص حجم عظیمی از منابع مالی از طریق بانک های مختلف دنیا ، شاهد بحران ها، زیان ها و حتی ورشکستگی های متعدد بانک ها و مؤسسات تأمین مالی بوده ایم .بانک های موفق نیز به دلایل مختلف ، از قبیل : هزینه های سنگین ناشی از نوسانات نرخ بهره ، تورم، ارز و یا عدم بازپرداخت تسهیلات، با بحران های متعددی مواجه شده اند.ماهیت فعالیت بانک ها و مؤسسات تأمین مالی ، به گونه ای است که اگرچه در ظاهر علامتی از بحران یا ورشکستگی از خود نشان نمی دهند ، ولی می توانند بحران های پنهان را به حالت های گوناگون با خود داشته باشند .حیطه وسیع عملکرد بانک ها و مؤسسات تأمین مالی در جذب عظیم منابع و به کارگیری

آن در بخش های مختلف اقتصادی ، در شرایط متفاوت و مواجه آنها با عوامل مختلف : اقتصادی، سیاسی ، اجتماعی ، فرهنگی ، و معاملات با خارج توسط ارزشهای مختلف و به وجود آمدن تعهدات در زمینه های ارزی ، و غیره همگی اقتضا می کند که ریسک از ابعاد مختلف و با عنایت به انواع عملیات بانکی و درجه اهمیت آنها، مورد نگرش و بررسی قرار گیرد و در هر مورد، عوامل مؤثر شناسایی شوند و این ابزار به نحو مطلوب مورد بهره برداری قرار گیرند. بانک ها و مؤسسات تأمین مالی به دلیل گستردگی و تنوع فعالیت های بانکی با ریسک های زیادی ، از جمله : ریسک اعتباری ، ریسک نقدینگی ، ریسک عملیاتی، ریسک ارزی، ریسک بازدهی تسهیلات ، ریسک از دست دادن سپرده گذاران ، ریسک شهرت ، ریسک بازار و ... مواجه می باشند. ریسک اعتباری از ابعاد تخصیص منابع ، مهمترین ریسکی است که متوجه بانک ها می باشد . نخست اینکه ، تسهیلات اعطایی رقم عمده بسیار متنوع از دارایی های بانک را تشکیل می دهد ، در ثانی ، عوامل خارجی در آن بسیار دخیل است .

با توجه به درجه اهمیت این بخش از فعالیت بانک ها و مؤسسات تأمین مالی، بانک ها با اعتبار سنجی مشتریان در قالب تهیه انواع گزارشهای اطلاعاتی و کارشناسی و اتخاذ تصمیم در ارکان اعتباری ذی صلاح ، سبب کنترل ریسک اعتباری می گردند . ریسک اعتباری زمانی ظهور می کند ، که گیرنده تسهیلات قادر به ایفای تعهدات خود نباشد . این امر ، زیان اقتصادی برای بانک به همراه خواهد داشت ؛ لذا پیش بینی ساختاری مناسب برای اعطای تسهیلات و احتیاط لازم برای حفاظت از منافع سپرده گذاران ، باعث کاهش ریسک اعتباری می گردد ؛ که انجام این مهم ، در قالب اعتبار سنجی میسر می باشد . اما مهمترین ریسکی که سیستم بانکی با آن مواجه می باشد ، ریسک اعتباری است که خطر سوخت شدن تسهیلات اعطایی یا تعهدات پذیرش شده برای ضمانتنامه ها و ظهر نویسی بانک ها می باشد . در واقع هرگونه قصوری که در بازپرداخت تسهیلات صورت گیرد، از ارزش دارایی های بانک می کاهد و در نتیجه ممکن است بانک را در ایفای تعهداتش دچار اشکال نماید، از سوی دیگر میزان سود آوری را نیز کاهش دهد و به این ترتیب بانک پیش بینی های اولیه خود دست نخواهد یافت و این موضوع سبب می شود که بانک نتواند به سهامداران و سپرده گذاران خود سودهای مورد انتظار آنان را پرداخت نماید و در نتیجه این اتفاق تأثیر مستقیم در موقعیت بانک - بین سهامداران، سپرده گذاران و به طور کلی بازار - خواهد داشت. اما آنچه مسلم است نباید از ریسک فرار کرد بلکه باید آن را شناخت و مدیریت نمود. مهم این است که چه ریسکی چه تهدیدی را برای ما به همراه خواهد داشت. همانطور که گفته شد مدیریت ریسک فرآیند شناسایی ، ارزیابی و کنترل ریسک های اتفاقی بالقوه است . پیدایش مدیریت ریسک در صنعت بانکداری با افزایش پیچیدگی خدمات بانکی توسعه پیدا کرده است . هدف مدیریت ریسک ، حداکثر نمودن عواید ناشی از پذیرش ریسک هاست . از این رو ، مدیریت ریسک در برگیرنده توأم ابزارها ، روشها و فرآیند اجرایی استراتژی ریسک در یک بانک است . به طور اخص مدیریت ریسک عبارتست از شناسایی ، محاسبه ، نظارت و کنترل ریسک ها . هدف از مدیریت ریسک در بانک این است که به وسیله آن تمهیداتی صورت پذیرد تا حتی المقدور از رخداد های نامطلوب که منجر به بروز ریسک می شود و قابل پیش بینی نیز است پیشگیری شود و نهایتاً میزان ریسک را به حداقل ممکن برساند . نکته قابل توجه این است که هر قدر این تمهیدات کاراتر و مناسب تر باشد ، ممکن است پاره ای رخداد های نامطلوب که ذاتاً غیر قابل پیش بینی است رخ دهد . این بخش از ریسک ، یعنی ریسک های قابل پیش بینی و پیشگیری معمولاً از طرق دیگر مانند کفایت سرمایه ، بیمه کمک دولت و بانک مرکزی باید مقابله شود تا موجب نگردد بانک با خطرهای جدی و غیر قابل جبران مواجه گردد . مهمترین نکاتی که امروزه بانک ها با آن مواجه هستند میزان سرمایه لازم و مدیریت ریسک است . میزان سرمایه لازم برای ریسکی که بانک تقبل نموده چه مقدار است ، چه مبلغ سرمایه اضافی برای رشد بانک الزامی است ، اندازه گیری ریسک های مختلفی که بانک ها با آن روبرو هستند چه طور انجام می شود ، وضعیت آیین نامه ها و مقررات چگونه است ، شفافیت صورتهای مالی چه تأثیری بر مدیریت ریسک دارد ، وضعیت قوانین کشور و نحوه حمایت از بانک ها و مؤسسات پولی و تأثیر آن بر مدیریت ریسک چیست ، به هر حال بانک ها با انواع ریسک مواجه هستند که تقسیم بندی های متفاوتی در این مورد انجام می شود ، مجموعه ریسک ها در بانکداری را می توان به طور کلی به دو دسته ریسک فعالیتهای اقتصادی و ریسک برون سازمانی تقسیم نمود.

انواع ریسک در بانکها :

اما در یک تقسیم بندی ریسک های اساسی بانک ها به هفت گروه تقسیم می شود :

۱- ریسک بازار (تجاری) :

این خطر عبارتست از عدم تطابق سررسید بدهیها و دارائیهای بانک. در واقع ریسک بازار عبارت است از ریسک ناشی از تغییرات جاری و آینده ارزش بازاری دارایی های خاص، نظیر ارزش بازاری دارایی های مشارکتی و تغییرات ارز و یا احتمال از رده خارج شدن و غیر قابل رقابتی شدن بعضی از خدمات مالی بانک ها و روش های انجام کار مانند سیستم های بانکداری مدرن که امکان رقابت را از بین می برد .

۲- ریسک اعتباری:

ریسک اعتباری عبارت است از احتمال عدم بازپرداخت اصل و سود تسهیلات اعطایی از سوی مشتریان. در واقع بانک وجوه سپرده گذاران را دریافت می کند و آن را به استقراض کنندگان وام می دهد. ضمن این عملیات با این خطر مواجه می شود که بعضی از وام گیرندگان مایل و قادر به بازپرداخت وام نباشند هرگونه قصور که در باز پرداخت وام صورت گیرد از ارزش بانک و لذا از سرمایه آن می کاهد و برای آنکه قادر به پرداخت دیون خود باشد این کاهش را از محل عواید وامهای بازپرداخت شده سایر مشتریان جبران می نماید. بنابراین ، هرچه عدم پرداخت وامها توسط مشتریان بیشتر باشد بانک باید برای حفظ بقای خود حاشیه سود تفاوت نرخهای بهره را افزایش دهد که این امر موجب غیر اقتصادی شدن بانک و کاهش قدرت رقابت آن در مقایسه با سایر بانک ها می شود به طور خلاصه ریسک اعتباری عبارتست از ریسک قصور مشتریان در ایفای تعهدات خویش (بازپرداخت اصل و بهره وام دریافتی) همچنین این ریسک در بر گیرنده کاهش اعتبار مشتریان نیز می باشد.

بانک ها در مورد اعطای تسهیلات برای مقابله با این ریسک روشهایی به کار می گیرند که عبارت است از :

- نظارت و بررسی دائم تسهیلات استفاده شده .
 - مدیریت به موقع و آماده برای تغییر در ترکیب تسهیلات به علت اتفاقی که در بازار رخ می دهد یا گرفتن وثایق اضافی .
 - بازنگری دوره ای تسهیلات اعطایی بانک به صورت ماهیانه یا سه ماهه و بررسی درصد تسهیلات « مشکل دار » پرتفوی بانک .
- بخشی از جریان مدیریت ریسک ، مستلزم پراکندگی ریسک (عدم تمرکز ریسک) می باشد تا بدین ترتیب قصور ریسک وام گیرنده منفرد یا گروهی از وام گیرندگان وابسته به یکدیگر یا مشکلات یک بخش از اقتصاد موجب بحران برای بانک نگردد.

۳-ریسک نقدینگی :

ریسک نقدینگی ، عبارت است از ناتوانی مؤسسات مالی در انجام تعهدات یا تأمین مالی و افزایش در دارایی های خود و زیان ناشی از آن. این ریسک خطر بدهیهایی است که به سرعت سررسید می شود و مستلزم تمدید مداوم می باشد و هزینه عملیاتی بانک و آسیب پذیری نسبت به تغییرات نقدینگی بازار و نرخهای بهره را افزایش می دهد . یکی از فرمول های خیلی محافظه کارانه که بانک ها استفاده می نمایند ، اگر در بدترین وضعیت بانک نتواند احتیاجات کوتاه مدت خود را از طریق فروش گواهی سپرده تجهیز نماید ، بانک می تواند با وثیقه گذاران قسمتی از دارائیها (اوراق قرضه و غیره) آنقدر منابع تجهیز نماید که تعهدات خود را به موقع پرداخت کند .

۴- ریسک عملیاتی :

ریسک عملیاتی ، عبارت است از زیان ناشی از فرآیند های داخلی غلط و یا ناکافی اشخاص و سیستم ها در روش های انجام کار و یا عوامل بیرونی. ریسک عملیاتی در اثر وجود سیستم های نامناسب داخلی (کنترل داخلی) کلاهبرداری یا اتفاقات خارجی حادث می شود ، ریسک های عملیاتی شامل : ریسک انجام معاملات ، ریسک اطلاعات جمع آوری شده ، ریسک اعتماد و اعتبار بانک ، ریسک اجرایی قراردادها و آیین نامه ها و ریسک پرسنلی می باشد.

۵- ریسک کشوری و ریسک انتقال وجوه:

ریسک کشوری و ریسک انتقال وجوه، عبارت است از تغییرات و محدودیتهای به وجود آمده برای یک کشور طرف قرار داد در اثر عوامل سیاسی یا اقتصادی یا تحریم ها و غیره و زیان ناشی از آن به دارایی های مؤسسه وابسته به آن کشور.

۶- ریسک شهرت :

ریسک شهرت عبارت است از کاهش موقعیت و رتبه مؤسسه تأمین مالی در سطح منطقه ای و یا بین المللی به علت ضعف عملکرد در ایفای تعهدات ، کاهش نسبت کفایت سرمایه و بسیاری عوامل دیگر .

۷- ریسک حقوقی:

ریسک حقوقی عبارت است از تغییرات در سیاستهای عملیاتی مقامات تدوین کننده مقررات (نظیر محدودیت سقف اعتباری ، کاهش نرخ سود ، افزایش نرخ سپرده قانونی و ...) و تغییرات در مقررات نسبت کفایت سرمایه و ... با توجه به ترکیب دارایی های بانک و مؤسسات تأمین مالی- که سهم عمده آن انواع تسهیلات اعطایی کوتاه مدت و بلند مدت است - مهمترین ریسکی که این گونه مؤسسات با آن مواجه می باشند ، ریسک اعتباری می باشد. بنابر این ابتدا مروری بر واژه « ریسک » و ارتباط آن با مسائل اعتباری خواهد شد.

پیمان نامه جدید سرمایه (پازل ۲)

کمیته نظارت بر بانکداری در شهر پازل سوئیس مقررات صنعت بانکداری در یک سطح جهانی را منتشر نمود. در پیمان نامه ابتدایی سرمایه سال ۱۹۸۸ ، تأکید اصلی مقررات روی دستورالعمل کفایت سرمایه برای ریسک اعتباری معطوف بود . مقررات سال ۱۹۸۸ دارای دو ویژگی عمده است :

حصول اطمینان از سطح کفایت سرمایه به میزان ریسک های موجود و ایجاد یک چارچوب قانونی که بتواند سطح مورد قبول بانکداری بین المللی را ارائه نماید. پیمان نامه سال ۱۹۸۸ سرمایه و اصلاحات بعدی آن در سال ۱۹۹۶ در مورد ریسک بازار ، توجه بانک های مرکزی و مؤسسات بانکی در بیش از یکصد کشور جهان را به خود جلب کرد و اجرا شد. پیمان نامه جدید پازل که به عنوان پازل ۲ مشهور است در سال ۱۹۹۹ معرفی شد که از سه محور تشکیل می شود :

محور اول به تعیین حداقل سرمایه مورد نیاز مربوط شده و از ریسک های اعتباری ، بازار و عملیاتی تشکیل می شود. این محور روی مدل های پیچیده ریسک اعتباری و عملیاتی تأکید دارد .

محور دوم فرآیند بررسیهای نظارتی رابه تصویر می کشد که توسط مقامات نظارتی داخلی صورت می پذیرد. این ناظرین بررسی می کنند که آیا سرمایه بانک قدرت پوشش ریسک ها دارد یا خیر ؟

در محور سوم بررسی می شود که سرمایه اختصاص یافته به پوشش ریسک ها و سایر اطلاعات برای شرکت کنندگان در بازار منتشر شده و از شفافیت برخوردار باشد. به این ترتیب نظم بازار افزایش می یابد .

ریسک های مرسوم در بانکداری

چارچوب جدید کمیته بال در محاسبه جدید کفایت سرمایه ریسک اعتباری را بر اساس ارزیابی طرفین معامله و ریسک بازار را بر اساس میزان نقد شدن دارائیهای اسمی مد نظر قرار داده است. در حالی که در بانکداری اسلامی کلیه معاملات بر اساس پشتوانه دارائیهها استوار می باشد. بانک اسلامی برای پرداخت نرخ بازده مناسب به دارندگان حسابهای سرمایه گذاری تحت فشار است زیرا این نرخ باید به گونه ای باشد که انگیزه کافی برای سپرده گذاران جهت نگهداری سپرده هایشان در بانک ایجاد شود. روشهای مشارکتی گرچه ریسک اعتباری مستقیم بانک های اسلامی را به سپرده گذاران حسابهای سرمایه گذاری این بانک ها منتقل می کند، در عین حال، مجموعه ریسک های ستون دارائیههای ترازنامه این بانک ها را نیز افزایش می دهد. در عمل، روشهای مشارکتی، بانکهای اسلامی را در برابر ریسک هایی آسیب پذیر می کند که معمولاً سهامداران (نه وام دهندگان) با آن روبرو هستند. گرچه عقود اسلامی غیر مشارکتی ریسک کمتری در بر داشته و در مقایسه با عقود مشارکتی شباهت بیشتری به تسهیلات مالی سنتی دارند اما این عقود نیز واجد ریسک می باشند.

فهرست منابع:

- بانکداری داخلی ۱ (تجهیز منابع پولی) تالیف محمد بهمند و محمود بهمنی موسسه عالی بانکداری ایران
- بانکداری داخلی ۲ تخصیص منابع دکتر سید علی اصغر هدایتی و همکاران موسسه عالی بانکداری ایران
- بانکداری داخلی کاربردی تجهیز منابع تالیف مهدی غفاری انتشارات پیشبرد
- بانکداری داخلی ۱ تجهیز منابع انتشارات بانک ملی اداره آموزش مدیریت
- بانکداری نوین علی پارسائیان علیرضا شیرانی
- جزوه دانش علوم بانکی
- مجموعه دستورالعملها و بخشنامه های داخلی بانک قرض الحسنه مهر ایران
- قانون چک